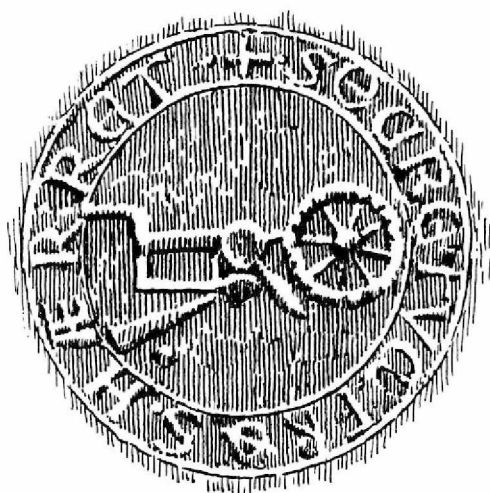

INDBERETNINGER OM KORNAVLEN
I DANMARK 1778 OG
FORSLAG TIL DENS FORBEDRING

BOL OG BY

MEDDELELSER FRA UDVALGET FOR UDGIVELSE
AF KILDER TIL LANDBEFOLKNINGENS HISTORIE

3

JENS HOLMGAARD

INDBERETNINGER OM KORNAVLEN I DANMARK 1778
OG FORSLAG TIL DENS FORBEDRING

I kommission hos

ROSENKILDE OG BAGGERS FORLAG
KØBENHAVN 1962

UDGIVET MED STØTTE AF
DE DANSKE SPRITFABRIKKER
DANMARKS NATIONALBANK
ORS. L. ZEUTHENS MINDELEGAT

FORORD

Fra *Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie* blev stiftet i 1952 har udgivelse af indberetninger om landbrugets tilstand og bøndernes kår før, under og umiddelbart efter reformatiden i 1700-årene stået på dets program.

Med nærværende udgave af indberetninger om kornavlens 1778 og forslag til dens forbedring, hvis udsendelse med undertegnede som udgiver og universitetslektor, dr. phil. *F. Skrubbeltrang* som tilsynsførende blev besluttet på et udvalgsmøde den 9. maj 1958, skulle begyndelsen være gjort til opfyldelsen af dette programpunkt. Forhåbentlig vil det vise sig muligt for Udvalget i de kommende år at fremdrage mere af det righoldige stof, som vore arkiver indeholder til belysning af en af de betydningsfuldeste perioder i den danske landbefolknings historie, ja i vort lands historie overhovedet.

For råd og hjælp som tilsynsførende bringes *dr. Skrubbeltrang* en hjertelig tak, ligesom udgiveren på Udvalgets og egne vegne bringer en ærbødig tak til *De Danske Spritfabrikker*, *Danmarks Nationalbank* og *ORS. L. Zeuthens Mindelegat*, som ved deres støtte har skabt det økonomiske grundlag for udgaven.

Virum, i april 1962.

JENS HOLMGAARD

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning	7- 22
Københavns amt	23- 26
Frederiksborg amt	26
Sorø amt	27- 40
Præstø amt	40- 50
Maribo amt	50- 60
Odense amt	60- 63
Svendborg amt	63- 74
Hjørring amt	74- 77
Thisted amt	77- 84
Ålborg amt	84- 86
Viborg amt	86- 94
Randers amt	94- 98
Århus amt	98-101
Vejle amt	101-102
Ringkøbing amt	102-105
Ribe amt	106-109
Lensbesiddere	110-125
Ordliste	126-128
Person- og stednavneregister	129-133

INDLEDNING

Det er almindeligt kendt, at de danske landbrugsvarers kvalitet i ældre tid lod meget tilbage at ønske. Det gjaldt ikke mindst kornet, som ikke blot gav et såre beskedent foldudbytte, men desuden ofte var overordentligt urent og undertiden så fugtigt og fordærvet, at dets opbevaring og transport kunne volde store vanskeligheder¹ og dets anvendelse til føde for mennesker og dyr til tider ligefrem indebære sygdomsrisiko.² Velkendt er Christian Olufsens analyse fra 1802 af et parti rug, som var bestemt til at føres til Norge. »Dens snorrige udseende gjorde mig tvivlraadig om, hvad for en sort det egentlig var,« siger han. »Man underrettede mig om, at det var rug. Jeg analyserede den og fandt den sammensat af følgende bestanddele: 38 dele hejre, 1 del byg, 4 dele klinte, 2 dele hvede (fire halve kjerner), 2½ dele graae og hvide ærter, 1 del vikke, 32 dele rug, svangt og med meeldrøjer, foruden fejeskarn fra loftet, sand avner og adskillige arter af græsfrø.«³

Det er indlysende, at det for regeringen måtte være en væsentlig opgave sideløbende med de øvrige reformbestræbelser i 2. halvdel af 1700-tallet at søge det danske korns kvalitet forbedret. Reformerne tilsigtede som helhed en produktionsudvidelse, som de stigende priser på landbrugsvarerne opfordrede til. Men forudsætningen for øget afsætning udenlands til lønnende priser var, at de kunne leveres i en kvalitet, der i hvert fald ikke lå væsentlig under, hvad der kunne præsteres andetsteds, navnlig i østersølandene, som var Danmarks vigtigste konkurrenter på kornmarkedet.

¹ Se f. eks. forestill. af 16. feb. 1774 fra Den ekstraordinære Finanskommision af 1772: »Afsætning til Østersøen staaer for Danmark aldeles ikke at vente, og til længere bortliggende lande som Frankrig, Spanien eller de italienske havne kan det danske korn ikke føres, da det ikke tørres, følgelig ei kan holde sig paa langvarige søreiser, og overhovedet ikke taaler nogen lang transport.« (Se Generaltoldkammerets norske forestill.- og resol.prot. 1774, hvor Finanskomm.s forestill. findes som bilag til nr. 47. RA).

² Se f. eks. Saksjøbing byfogedarkiv. Korrespondancesager 1829, j. nr. 159 og 168. LA Kbh. — Med kancellicirk. af 1. okt. 1829 omdøles en i 1800 af Collegium Medicum udarb. anvisning for almuen til at forekomme sygdomme af fugtige kornvarers brug til brød. Ved skr. fra stiftamtet af 21. okt. 1829 fremsendes en af Direktionen for Stutterivæsenet og Veterinærskolen meddelt anvisning om, »hvorledes der med det i dette usædvanlige fugtige aarslet bjergede foder i den forestaaende vinter bedst bliver at forholde for at forebygge sygdomme iblandt creaturerne.«

³ Oeconomiske Annaler. Bd. 5. Kbh. 1805, s. 75.

Det er givet, at tanken om en forbedring af kornets kvalitet er indgået i de overvejelser, som førte til forordningen af 6. juni 1788⁴ om kornmonopolets ophævelse. Det fremgår dels af Den overordentlige Finanskommissions forudgående forestilling af 26. maj,⁵ og dels fremhæves det udtrykkeligt i indledningen til forordningen af 21. okt. 1791 om indførelse af vægt i kornhandelen, en forordning der i sig selv bl. a. sigtede til »de indenlandske kornproducters forædling.« Også i forordningen af 24. aug. 1791, der indtil videre konverterede den hidtidige kornskat in natura til en pengeafgift, spillede hensynet til forbedringen af kornets kvalitet en betydelig rolle, som det stærkt fremhæves i Rentekammerets forestilling af 16. august⁶ og også siges i selve forordningen. At også fiskale motiver i høj grad har virket med til denne omlægning ændrer intet heri. Flere andre positive regeringsforanstaltninger i perioden efter 1784 med samme sigte kunne fremdrages.

Men også fra tiden før 1784 findes vidnesbyrd om, at spørgsmålet om en forbedret kornkvalitet har ligget de styrende på sinde. Det indgik utvivlsomt i høj grad i hele det motivkompleks, som lå bag udskiftningspolitikken, der begyndte at tage form allerede i slutningen af 1750'erne med forordningerne af 29. dec. 1758, 28. dec. 1759 og 8. marts 1760, videreførtes med forordningerne af 28. juli 1769 og 13. maj 1776 og satte sin endelige frugt i den store udskiftningsforordning af 23. april 1781.

Som et led i Guldberg-regeringens bestræbelser for kornavlens forbedring udsendte Rentekammeret den 28. juli 1778 til landets amtmænd et cirkulære af følgende ordlyd:

Da det vil blive en for landet høystvigtig sag, at kornvahre kunde bringes til en export til fremmede udenrigs stæder, men hvortil udfordres ei alleene, at vahren bliver bragte til den reenhet og godhed, som de falde ved de fleeste østersøeske stæder, men og at de blive saaleedes tørrede, at de ved forsendelsen over søen ikke staaer fare for at blive anstukne og bedærvede, saa er, forsaavidt det sidste, neml. tørringen, angaaer, allerede udfunden tilforladelig middel ved et indrettet og forsøgt tørrehuus, hvilket middel allerede af en og anden er optaget og efterfulgt, og som giver det haab, at samme vil med tiiden blive mere almindelig saavel ved landgodser som i kiøbstæder, hvor kornhandel bruges; men maaden til i almindelighed at erholde reenere kornvahre end hidtil er ligesaa uomgiængelig, da uden samme afsætning til fremmede ikke vil finde nogen fremgang.

Nødvendigheden til saadan afsætning vil herefter blive saa meget større, som Norge aar efter aar udviider kornavlen, der gjør at det quantum, som Danmark herefter aarlig der kan afsætte, vil blive mindre end tilforn.

⁴ For denne og de i det følgende citerede forordninger henvises til den trykte forordnings-samling.

⁵ Den overordentlige Finanskommission af 2. maj 1787. Pk.: Kgl. reskripter og resolutioner . . . 1787—1816. RA. (»Det er bekjendt, at Danmarks kornavl, i det mindste for en stor deel, ikke saaledes ved rensning og tørring endnu forædles som Østersøens, og at dette setter dem tilbage i concurrence med samme.«)

⁶ Rtk. 2411. 32. Danske relations- og resol. prot. 1791, nr. 142. RA.

Man ønsker derfor at erholde forslag om, hvad maade der best var at bruge til, at landmanden i almindelighed kunde avle og forskaffe reene kornvahre, saaleedes at rugen blev frie for klindte, heyre og skalter,⁷ bygget frie for havre og al ureenhed og hveden frie for heyre.

Og da erfaringen best vil veilede til et saadant forslag, saa maae man tienstl. anmode [N. N.] at ville indhente de i amtet værende proprietairers betænkning over denne for landet saa vigtige sag, og, naar samme ere til [N. N.] indkomne, ville De behage at sammentræde med nogle af de kyndigste proprietairer i amtet for med dem at overveie bemelte betænkning med alt, hvad til denne sags fremme henhører, og derefter forfatte forslag om, hvilke maader der vare tienligst at indføre til at opnaae forber:te øiemed. Det forfattende forslag tillige med de herom fra samtl. proprietairerne indkomne betænkninger maatte derefter her til Kammeret behagelig indsendes.

Et tilsvarende cirkulære udsendtes den 14. november s. å. til lensbesidderne, som dog skulle indberette direkte til Rentekammeret, da de jo ikke sorterede under amtmændene.

Baggrunden for regeringens initiativ var, som man ser, et almindeligt ønske om at fremme korneksporten. Kornet skulle være med til at »vinde handelsbalancen« — for at udtrykke sig med et af tidens populære slagord. Den ekstraordinære Finanskommission af 1772 havde i 1774 i den forestilling,⁸ hvori den gjorde indstilling om at annullere den midlertidige ophævelse af kornmonopolet for det søndenfjeldske Norges vedkommende, som var indført ved forordningen af 26. dec. 1771, betegnet Danmark som »et land, hvor ingen udenlandsk kornhandling kan træde i den indenlandskes sted.« Nu havde imidlertid den nordamerikanske uafhængighedskrig skabt forudsætninger for et eksportfremstød, og en særlig tilskyndelse lå der tillige i den omstændighed, at Norge, som det siges, år efter år udvidede sin kornavl, hvorfor det kvantum, som Danmark herefter årlig dér kunne afsætte, ville blive mindre end hidtil. Skulle Danmark ikke blot opretholde sin hidtidige beskedne korneksport, men endog forøge den, måtte der altså tænkes alvorligt på en forbedring af kornets kvalitet. Man ser her en tydelig sammenhæng mellem de økonomiske verdenskonjunkturer og optakten til de store landboreformer. For sagen er jo den — som det også fremgår af de mere vidtskuende godsejeres svar på rentekammircirkulæret —, at kun gennemgribende reformer, der — middelbart eller umiddelbart — involverede en fuldstændig ændring i bondens stilling, kunne bringe en virkelig forbedring af kornkvaliteten. Rent og godt korn på bøndergodset *kunne* simpelthen ikke avles under det gamle landvæsenssystem.

Kornets renhed, hvadenten den tænktes opnået ved forbedrede driftsformer, ved rensning efter afhøstningen eller ved en kombination af begge metoder,

⁷ Bedre kendt under navnet skjaller. Det drejer sig her antagelig om den såkaldte rugskjaller (*Rhinanthus apterus*), der også kendes under flere andre navne, f. eks. ras, rassel, skræde, skralde. Dens voksested er fortrinsvis i rugmarker på sandet jord.

⁸ Den i note 1 nævnte forestill.

var kun den ene side af sagen. For korn til eksport og til magasinering var også tørringen et væsentligt problem, der ligeledes i betydelig grad havde sammenhæng med de herskende produktionsvilkår, under hvilke der i år med ugunstige klimaforhold ikke kunne ventes tørt korn, og da især ikke fra bøndergodset. Hoveriet og fællesskabet var to hovedfaktorer, som stillede sig hindrende i vejen. Når man betænker, hvor vanskeligt det i nutiden kan være at bjærge høsten tør i hus (jf. årene 1960 og 1961), er det umiddelbart indlysende, hvor fortvivlende vilkårene må have været for 1700-tallets bonde uden fri rådighed over sin jord og sin arbejdskraft.

Når der i rentekammercirkulæret tales om et »allereede udfunden tilforladelig middel ved et indrettet og forsøgt tørrehuus«, sigtes der formentlig til en af kaptajn Henrik Gerner konstrueret »korntørringsmaskine«, for hvilken han i 1775 opnåede Landhusholdningsselskabets guldmedalje.⁹ Det var antagelig denne »maskine«, som det besluttedes at indrette ved et i 1777 af Rentekammeret projekteret kornmagasin i København. I en forestilling herom af 13. aug. 1777¹⁰ hedder det bl. a.: »Erfaringen har hidtil tydelig viist nytten af kornets tørring for de lande, som ved dette middel have draget omsorg for denne handels product, og tillige det tab, som de danske stater i deres kornhandel have liidt, fordi hines exempel i dette stykke ikke forlængst er blevet efterfulgt, og fordi disses kornvahre af den aarsag ikke have kunnet udholde nogen lang transport uden derved at bederves.« Men nu skulle der altså også i Danmark gøres et fremstød på dette område. Omtrent samtidig med at Landhusholdningsselskabet og regeringen tog denne sag op, havde også enkelte private taget initiativ til indrettelse af korntørringsanlæg, hvilket også nævnes i cirkulæret. I 1777 havde købmand Lauritz Winde anlagt et i Ålborg,¹¹ og af C. D. F. Reventlows og forvalter G. F. Suhrs betænkninger (se s. 56 og 55) fremgår det, at Reventlow senest i 1778 har indrettet en tørreovn i Nakskov (jf. amtsindledingen s. 50).

Det fremgår af cirkulæret, at man i Rentekammeret har tænkt sig, at de indkomne betænkninger og forslag skulle danne grundlag for en eller anden regeringsforanstaltning sigtende til »at erholde reener kornvahre end hidtil.« Hvad cirkulæret indeholder om korntørring, synes derimod blot at tjene til underretning om, at der her var taget et initiativ, som man gerne så fulgt op af godsejere og købmænd. Men det fremgår ikke, hvilken form man havde tænkt sig for en sådan foranstaltning. Udtrykket »forslag om, hvilke måder der var tienligst at indføre«, er ikke meget oplysende i denne henseende. Måske har man påtænkt en forordning, men rimeligere er det vel at antage, at man har haft en vejledende publikation i tankerne. Men et eller andet,

⁹ Fr. Thaarup: Kort Oversigt over Korn-Produktionen og Korn-Handelen i den Danske Stat. Kbh. 1820, s. 47.

¹⁰ Rtk. 2411. 5. Danske relations- og resol.prot. 1777, nr. 101. RA.

¹¹ Fr. Thaarup: anførte arbejde, s. 47 f.

enten i lovbuds form eller som henstilling til frivillig efterlevelse, må fornøftigvis også uanset den citerede passus antages at være påtænkt. Ellers ville aktionen jo være et slag i luften. Det blev den for så vidt også, som den ikke umiddelbart førte til nogen positiv foranstaltning, hverken under den ene eller den anden form. En bearbejdelse i form af ekstrahering af det indkomne materiale er blevet påbegyndt, men, som det synes, ikke fuldført, og ekstrakterne tillige med besvarelsene er blevet lagt ad acta. Dette betyder dog ikke nødvendigvis, at arbejdet har været spildt. De indkomne oplysninger og forslag kan i den udstrækning, de er blevet studeret i Rentekammeret, have påvirket dettes almindelige stilling til landvæsensproblemerne, og det er en nærliggende tanke, at de kan have været et incitament i overvejelserne vedrørende udskiftningen. Den store forordning herom udkom jo kun et par år senere. Og man kan i Rentekammeret efter gennemlæsning af betænkningerne ikke have været i tvivl om, at det var en udbredt opfattelse blandt de mere fremsynede amtmænd og godsejere, at netop udskiftningen var en uomgængelig forudsætning for rent korn.

De indkomne besvarelser udgør en pakke blandt Rentekammerets Landvæsenskontors diverse sager: *Forslag til kornavlens forbedring og kornets rensning og tørring, indsendt i h. t. kammercirkulærer af 28. juli og 14. nov. 1778. 1778—79. (Rtk. 2485. 40). RA.* Uanset hvad nytte de har været til i samtiden — og noget sikkert herom kan vi jo ikke vide —, så udgør de eftertiden en ikke uvæsentlig kilde til belysning af det danske landbrugs struktur og produktionsvilkår i tiden, umiddelbart før de store reformer for alvor satte ind, og medens hovedparten af bøndergodset endnu henlå i fællesskab, men på den anden side dybtgående ændringer allerede var stærkt på vej. Adskillige godsejere benyttede nemlig den givne anledning til at opgøre status over de vilkår, hvorunder Danmarks hovedgårds- og bondejord dyrkedes, og hvorunder afsætningen af dens produkter foregik, og deres besvarelser kom derved i mange tilfælde til at indeholde mere, end Rentekammerets cirkulære ifølge ordlyden strengt taget opfordrede til, både hvad angår beskrivelsen af de bestående tilstande og deres årsager og med hensyn til veje og midler til gennemgribende forbedringer. Betænkningerne afspejler tydeligt den brydningstid mellem gammelt og nyt, hvori de er blevet til, og viser bl. a., at regeringen i vid udstrækning kunne bygge en reformpolitik på et fundament af reformtrang blandt mange godsejere landet over. Det ville være en overdriivelse at sige, at materialet tegner et fuldstændigt billede af dansk landbrug i 1770erne — bl. a. ser vi jo kun problemerne gennem godsejernes briller —, men et væsentligt bidrag hertil kan de i hvert fald yde, når de enkelte brikker stilles sammen.

Ikke hele landet er repræsenteret blandt besvarelsene. Til Københavns, Frederiksborg, Kronborg, Hørsholm og Bornholms amter er cirkulæret, såvidt

det kan ses, overhovedet ikke sendt, og besvarelser herfra foreligger følgelig heller ikke. Til amtmændene over Antvorskov, Korsør, Kalundborg, Sæbygård, Dragsholm, Holbæk og Koldinghus amter skal det ifølge Fynske og Jydske stifters renteskriverkontorers kopibøger være sendt, men besvarelser fra disse amter mangler, uden at grunden har kunnet fastslås. Om manglende udsendelse til enkelte lensbesiddere, se s. 110. Men heller ikke fra landets øvrige amter er materialet fuldstændigt, idet et betydeligt antal godsejere — varierende fra amt til amt — har siddet opfordringen til at udtale sig overhørig.

Det samlede antal besvarelser udgør ca. 480. Da hovedgårdenes antal ved denne tid formentlig var ca. 780,¹² skulle besvarelsesprocenten altså være ca. 60—70, men af flere grunde kan der ikke lægges nogen større vægt på dette tal. Dels må der tages hensyn til de helt manglende amter, og dels stammer ikke alle besvarelserne fra godsejere eller deres repræsentanter. Også enkelte andre (amtsforvaltere, birkeskrivere m. fl.) har givet deres besyv med. Omvendt dækker en del besvarelser flere hovedgårde. Dette gælder naturligvis ikke mindst lensbesiddernes. Men navnlig må det fremhæves, at mange besvarelser i virkeligheden kun er intetsigende påtegninger på de rundskrivelser, hvormed amtmændene kommuniserede godsejerne rentekammercirkulæret, påtegninger der ofte kun indeholder oplysning om, at cirkulæret er modtaget og videresendt. Denne adfærd var unægtelig ikke i overensstemmelse med Rentekammerets hensigt; men mange amtmænd har affundet sig med den, ja enkelte endog ved deres måde at ekspedere sagen på næsten ligefrem opfordret til den. Af samtlige besvarelser kan vel kun højt regnet et par hundrede siges at gå ind på realiteterne i Rentekammerets henvendelse. Men inden for disse er kvaliteten igen stærkt varierende.

Af det anførte vil det formentlig fremgå, at en extenso-udgave ikke ville være rimelig, men at på den anden side en udvælgelse rummer visse problemer og forudsætter et skøn, som vel i nogle tilfælde kan være diskutabelt. Et hovedproblem ved udvælgelsen skal omtales nærmere. En gennemgang af besvarelserne viser, at der ofte er en slående overensstemmelse m. h. t. mange af de forhold og problemer, der omtales. Uafhængigt af hinanden har godsejere i alle egne af landet givet næsten sammenfaldende udtryk for deres opfattelse af dette og hint problem. Disse gentagelser er i sig selv af betydning for en samlet vurdering af materialet, idet de siger noget om, i hvilken udstrækning besvarelsernes indhold har almen gyldighed. At en enkelt godsejer anklager købmændene for ved deres prispolitik at blokere vejen for en forbedring af kvaliteten, behøver ikke at sige så meget. Anderledes stiller det sig, hvis halvtreds eller flere godsejere uafhængigt af hinanden spiller dette tema igennem med større eller mindre variationer. På den anden side er det af tvivlsom værdi at aftrykke snesevis af næsten stereotype bemærkninger om sådanne

¹² Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård. Kbh. 1957, s. 69—71.

selvfølgeligheder, som at rent sædekorn giver bedre resultater end urent, at rigtig omgang med gødningen er at foretrække for det modsatte, o. s. v.

Det er tilstræbt at finde en rimelig balance mellem hensynet til på den ene side at give et indtryk af, hvorledes visse problemer og synspunkter var udpræget fællesgods, og på den anden side at få alle relevante oplysninger og væsentlige synspunkter frem. Dette i forbindelse med ønsket om såvidt muligt at få alle landets egne repræsenteret har medført, at i og for sig mere vægtige besvarelser fra én egn kan være udskudt til fordel for i og for sig mindre vægtige fra en anden, nemlig i sådanne tilfælde hvor oplysningerne og synspunkterne i de førstnævnte allerede er repræsenterede i de medtagne besvarelser fra samme egn. Ved udvælgelsen er der iøvrigt lagt mere vægt på synspunkter, som peger fremad mod den store reformtid, end på mere eller mindre fantasifulde forslag eller »fromme ønsker«, der undertiden bærer præg af at være opfundet »for tilfældet«. Besvarelser, der enten i mere omfattende overblik eller ved karakteristiske detaljoplysninger afspejler de bestående forhold, er foretrukket for sådanne, hvis indhold indskrænker sig til mere teknisk betonedede beskrivelser og anvisninger af en temmelig selvfølgelig karakter. Samtlige amtmandsbetænkninger er medtaget, skønt enkelte ikke vidner om overvældende interesse for sagen eller om fremragende landvæsenkyndighed. Betænkninger fra de mænd, som amtmændene har rådført sig med, forsåvidt de overhovedet på dette punkt har efterkommet rentekammercirkulærets påbud, hvad ikke alle har, ville man vel på forhånd være tilbøjelig til at tillægge særlig værdi. Det viser sig imidlertid, at amtmændene ikke altid har haft synderligt held til at finde frem til de kyndigste godsejere i deres amt. Chr. Gabel i Skivehus amt har således rådført sig med Mads Bjørn til Grindeslevkloster og J. Tolstrup til Hostrup. Af disses betænkninger på henholdsvis 5 og 3 linier må man imidlertid slutte, enten at de to mænd har været af en meget beskeden natur, eller at amtmanden har truffet et temmelig dårligt valg. Tolstrups betænkning lyder kort og godt: »Spørgsmaalene om at rense og conservere korn bedre end hidtil skeet er, kan i mangel af erfaring ey af mig besvares, derfor afsendes dette den 12. aug. fra J. Tolstrup.«

Af rentekammercirkulæret til amtmændene foreligger der i pakken med de indkomne besvarelser en afskrift af eksemplaret til A. S. v. d. Osten i Ålborg. Cirkulærets ordlyd (s. 8 f.) er citeret efter denne afskrift, som tillige bærer påtegning om, at det ligelydende er sendt til alle de øvrige jyske amtmænd. Det er udsendt gennem Jyske stifters renteskriverkontor og findes indført i dettes kopibog for 1777—79 (Rtk. 2425. 41) som nr. 822 (p. 343 f.). For østifternes vedkommende er cirkulæret ekspederet gennem Fynske renteskriverkontor, i hvis kopibog for 1778 (Rtk. 2423. 42) det er indført som nr. 537—45 (p. 295). Under dette kontor sorterede foruden Fyns stift tillige hele Sjælland med undtagelse af Københavns, Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm amter, der tilligemed Bornholm sorterede under Sjællands stifts renteskriverkontor. Til det

under dette kontor sorterende område ses cirkulæret ikke at være udsendt. Til lensbesidderne er det tilsvarende cirkulære af 14. nov. 1778 ekspederet gennem Landvæsenskontoret. Det er i og for sig påfaldende, at ikke alle cirkulærerne er ekspederet gennem Landvæsenskontoret, under hvis ressort hele denne sag vel naturligt måtte høre, men en del tyder på, at det netop i 1770-erne har knirket lidt med administrationsgangen i Rentekammeret. Og at Sjællandske kontor overhovedet ikke har ekspederet sagen for sit områdes vedkommende peger jo i samme retning. At også forretningsgangen specielt i Landvæsenskontoret (oprettet i 1773) endnu lod noget tilbage at ønske, vidner kontorets bogføring på mange måder om. Det kan i denne forbindelse noteres, at de indkomne betænkninger ikke er blevet journaliseret. En eftersøgning i Landvæsenskontorets og de øvrige kontorers journaler efter manglende betænkninger har derfor også været uden resultat.

Det er ikke hensigten her at foretage en omfattende gennemgang eller vurdering af betænkningernes indhold. Men det kan vel være rimeligt i al korthed at pege på nogle af de væsentlige problemer, de kan bidrage til at belyse.

Forholdet mellem produktionsvilkårene på hovedgårdene og på bøndergodset behandles i et meget stort antal besvarelser, og det var netop materialets muligheder for at belyse dette, der var udgangspunktet for udgiverens interesse for det. Nøje forbundet med dette problem er naturligvis fællesskabet, som udgjorde den helt afgørende forskel mellem hovedgårdsdriften og bondegårdsdriften. At regeringen i udskiftningsspørgsmålet kunne bygge på en udbredt erkendelse i godsejerkredse af, at dette spørgsmål måtte finde sin løsning, fremgår helt klart af betænkningerne. Der kunne være nuancer i opfattelsen af den rette fremgangsmåde, og vanskelighederne kunne forekomme enkelte godsejere næsten afskrækkende. Men om spørgsmålets betydning var der næppe nogen uenighed. At udtalelserne om fællesskabets ulemper ikke fordeler sig jævnt over hele landet, er vel kun naturligt. I visse egne af Jylland, og da i hvert fald i enkeltgårdsegnene, har spørgsmålet ikke været påtrængende som på øerne. I andre tilfælde kan tavshed måske skyldes, at problemets løsning forekom så utopisk, at omtale var for spild af papir at regne. »Dend steen, mand icke kand løfte, faaer mand lade ligge«, som A. Høyer til Irup udtalte i anden forbindelse. Det holstenske kobbelfrug, som herhjemme introduceredes af A. G. Moltke, der i sin betænkning gør indgående rede for denne driftsform uden dog at fremhæve sig selv som pioner (jf. herom amtmand Buchwalds betænkning), var først og fremmest en reform i hovedgårdsdriften, men en del steder synes den tillige at være indført på bøndergodset og har her virket som en overgangsform mellem fællesskabet og den helt mellem mand og mand udskiftede landsby. Besvarelserne giver adskillige holdepunkter for at følge kobbelfrugets fremtrængen, og viser i hvert fald, at det også for bøndergodsets vedkommende havde mange begejstrede fortalere. C. D. F. Reventlow giver formentlig den mest træffende karakteristik af situationen, når han udtaler:

»Den stoere fordeel, som den holsteenske dørkningsmaade fører med sig, har udbreedet den saa meget, at mand kan vente, at den inden faae aar vil blive gandske almindelig paa herregaardene paa nogle faae steder nær, hvor den maaske ikke kunde være iverksettelig. Naar først hovedgaardene ere indrettede, har jeg ingen tvivl om, at der jo ogsaa vil findes fordeel ved at inddeele bøndermarkerne paa samme maade«. En enkelt modstander har tanken om kobbeldbrugets indførelse på bøndergodset i P. A. Lehn, som mener, at man hellere må blive ved det gamle, indtil en fuldstændig udskiftning kan gennemføres. Ellers bliver resultatet blot, at man får den samme møje to gange, hvortil kommer, »at den tummel med markernes nye inddeeling borttage de samme omkostninger, paa flytningen nær, som en retskaffen separation«. Andre, der anser vanskelighederne ved en egentlig udskiftning for uovervindelige, går stærkt ind for kobbeldbruget. Dette gælder f. eks. J. Bruun Neergaard til Svenstrup og birkeskriver J. N. Prehn i Allerslev. Neergaard udtaler herom: »Dette [o: *kornets sammenblanding på agrene*] kunde forekommes, ikke ved at opheve fællesskabet, at enhver jordbrugere i en bye skulde have sine jorder adskilte for sig selv; thi erfarenheden lærer, at mange . . . aarsager forbyder samme og gør det nesten umueligt. Men at hæve fællesskabet saaledes, at enhver jordbrugere i en bye skulde have ald sin jord paa 2 à 3 steder i enhver af byens tilliggende marker, vilde ey alleene blive meget mueligt, men og føre mange nytter med sig foruden denne eene og vigtige i tiden reen og usammenblanden sæd«¹³. Fællesskabet var dog ikke den eneste faktor, der på afgørende vis trak skel mellem hovedgårdsdrift og bondegårdsdrift. Også hoveriet påvirkede i høj grad de to bedriftskategoriens produktionsvilkår. Men medens fællesskabet omtales i et stort antal bemærkninger, findes der påfaldende lidt om hoveriet, hvilket dog måske ikke er så uforståeligt, da det var et for godsejerne ømtåleligt problem, som man vel anså det for klogest ikke at drage for stærkt frem. Næppe mere end en halv snes godsejere omtaler det, og ingen stiller det i forgrunden. Når amtmand Bielke i Vordingborg og Tryggevælde amter påstår, at »hoveriet og fællesskabet ere formaalet for alle betragtningerne«, står hans ord, for så vidt angår hoveriet, ikke helt til troende (se s. 41). Den der går videst m. h. t. at tillægge hoveriet betydning, er formentlig A. J. Secher til Kærbygård, der mener, at det ville »blive heel vanskelig« ved herregårdene at rense kornet efter aftærskningen »uden at bebyrde den stakkels bonde med usædvanlig hoverie og følgelig sinkelse for bondens eget arbeide hiemme hos sig selv«. Men var end fællesskabet og hoveriet de afgørende faktorer, virkede naturligvis også andre forhold med til at sætte bøndergodset tilbage i forhold til hovedgårdene, hvad angik kornproduktionens kvalitet. Om det kvantitative forhold taler betænkningerne ikke direkte. Foldudbytter vil man desværre forgæves søge oplysninger om. At også kvantiteten har været ringere

¹³ Om udskiftningen på Svenstrup, se J. Wedell-Neergaard (ed.): Svenstrup. Et sjællandsk Gods' Historie. Kbh. 1921, s. 124—33.

på bøndergodset som helhed, kan dog næppe betvivles, og det kan formentlig indirekte udledes af en del vidnesbyrd. Bøndernes mangel på formue spillede en betydelig rolle, og herom taler adskillige. Den hindrede dem bl. a. i at anskaffe sig fremmed og rent sædekorn. Bøndernes fattigdom som årsag til deres ringe kornavl fremhæves navnlig og i hvert fald mest malende i visse jyske egne. »Den største part af bønderne ere saaledes paa knæerne, at de ikke kand holde de fornødne folk og beester, den fulde besætning og andre høystfornødne ting til avlens fuldkomne drift«. (H. C. Moldrup til Stårupgård). At også deres »uvidenhed, efterladenhed og ulyst« (N. R. Holstein til Jomfruens Egede) spillede en rolle, var naturligvis et bekvemt godsejerargument, men samtidig utvivlsomt under de herskende forhold ofte en realitet.

Er forskellen mellem produktionsvilkårene på hovedgårdene og bøndergodset et fremherskende tema, er kornhandelens vilkår det ikke mindre. De to temaer spilles vel igennem med kraftigst temperament af von Munthe av Morgenstjerne til Bækkeskov, som finder, at »saavel det danske agerbrugs som handelens nærværende forfatning saa troeligen række hinanden haanden« til forhindring af rene kornvarers avl og eksport, »at man fast kunde fristes til at falde paa de tanker, begge at være indrettede til at underkue alle optænkelige bestræbelser saavel til rene kornvahre enten at avle eller falholde«. Men han har i sine anklager mod købmændene for deres adfærd i kornhandelen et stort følgeskab blandt godsejere fra alle landets egne. Hovedankerne mod købmændene er, at de enten ikke eller kun i meget ringe grad differentierer deres priser efter kornets renhed og kvalitet og derved gør al stræben hos landmanden for en forbedret kornavl nytteløs, og dernæst at de sammenblander det gode og det ringe korn og derved gør det hele til en dårlig handelsvare. De fleste godsejere indskrænker sig til variationer over disse to hovedtemaer, men ret fortolket virker de fremførte synspunkter som helhed som en anklage mod statens kornhandelspolitik. At de fleste ikke drager denne konsekvens, men standser ved købmanden, betyder jo blot, at de gør ham til syndebuk uden at prøve på at trænge ind i *hans* problemer og forstå *hans* stilling. Til klagerne over købmændenes ringe betaling også for det gode korn føjer nogle godsejere den bebrejdelse, at købmændene på deres side forstår at skrue priserne op for de varer, som landmanden må have fra dem, herunder også sædekorn om foråret og fødekorn om sommeren, når bondens eget forråd er sluppet op. Enkelte besvarelser prøver dog at sætte købmændenes situation og handlemåde ind i en større sammenhængning. Amtmand Buchwald i Randers er klar over, at kornmonopolet er det springende punkt. For afsætningen til Norge er det købmændene ligegyldigt, om kornet er rent eller ej. »Saalænge aldt saa, som dette monopolium vedvarer, bliver slette kornvahre ligesaa vel betalt som de gode«. Altså et synspunkt, der klart peger frem mod kornhandelsforordningen af 1788. Amtmand P. Rosenørn, Havreballegård og Stjernholm amter, anfører, at købmændene har tab på kornhandelen med Norge og derfor må dække sig ind »paa de derfra tilbage førende producter«. Han er ligeledes

klar over, at kapitalmangel trykker købmændene og gør dem ufri i deres dispositioner. Næppe to købmænd i hele stiftet ville være i stand til at holde oplag og handle på andre markeder end det norske, mener han. Synspunkter, som falder meget nær sammen med amtmand Rosenørns, udtrykker grev Wedell Frijs til Frijsenborg, som udtaler, at der uden for København og Ålborg næppe i noget af landets stifter findes 2 købmænd med formue til oplag. Ålborgkøbmændene og kornhandelsvilkårene i det nordlige Jylland er genstand for en del nørrejske godsejeres betragtninger. H. C. Moldrup til Stårupgård udtaler bl. a., at »saalænge handelen er i den tilstand, at 5 à 6 velhavende købmænd i Ålborg er i stand til at sætte folk paa 20 miile i omkreds de priiser, de skal lade dem nøye med, saalænge vi skal give en skieppe korn for en potte brendeviin, som vi før selv har kundet have for ingen penge, saalænge vil vist alle forbedringer aftage i stæden for at tiltage«.

Med disse betragtninger er vi inde på problemet om brændevinsbrænderiet, der også indtager en fremtrædende plads i mange besvarelser. Stiftamtmand Krogh fremhæver ved siden af fællesskabet og købmændenes prispolitik forbudet mod brændevinsbrænderiet som en tredje hovedårsag til det urene korn.¹⁴ Når det ikke nu som forhen er muligt for landmanden ved brændevinsbrænden at forbruge med god fordel det fratagende harpe- og forkorn, må det slette med det gode korn nu følges ad og sælges til købmanden for ikke at spildes og blive aldeles unyttig, siger han. Også heri ligger vel en antydning af, at købmændenes mislige adfærd måske i nogen grad kunne skyldes forhold, de ikke selv var herre over. Stiftamtmand v. d. Osten i Ålborg er inde på en lignende tankegang, når han med henvisning til brænderiforbudet siger, at »det bliver et betydelig motiv for landmanden at stikke det meeste deraf mueligt [*o: af det frarensede småkorn og ukrudt*] under det korn, han skal sælge«. C. D. Knuth til Rudbjerggård udtaler om samme problem: »Da bonden ey som tilforn ved een, høyt tvende brændinger om aaret nu kand bringe sig det skidne korn til nytte, er hand forlæggen dermed og lader det blive tilssammen til at fylde destoe bædre i tøndemaalet ved bortsælgningen til kiøbmanden, som for meget ringe priis tilforhandler sig saadanne kornvahre og med glæde antager samme, da hand til fuldkommenhed forstaae den konst at mellere godt med slet«.

Ved brændevinsbrænderiet var det ikke blot spørgsmål om at omsætte det

¹⁴ Ved frd. af 2. sept. 1773 blev den tilladelse, som tidligere var tilstået de på landet boende kgl. civile og militære betjente, proprietærer, forpagtere, præster, degne og deslige til at brænde brændevin til egen husholdning, ophævet. Som motivering herfor angiver rentekammerforstill. af 24. aug. 1773 (Rtk. 2411. 1. Relations- og forstill.prot. 1773, nr 141. RA) bl. a., at brændevinsbrænderi burde anses for købstadsnæring. — Om de hidtidige regler for brændevinsbrænderiet, se navnlig frd. af 30. april 1734, 1. feb. og 23. nov. 1757 samt 3. maj 1768. Der er en udtalt uoverensstemmelse mellem disse forordningers bestemmelser og den ret for bønder til brændevinsbrænderi, som flere betænkninger (f. eks. C. D. Knuths til Rudbjerggård) forudsætter at have bestået hidtil.

ringeste korn og en del af det uundgåelige ukrudtsfrø til en som en livsfor-nødenhed anset stimulans for landmanden og hans husstand — »en landmand og bonde dog, især paa visse aarsens tiider, nødvendig skal have brændeviin til sig og sine«, som S. Holm på Vindum Overgård udtrykker det —, men også brændingens biprodukt »bærmen eller spøelen« havde betydning som foder for svin og køer. C. H. Adeler til Hindsgavl fremhæver et særligt problem i denne forbindelse, når han udtaler: »Og da den bedrøvelige qvægssyge alt meer og meer ytrer sig igien, og der nu findes eendeel qvægshøveder, som er giennemsyget, der altsaa ved spøel kunne beholdes nogle aaringer længere (som ellers formedelst dets ælde nu slagtes efterhaanden, siden de ei kan æde foer) og riigelig betale deres føde, det desuden noksom er bekiendt, at kalvene efter de giennemsygede kiøer snarere end de andres gaaer sygdommen igiennem, saa foranlediger dette mig for størstedelen at gjøre forommælte tilbud«, nemlig om at betale i årlig afgift 8 sk. pr. tønne hartkorn, mod at hans bønder i et par forårsmåneder måtte få lov at brænde brændevin af deres ved »kastning, skumning og rensning« fratagne ringeste korn.

Hvad rentekammercirkulæret udtaler om korntørringen, er som nævnt formentlig mere tænkt som en oplysning til efterretning og eventuel efterlevelse end som en opfordring til at fremsætte forslag. Talrige besvarelser går dog ind på problemet, men positiv interesse for denne sag viser kun de færreste, bl. a. C. D. F. Reventlow. De fleste anser anlæggelse af tørreovne ved godserne for praktisk ugennemførlig p. gr. af omkostningerne eller af mangel på den fornødne ildebrændsel. Skal korntørring gennemføres, må det blive købmændenes sag, også af den grund at kun de kan skønne over, i hvilke tilfælde tørring er nødvendig. Under visse omstændigheder ville tørring være en ikke alene spildt, men endog skadelig bekostning (von Munthe av Morgenstjerne). J. Wichfeld til Engestofte mener, at kunstigt tørret rug og hvede giver ringere brød og bagværk end det utørrede, ligesom det er utjenligt til sædekorn. Direkte modstand møder tanken om kunstig korntørring dog kun hos ganske få. Selv S. Holm på Vindum Overgård, der noget sarkastisk bemærker, at »saa-dant foretagende (neppe vil) være mange fleere til sand nytte end opfinderen selv alleene«, vil dog ikke helt afvise, at tørringen kunne have sin nytte »ved hovedstæderne, hvor ingen luft og vindtræk er«. Mest afvisende er vel P. Albertin til Bregninggård, der udtaler: »Giordte forslag kand ikke introduceres paa disse egne uden landmanden til tab, skade og tiidsspilde. Om 10 sædegaarde, som nb: havde overflødighed af ildebrand, kunde probere kunsten, saa siger dog kunsten intet, da bunden ei kand forfølge dend rensning og tørring, og nogle bønders provision af utørret korn i skiberum fordervet og slaaer heele dyngen, og hvem vil forsikre paa, at skibet og skipperen ei kommer vand i dyngen til skade, arbeidet til tiidsspilde, tab og udgift. Vanskelige ere slige leverancer nu til kiøbmændene og andre, vanskeligere vilde de blive«.

De store udsving i høstudbyttet fra år til år var et alvorligt problem, som i ældre tider spillede en langt større rolle end i nutiden. For store dele af be-

folkningen, i hvert fald i Norge, kunne det nærme sig betænkeligt et spørgsmål om liv eller død,¹⁵ men under alle omstændigheder påvirkede det i allerhøjeste grad samfundets og statens økonomi. På denne baggrund må man se de planer, som regeringen i 1770'erne arbejdede med om oprettelse af et centralt kornmagasin i København og en udbygning af de lokale magasiner i Norge.¹⁶ Og at korn tørringsideerne også har sammenhæng med disse planer, er jo nærliggende at antage. Tanken bag en udvidet kornmagasinerings var den, at de gode år skulle komme de dårlige til hjælp, hvorved mangel i de sidste blev undgået og en vis neddæmpning af de voldsomme prisudsving opnået. Problemet om offentlige kornmagasiner som en stabiliserende faktor berøres også i enkelte betænkninger, omend det ikke kan siges, at det spiller nogen fremtrædende rolle. Det er navnlig i Sorø og Ringsted amter, at det er blevet drøftet blandt de mænd, amtmanden delibererede med som særligt sagkyndige.

Om godsejernes almindelige syn på bonden og om mulighederne for at bygge på ham i reformarbejdet findes der i betænkningerne en del udtalelser både i positiv og negativ retning. Interessantest er det vel i og for sig at bemærke, at de fleste af dem, der går ind på dette spørgsmål, i grunden giver udtryk for en forsigtig optimisme og for den opfattelse, at bonden godt kan og vil yde en indsats, når blot de hindringer ryddes af vejen, som bremser hans initiativ. Stiftamtmand Brockenhuus mener, at bønderne, når deres jorder blev udskiftede, »ligesom af egen drift og uden nogen tvang vilde avle reene kornvahre«. At Søren Klestrup på Giesegård udtaler sig stærkt positivt, undrer ikke. Hans synspunkter kendes jo også fra hans indlæg i den store offentlige reformdebat. Amtmand C. F. Hansen udtrykker manges synspunkt, når han anfører, at den bonde, som økonomisk er i stand til at følge forskrifterne for en fornuftig agerdyrkning, også gør det af sig selv, fordi hans egen fordel tilsiger ham det. H. Tersling til Vennerslund formulerer det således: »Bondens vilkaars forbedring og lettelse for nogle af de udgifter, hand i disse tiider meere end i de forrige er bebyrdet med, vilde altsaa vist være det sikkerste og

¹⁵ Se f. eks. breve fra rektor i Trondheim, dr. Laurids Smith til Johan Bülow (Ludv. Daae: Af Geheimeraad Johan v. Bülow's Papirer. Christiania 1864). »Jo længere jeg kommer frem i tiden, des mørkere bliver det ulyksalige lands skjebne, i hvilket jeg troer, et vanheld følger det andet, og enden bliver upaatvivlelig almindelig død og undergang, sort død.« (18. dec. 1784). »Menneskene her dø meget bort af den ringe og usle føde, de faa. Paa Bynesset skal allerede nogle mennesker være døde af hunger. Henad sommeren bliver det endnu værre. Tilførselen er endnu ikke af betydning.« (2. april 1785). — Jeg henviser endvidere til »Generaltabelle der Gebornen und Gestorbenen in den Königreichen Dännemark und Norwegen, Herzogthüern Schleswig und Holstein, und den Graffschafften Oldenburg und Delmenhorst.« (Rtk. 352. 22. RA), som udviser store overdødelighedsudsving netop i de perioder i begyndelsen af 1740'erne og 1770'erne, hvor høsten i Danmark svigtede afgørende. — Se endvidere Adolph Jensen: Befolkningsforhold i de nordiske Lande i det 18. Aarhundrede. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1935, s. 1—63.

¹⁶ Se navnlig Den ekstraordinære Finanskommisjons forestill. af 16. feb. 1774 (jf. note 1) og rentekammerforestill. af 13. aug. 1777 (jf. note 10).

beste middel for at faae ham til at avle reenere kornvahre, da den deraf flydende fordeel vilde være den beste og virksomste drivere for ham, naar hand først havde ævne at gjøre de fornødne bekostninger. Thi man seer af daglig erfaring, at det langt fra icke mangler bonden paa lyst og villie til at gjøre nyttige forbedringer, men alleene paa formuen dertil«. Her må man dog ikke helt lade ude af betragtning, at den skattelettelse, Tersling gør sig til talsmand for, også kunne komme godsejerne til gode i form af færre udlæg for bønderes skatterestancer. A. G. Moltke har vel oprindeligt mødt »adskillige forhindringer fra bondens side«, men disse overvindes, efterhånden som bønderne ved erfaring overbevises om nytten af reformer. At Ludvig Reventlows syn på bonden i princippet er positivt, er så velkendt, at det ikke kræver nærmere omtale. Til de mere skeptisk indstillede må vel regnes Niels Rosenkrantz Holstein, som klager stærkt over »den siællandske bondes uvidenhed, efterladenhed og ulyst til ret at behandle . . . sin jord«. Herpå kan der efter hans opfattelse kun rådes bod, ved at »bønderne formanens og undervises, ja vel og i fornøden tilfælde . . . ved straf tvinges«.

Holstein er ikke ene om at anse straffe for nødvendige, om bonden skal bringes til en bedre kornavl. J. Astrup til Eskilstrup vil fremtvinge rent sædekorn ved at straffe »den formuende i penge og den fattige paa kroppen, ved gabestock eller deslige«. En lignende tanke udtrykker Ebsen på Christiansdal og sandelig også C. D. F. Reventlow, som dog kun taler om straffe i al almindelighed uden at anføre, om han dermed tænker på penge- eller legemsstraffe. Selv den bondevenlige Søren Klestrup har forsøgt med »hug etc.«, men er dog kommet til den erkendelse, at dette ikke var den rette metode. H. B. Hincheldey til Valnæsgård vil have anvendt »nogle faae slag af en vaand eller pidsk i mangel af formue«, medens Lyngbye på Juellinge vil straffe urent sædekorn »enten med penge til byens casse eller og med træhæstes ridelse, spanske kappes bærelse, item for modtvillig efterladenhed med haardere straf«. Han indrømmer vel, at dette kan synes »haarde midler, men (de) er dog et med de fornemeste til reen sæds fremmelse«.

Foruden de her nævnte problemer og synspunkter, der formentlig må regnes blandt de væsentligste, som betænkningerne beskæftiger sig med, når man ser bort fra alle de mere strengt landbrugsteknisk betonedede overvejelser og forslag, rummer materialet et væld af konkrete og detaljerede oplysninger, som kan bidrage til et mere nuanceret billede af dansk landbrugs stadi i 2. halvdel af 1700-tallet. Man kan her finde træk til belysning af trevangsbruget og alsædsbruget. Man kan finde oplysninger om, hvilke kornsorter, der dyrkedes i landets forskellige egne, hvor de voksede rene, og hvilke ukrudtsarter man i datiden fortrinsvis havde at kæmpe med, og hvorledes disse varierede fra egn til egn. Om de anvendte kornrensningemetoder indeholder betænkningerne mange oplysninger. Bl. a. ses det, hvorledes moderne teknik på dette felt er i færd med at holde sit indtog med rensesmaskiner. Problemerne i forbindelse med jordens gødskning belyses. Det ses, at man mange steder på forskellig

måde søgte at strække den naturlige gødning ved iblanding af andre stoffer såsom hedejord og mosedynd. At kunstgødning er ved at dukke op ude i horisonten har vi et helt pudsigt vidnesbyrd om i besvarelsen fra Chr. Rosenørn Teilmann til Hersumgård: »Fra de speculative agerdyrckere i studerekamre, hvis ager er een urtepotte eller et havebeed, bevar os kiære Herre Gud! saavel som fra misbrugen af de kunstige og chymiske giødningsmidler«. Interessant er det at mærke sig, at medens ikke helt få godsejere peger på faren for hovedgårdene ved det urene tiendekorn, er der kun et par, der i samme forbindelse nævner landgildekornet. Om der heraf kan udledes noget m. h. t. landgildens konvertering til pengeafgift, får stå hen.

Er mange af de behandlede problemer af særlig interesse i kraft af den mangestemmighed, hvormed de føres frem, så mangler det ingenlunde på individuelle og malende træk. Tværtimod. De myldrer frem fra alle landets egne og følger sig ind i billedet som livfulde kulturhistoriske islæt. Man kunne f. eks. pege på Søren Klestrups skildring af den 64-årige bonde, som i 1773 blev udflyttet fra Vollerslev by under Juellunds gods. Eller på amtmand Wallmodens anvisning på bekæmpelse af gråspurve og krager: »Men for spurve og vilde fugles blanding recommenderes bønderne de førstes reeders, æg og ungers ødelæggelse omkring husene og i huule træer, som drengene gierne paatager sig, naar overtroen fra en madmoder eller bændstemoder ei prædikker derimod som mod en syndig gierning; hvilket og med krager lader sig giøre. Da, naar disse tvende slags en almindelig krig og ødelæggelse (endog for at spare tagene paa huusene, som af krager om vindteren og først om vaaren meget ofte afklædes indtil de kiendeligt bare lægter) blev declareret, har man for eftertiden lidet fra den side at befrygte«.

Ud fra den betragtning, at det ved et materiale af denne art er vigtigere inden for de givne rammer at få så mange synspunkter og faktiske oplysninger repræsenteret i udvalget end af filologiske eller andre hensyn at gengive et mindre antal betænkninger in extenso, har udgiveren valgt at foretage visse beskæringer, som dog alle er tydeligt markeret.

Hvor indledende og afsluttende formularer er klart adskilt fra selve betænkningen og ikke indeholder realia, er de udeladt og erstattet af: [*Indledning*] og [*Slutning*]. Fyldeord, enkeltvis og i sammenhæng, samt mindre væsentlige ord og sætninger er i vid udstrækning udeladt, men udeladelser er altid markeret ved: . . . Som fyldeord er bl. a. overalt opfattet ord som »aller-naadigst«, »allerunderdanigst« o. l. Er et eller flere afsnit udeladt, markeres det ved: — —.

Adskillige betænkninger, der som helhed ikke frembyder væsentlig interesse, kan rumme enkelte betragtninger eller konkrete oplysninger af værdi. Af sådanne betænkninger er der meddelt ordrette uddrag, hvor sådanne har kunnet gøres uden at øve vold på teksten. At en betænkning kun er meddelt i uddrag angives ved et indledende: (*Uddrag*). I disse tilfælde er udeladelse af

hele afsnit som regel ikke yderligere markeret, men derimod er overspringelse af ord eller sætninger indenfor de gengivne afsnit angivet ved prikker som ovenfor nævnt. Omvendt kan enkelte af de mere betydningsfulde betænkninger indeholde mindre vigtige passager, hvis indhold, for så vidt det udelades, er refereret eller blot antydet med enkelte stikord i skarp parentes, f. eks. [*Ren udsæd*], [*udbrændt gødning*], [*Aflugning på ageren*] osv.

I øvrigt er teksterne principielt gengivet ord- og bogstavret. Ved udeladelser har det dog undertiden været nødvendigt at flytte et enkelt ord, som da er sat i rund parentes. Store og små begyndelsesbogstaver er anvendt i overensstemmelse med Undervisningsministeriets bekendtgørelse af 22. 3. 1948. Orddelinger er lempet efter nutidig praksis. I ord som »ieg«, »udj« o. l. anvendes i og j i overensstemmelse med moderne retskrivning. Mønt- og målbetegnelser o. l. er standardiserede. Bogstavendelser ved mængdetal (1778^{ve}, 3de, 4re osv.) er udeladt. Ved ordenstal er endelserne (1ste, 2^{den}, 3^{die}) erstattet med punktum. Særligt tegn for dobbelt-s er ikke anvendt. Tegnsætningen er i videst mulig udstrækning lempet efter nutidens regler, og overhovedet er der herved og ved afsnitsinddelinger m. v. lagt vægt på at lette overblik og forståelse.

Betænkningerne er ordnet topografisk i overensstemmelse med Trap: DANMARK. Dog er betænkningerne fra lensbesidderne holdt i en række for sig, men i samme topografiske rækkefølge. Da den nuværende amtsinddeling ikke ganske svarer til den daværende, kan det i enkelte tilfælde forekomme, at betænkningerne ikke er anbragt under det amt, gennem hvis amtmand de er indsendt til Rentekammeret. For disse forhold er der gjort nærmere rede i de enkelte amtsindledninger.

Som indledning til hver betænkning er foruden hovedgård, herred og datering anført underskriverens navn og forhold til hovedgården (ejer, forpagter, forvalter, fuldmægtig osv.). At identificere ejere frembyder som regel ingen problemer, men i de andre tilfælde kan det ofte være vanskeligt — tildels umuligt — med sikkerhed at dechiffrere underskriften eller fastslå underskriverens nøjagtige stilling. Hertil har også andre kilder måttet rådspørges, uden at det i de enkelte tilfælde er anført. I samme forbindelse bør det bemærkes, at ejers underskrift naturligvis ikke i alle tilfælde er ensbetydende med, at betænkningen er konciperet af denne. Men at udrede dette forhold vil selvsagt kun i enkelte tilfælde være muligt med rimelig sikkerhed og er derfor ikke forsøgt.

KØBENHAVNS AMT

Gennem amtmanden over det gamle Københavns amt (Sokkelund og Smørum herreder, en del af Ølstykke herred samt Amager) er ingen besvarelser indgået. Derimod er der gennem stiftamtmand H. A. Brockenhuus, som tillige var amtmand over det gamle Roskilde amt (Ramsø, Tune, Sømme og Volborg herreder samt den sydlige del af Horns herred), foruden besvarelserne fra hans eget amt indkommet enkelte fra Smørum herred.

Alt i alt er materialet fra dette område ikke meget vægtigt hverken m. h. t. omfang eller indhold. På stiftamtmandens første udsendelse af rentekammercirkulæret havde kun enkelte reageret. Den 14. november udsendte han derfor et rykkercirkulære, der bebrejdede godsejerne deres efterladenhed ikke alene i dette, men også i andre tilfælde, »hvorved Hans Majestets tjeneste, saavelsom mit embedes forretninger lider ophold.« I løbet af november og december indløb derefter svar fra nogle af de forsømmelige. Af større omfang er kun betænkningen fra N. Kampmann på Spanager, men den er kun en afskrift af godsinspektør Søren Klestrups forstamhuset Giesegård, hvorunder Spanager hørte. At heller ikke indholdet af betænkningerne som helhed er meget vægtigt, fremgår af stiftamtmandens egen betænkning, der kun tillægger godsejernes anvisninger på at pille rent sædekorn osv. sekundær betydning, men peger på udskiftning som det eneste effektive middel til kornavlens forbedring.

Stiftamtmandens betænkning er kun underskrevet af ham selv, men han oplyser i indledningen, at han har rådført sig med Neergaard til Svenstrup og Jørgen Qvistgaard til Vibygård.

ROSKILDE AMT, *stiftamtmand H. A. Brockenhuus*. 13. 2. 1779.

[*Indledning*]. Til i almindelighed . . . at avle og forskaffe reene kornvahre vil øyemeedet for det første aldeles ikke, som proprietairerne have tænkt, naaes derved, at al slags ureenhed pilles fra saaesæden eller ved at købe fremmet og reen sæd og ey heller ved at ombytte samme, men alt dette kunde være vel og tienligt nok, naar jorderne først vare inddeelte saaledes, at jordbrugeren havde al sin jord for sig selv inddeelt i adskillige koble, eller i det mindste at en jordbrugere i en bye havde sin gaards tilliggende jorder i enhver af byens marker samlede paa 2 a 3 steder; thi hvad nytte fører det ellers med sig, at en bonde i en bye køber, piller eller tilbytter sig reen saaesæd, naar hans jorder ligge i markerne ager om ager med de andre byens beboeres, som besaae deres jorder med meere eller mindre ureen sæd, hvorved hans reene sæd bliver endog første aar høstet gandske sammenblandet.

Altsaa maae . . . begyndes fra en anden indretning i jordbruget saa-

ledes: At en bondebye kan have 5 a 6 marker, hvoraf 3 besaaes aarligen, men de øvrige ligge hen til hviile, saa og at enhver bonde i byen har sin jord i hver mark . . . paa 2 a 3 steder.

Foruden den hovedhensigt, at bønderne i almindelighed ligesom af egen drivt og uden nogen tvang da vilde avle reene kornvahre, saa vilde og ved saadan inddeeling vindes, at bønderne fik mindre arbeyde og ved deres jorders samling desto hastigere baade kunne pløye, saae og høste, ja efter bedste overlæg dyrke og behandle deres jorder, saa at en deel deraf bleve henlagte til hviile, men de øvrige efter deres beqvemmelighed besaaede med den slags sæd, hvortil jorderne kunne agtes duelige, hvilke jorder ogsaa kunne giøres dueligere saavel som meere frugtbar ved vandgrøvters gravning eller vandfurers pløyning, udi hvilke forbedringer altid hovedøyemeedet upaatvivleligen ligger at avle reen sæd, som efter den nu almindelige maade, paa hvilken bønderne dyrke deres jorder, ikke skiønnes at vil nogensinde opnaaes.

Hvad og hvor stor virkning en saadan forandring udi det almindelige jordebbrug maatte medføre, det vilde snart vise sig, naar paa kongelig bekostning til et forsøg blev befaleet nogle landmaalere paa et vis district i landet at foretage den ommeldte inddeeling med bøndernes marker og jorder. Befandtes da samme at bringe den formeentlig sigtende nytte med sig, saa vilde vel letteligen det gandske land følge et saadant exemple, og udsættende præmier tillige vilde end ydermere befordre dette . . . fordeelagtige arbeyde.

At ikke herved haves nogen hensigt til herregaardene, men alleene til bønderbyerne, det har til aarsag: Man anseer, at de fleeste jorder dyrkes ved bønder, og at hos dem findes den største mangel paa en ordentlig og ret maade at føre deres avlings drivt, derimod ere paa de meeste herregaarde jorderne inddeelte udi adskillige koble, hvilke have sin ordentlige hviile og brug, saa at der i almindelighed høstes reene og gode kornvahre; og dette tiener noksom til beviis, at intet hindrer bønderne i at avle reene kornvahre uden alleene deres jorders sammenblandelse ager om ager imellem hinanden, hvilket at være forekommet ved det forønskte udfald af forberørte indretning uden tvivl vist vilde vise sig. [*Slutning*].

BENZONSDAL, *Smørum hrd.*, Søren Møllerup, forvalter. 20. 8. 1778.

(*Uddrag*). Til at forskaffe reenere sæd . . . kunde det være meget nøttig, om enhver proprietair foranstaltede paa sit gods, at enhver karl, dreng og piige aarlig skulle pille 1 tønne rug, 1 tønne byg og 1 tønne haure . . . til sædekorn, hvilket med tiden ville foraarsage, at ald ukrud i sæden for største deelen blev udryddet, og at enhver desformedelst maatte nødes til at forlade den hidtil brugte gamle maade med at saae ureen sæd og blandkorn, efterdi samme ikke blev afsettelig. Hos nogle faae bønder i denne egn er denne maade i nogle aar brugt med megen fordeel; men da bondens egen magt over tjenestefolkene ikkun er saare liden, og de sidste heele vinteren igiennem ikke til-

bringer tiiden med andet end ørkesløshed, efterdi de ikke ere vandte til nogen haandgierning, kunde den foreslagne maade . . . ansees for det mindste, der kunde paalegges tjenestefolkene som en pligt at efterkomme . . .

RYEGÅRD (*med Trudsholm og Egholm*), *Volborg hrd.*, *Hans Chr. Gechel, forvalter*. 23. 11. 1778.

(*Uddrag*). Her gives . . . saadanne jorder i Waldborg og Horns herreder, der stædse producerer sort flyvehaure iblandt kornet, om det endog aldrig saa reent saaes; thi samme er jordens eget foster, og den naturligviis er meere genegen til at dyrke end fremmed sæd. Saaleedes haves og her mange steder skalter iblandt den reenest saaede rug, som man ey hidtil har vidst at forekomme. For heyre og klinte derimod seer man sig befriet med stedse holdende reen sæderug og -hveede, naar samme icke saaes paa alt for siide og sumpige steder, hvor heyre er uundgaaelig. Til sædens reensning har [*ejeren Fr. Chr. Rosenkrantz*] . . . anskaffet reensemashiner: 1) Een klintemaschine, som er recommenderet af Nyesøes høye eyere, hvormed rug og hveede for klinte og heyre kand reenses, 2) een engelsk reensemashine med vifte, som af sit slags er temmelig bekiendt i landet, og hvormed sæden vel for eendeel reenses for heyre og klinte, men er utilstrækkelig til at gjøre den aldeeles reen. Disse mashiner er hver dag til bøndernes tjeneste . . .

GEDDES DAL, *Tune hrd.*, *Bang, fuldmægtig*. 22. 8. 1778.

(*Uddrag*). Saalænge den avlingsmaade . . . vedbliver, som for nærværende tiid bruges, bliver det ikke mueligt at tilveyebringe reene kornvahre. Omendskiønt en og anden bonde kan gjøre sig bestræbelse for at saae reent . . . giver siiden, hvor vandet ikke kan faae afløb, heyre fra sig i sæden. At faae vandet fra slige stæder lader sig ikke gjøre, medmindre en proprietair eyer heele byen . . . Jorden maatte og have hviile, hvilket er umueligt for bonden at kan i nærværende forfatning. Sviin og giæs, som heele sommeren oprodde og overgnaver fælleden, tænkes og deres giødning forvolder megen ureenhed i sæden, og var at ønske, den skadelige misbrug med sviins rodning kunde blive . . . sat grændser for, hvoraf megen uorden flyder. Bygget kunde vel blive nogenleedes frie for havre, naar ikke strax ved siiden af byg saaes havre . . . Paa disse egne mærkes ey til nogen heyre i hveden.

Bonden ville ventelig meget opmuntres til at forskaffe . . . reen sæd, naar alleene et oplagshuus var til i Kiøbenhafn, hvor han kunde vente at faae 6 a 8 sk. for tøndnen meere end . . . paa torvet. Hvilket ville forvolde, at han gjorde sig større umage med rensningen . . . Ved dette teretorium kan man just ellers ikke siige, at ovenmelte vahre er i synderlig miscredit.

SVENSTRUP, *Ramsø hrd.*, *J. Bruun Neergaard, ejer*. 15. 8. 1778.

[*Indledning*]. Erfarenheden viiser, at det snart er umueligt . . . at holde sin

saae de sæd ren, saalenge det skadelige fælledskab skal have sted . . . da een saeer reen sæd i sin ager, men naboen ureen i sin, een saeer byg i sin ager, men naboen havre i sin o. s. v., hvilket foraarsager en almindelig sammenblanding. Dette kunde forekommes, ikke ved at ophæve fælledskabet, at enhver jordbrugere i en bye skulde have sine jorder adskilte for sig selv; thi . . . mange . . . aarsager forbyder samme og gjør det nesten umueligt. Men at hæve fælledskabet saaledes, at enhver jordbrugere i en bye skulde have ald sin jord paa 2 a 3 steder i enhver af byens tilliggende marker, vilde ey alleene blive meget mueligt, men og føre mange nytter med sig foruden denne eene og vigtige i tiden reen og usammenblandet sæd. Og til at føre dette forslag i værk vilde vel udsatte præmier . . . meget opmuntre. Dog troer jeg, naar alleene Hans Maytt. . . vilde give enhver bye, som saaledes vilde have uddeelt sine jorder, frie landmaalere til at forrette denne udskiftning, kunde samme alleene blive opmuntring nok til at legge haand paa arbejdet. I det minste erbyder jeg mig paa saadanne vilkaar at inddeele jorderne til enhver mit gods bønder, hvoraf jeg sikkert venter at høste mange fordeele foruden den muelighed og nytte, at bønderne kand høste reen sæd.

FREDERIKSBORG AMT

Gennem amtmanden over de amter, som udgør det nuværende Frederiksborg amt (Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm amter), er ingen besvarelser indgået. Derimod er fra Horns herred indgået et par stykker (Svanholm og Selsø) gennem amtmanden over det gamle Roskilde amt, hvorunder den sydlige del af Horns herred hørte.

SELSØ OG TORPEGÅRD, *Horns hrd., P. v. Werden, forvalter. 22. 12. 1778.*

(*Uddrag*). Her paa godset ere gode frugtbare sædemarker til byg og haure, men derimod maadelig til rug. Hovedgaardens auling her ved Selsø og Torp har bønderne i forpagtning, og fører enhver sin sæd hiem til sin egen gaards auling. Af hveede saaes her indtet . . . Angaaende . . . tørring, da er enhver stræbsom bonde saa forsigtig, at hand faaer sin sæd tørt i huus, helst paa dette godset, hvor de ey har noget hoverie eller med tiendetæling at forrette, som ellers sinker bonden i sin bæste høstetiid. Og da bonden her har alleene at passe sit eget . . . har dette godsets bønder faaed alle slags kornvahre i dette aar tørt og vel i huus. Den liden quantum af kornvahre, som her paa gaarden leveres, kand blive saa tørt paa loftet, som det havde været i en bagerovn, da lofterne er forsynet med mange lemmer, som er til træk paa kornloftet og paa sæden.

SORØ AMT

Gennem amtmanden over Antvorskov og Korsør amter (Slagelse samt Øster og Vester Flakkebjerg herreder) er ingen besvarelser indgået. Derimod er der gennem amtmanden over Vordingborg og Tryggevalde amter indgået en besvarelse fra Gunderslevholm (Øster Flakkebjerg herred). Under Sorø amt er gjort en undtagelse fra reglen om at følge Trap: DANMARK, idet Tersløsegård — skønt beliggende i Merløse herred, Holbæk amt — er medtaget her, hvor den naturligt hører hjemme. Dels var forvalter Hviid en af de af amtmanden tilkaldte sagkyndige, og dels har hans besvarelser næppe så meget henblik på Tersløsegård, som han havde i forpagtning, som på hele Sorø Akademi's nordlige godsdistrikt, hvorover han var forvalter. Hans betænkning af 22. aug. med anhang af 26. aug. er stilet til Akademiets professorer, medens hans betænkning af 14. okt. er stilet til amtmand Reitzenstein.

Flere af besvarelserne fra Sorø amt er særdeles fyldige, og problemerne er, som det fremgår af amtmandens betænkning, blevet taget under grundig overvejelse uden at enighed mellem de »kyndigste proprietærer« dog har kunnet opnås, hvorfor betænkningerne har cirkuleret mellem dem og Hviid, Klestrup og Astrup derpå afgivet supplerende betænkninger.

Ikke mindst udskiftningen er genstand for stor opmærksomhed. Den har navnlig meget kraftige fortalere i amtsforvalter Bang og inspektør Klestrup på Giesegård. Også betænkneligheder kommer dog til orde, — ikke m. h. t. udskiftningens værdi i sig selv, men m. h. t. vanskelighederne ved dens generelle gennemførelse.

En mindre defekt i amtmandens betænkning har der ikke kunnet rådes bod på, da amtets kopibøger først er bevarede fra 1786.

SORØ OG RINGSTED AMTER, *amtmand W. V. v. Reitzenstein*. 4. 12. 1778.

[*Indledning*]. Efter at [*proprietærernes*] betænkninger . . . vare indkomne, er . . . udseet 2 af de kyndigste proprietærer i hver amt til at sammentræde for at overveie de indkomne betænkninger og derefter at forfatte et forslag, om hvilke maader der var tienligst at indføre . . . Hertil blev . . . anmodet hr. kammerraad Astrup og hr. inspecteur Klestrup for Ringsted amt og hr. Borchsenius med hr. forvalter Hviid for Sorø amt og samlingen berammet at holdes i Ringsted den 11. september sidst. Men da hr. Borchsenius skriftlig undskyldte sig, at han formedelst indløbne forhindringer ei kunde møde . . . saa blev hr. amtsforvalter Bang i Ringsted formaaet til i hans stæd at indtræde i commissionen, hvor alle . . . indkomne betænkninger ved min fuldmægtig blev oplæst for nærmere at overveies og bedømmes af forbenævnte tilstædeværende.

Ved denne forsamling blev nu en deel aftalt og ventileret om denne sag, men man kunde formedelst ulige meeninge ikke blive eenige om et forslag, som alle ville vedtage og underskrive, hvorføre det blev begiært, at de indkomne . . . betænkninger maatte circulere til enhver af de forbenævnte 4 personers nøyere eftersyn og overveielse, da de herom skriftlig ville give deres nærmere og udførligere betænkning. Dette er da saaledes skeed, og berørte deres . . . indkomne yderligere betænkninger følger herved . . .

Hvad nu angaar min betænkning om denne sag, da er jeg af den formening, at fælledsskabs ophævelse saavel i almindelighed som i særdeleshed er . . . sikkerste middel til at opnaae dette for landet saa vigtige øyemed, og i denne henseende biefalder jeg meget saavel . . . Bangs som . . . Klestrups . . . meget grundige og vel udtænkte forslage, til hvis iværksættelse snarest mueligt kunde og burde lægges en nøyere og fast plan. Men da fælletsskabs ophævelse har saa mange hindringer og ikke uden efter mange aars forløb kand ventes at komme saaledes i drift, at deraf for fædrenelandet kand flyde den intendede nytte, saa er jeg af den formening, at der tillige bør sees paa de midler, som strax kand iværksættes og forskaffe landet reene og gode kornvahre, og hertil finder jeg intet meere beqvemt end det af . . . Astrup . . . givne forslag, nemlig at enhver bonde blev befalet aarlig imod sædetiiden at have i beredskab a td. hartkorn 1 skp. rug, 1 skp. byg og 1 skp. havre, som enhver ved vippedragning, pilning, kastning eller paa anden maade kunde og burde forskaffe sig, og hvilket var ligesaa mueligt for den fattige som den riige.

Maaskee kunde og saadant [*lakune*] den lættre ved simple rensesmas [*lakune*] meget kort tiid kunde faae de [*lakune*] fra den største deel af ureenligheden.

Ved min nærværelse i Tydskland afvigte sommer har jeg iblandt andet seet en saadan rensemachine, som jeg meget yndede formedelst dens simple indretning og gode virkning, som den frembragte med at rense kornvahrenne fra ureenlighed. Af denne maschine har jeg efter den idé, jeg herom haver, ladet forfærdige et model, som jeg herved giver mig den frihed til det kongel. Rente Cammers nærmere eftersyn og prøvelse at oversende. Af saadan rensemachine, som i det store ei kunde koste over en 6 a 8 mk., kunde der i det mindste være een i hver bye, hvori bønderne under fogdens eller en anden dertil beskikkende mands opsigt skulle lade al det korn af alle slags, som han agtede at udsaae, rense fra al ureenlighed og smaaekornet. Disse reengiorte kornvahre skulle da bonden være forpligtet at saae efter . . . Astrups . . . forslag, hvilket i det mindste meget ville forbedre, om ikke med tiiden gandske befrie kornvahrenne fra ureenligheder.

Næst forommelte fælletsskabs ophævelse, som det visseste og sikkerste, men tillige langsomme middel til at opnaae forberørte . . . øyemed, veed . . . jeg intet virksommere middel, som bedre og hastigere kunde iværksættes, end det sidst ommelte, naar derover med alvorlighed maae blive holden. [*Slutning*].

TERSLØSEGÅRD, *Merløse hrd., Chr. Hviid, forvalter og forpagter*. 22. 8. 1778.

Erfarenhed lærer, at bonden gjør sig selv stoer skade saavel ved at pløye og saae for meegen jord som ved at give jorden anden sæd, end dend er beqvem til; thi deraf flyder, 1) at jorden ikke bærer halvdeelen imod, hvad dend kunde . . . 2) at creaturerne mangler græsning og giver saare liden indkomst, og 3) at sæden snart bliver ureen, fordie jorden mangler kræfter, ligesom bon-

den ogsaa derved taber lysten til at beflicte sig paa reen sæd, hvorved de, som bor langt fra Kiøbenhavn, ej heller finder nogen fordeel, særdeeles hvad byget angaar, siden kiøbmændene i de andre kiøbstæder ikkun betaler saare lidet meere for det reene end for det ureene, men uden forskiel tager imod og melerer det til maltgiøren og udførsel.

Blev fællesskab imellem bønderbyerne ophævet . . . og enhver byes jorder saa afdeelt i 4, 5, 6, 7 eller 8 parter, ligesom jorden efter sin bonité udkrævede faae eller mange aars hviile til, blev bondens vilkaar vidst langt bedre, sæden fyldigere og reener, og bonden hafde da en reel nytte af fællesskabets op-hævelse i dend stæd, at markernes separation er til ingen nytte, saalenge man ej gaar viidere eller tillige gjør forandring i jordbruget. Men hvem skal vel kunde forandre de fordomme, som gjør hinder derudi, da man seer, at exempler ej kand gjøre det? Med dette . . . vil jeg dog ingenlunde siige, at det er umuelig at avle reen sæd ved nuværende gamle jordbrug, naar sædemanden een gang vil beflicte sig paa at saae reen sæd og siden aarlig lade paa ageren luge ukrudet i det mindste af dend deel, hand ville bruge til sæd, til at yde og til at sælge, hvilken umage ingen bønder nu gjør dem, men saarer sæden liigesaa ureen, som dend avles, uden at agte paa, at een tønne reen sæd, særdeeles af rug, gjorde dem liigesaa meegen nytte i deres huusholdning som toe tønner ureen. Denne for bonden og det almindelige høystskadelige handlemaade . . . loed sig afskaffe, dersom det behagede Hans Kongel. Mayestæt . . . at befaele, at efter 2 aars forløb skulle i begge riiger ved kiøb, salg og ald anden livrance 8 skiepper rug, som var reen for hejre, klinte, skalder, erter, vikker, byg eller haure, eller 8 skiepper hveede frie for hejre og anden slags sæd eller ureenhed eller 8 skiepper byg eller malt frie for haure, vikker, knub og deslige imodtages og betaeles for 1 tønne, men af alt det . . . som ej var af dend anførte reenhed, skulle der gives 10 skiepper for en tønne. Hvilket formeenes at ville bevæge bonden og andre avlsbrugere til at læge vind paa reene sædevaere og at behandle dem paa en bedre maade, end hidtil er skeet paa de fleeste stæder. Vel blev det til nogen ulejlighed for bonden at faae paa een gang saa meget reen sæderug og -byg, men det loed sig dog gjøre, naar hand hafde 2 aars frist dertil; thi det første aar kunde enhver bonde dog overkomme at udpille axser af sine rug- og bygneeger til saa mange tønner sæd, at hand deraf kunde avle alt sit sædekorn til næste aar, som hand derefter ved lugning paa ageren fik at holde reent.

Samme. 26. 8. 1778.

(*Uddrag*). Ligesom jeg ved nøyere eftertanke ej finder noget meere virkende middel til . . . reene sædevaere end ved at sætte en proportioneret priis paa dem . . . saa henstiller jeg herved . . . om kornsorterne ej efter deres forskiellige reenhed skulle inddeeles i [*5 klasser samt det helt kassable korn*].

Endviidere bliver . . . anmerket, a) at det fortiente at forsøeges, hvad for-

hold enhver af [*de*] . . . 5 sorter kornvaere hafde i vægten imod hverandre; thi beholdt de samme proportion i vægten, som de skulle have i maalet, var det beqvemmere, at der blev ordineret, hvor megen vægt der skulle gaae paa en tønde af hver slags, skiøndt man ved at tælle det reene og ukrudet i en gandske liden qvantitet let saae, hvad classe det var af eller burde henreignes til, b) at der aldriig skulle skibes kornvaere til udenrigs stæder . . . uden de, som var gandske reene og vel tørrede, for at riigets exporter kunde komme i og beholde credit. Til dend ende skulle de aldtiid besigtiges, naar de blev udskiibet . . . c) at intet ringere korn eller malt burdte tillades at udskiibe til Norge end det i 4. classe . . . men vel bædre, d) at det maatte tillades . . . paa visse tiider og under visse betingelser at brænde det ureene til brændeviin, da samme ellers gik til spilde.

Samme. 14. 10. 1778.

(*Uddrag*). Ved at have . . . overvejet de . . . forslage, som . . . er indkommen . . . bestyrkes jeg i dend tanke, at det maae først medføre tab og ulejlighed for landmanden at have ureene og ilde behandlede kornvaere, førend hand enten bestræber sig for at saae og avle reen sæd eller at komme ud af fællesskab, som et medvirkende middel dertil, og at det følgerig er ligesaa fornøden som billig, at der gaaer meere paa tønden af dend ureene end dend reene sæd, ligesom det skeer ved reductionen paa de ringe myndtsorter, jae at de kornvaere, som er altfor ureen, sættes gandske ud af ald handel og cours . . .

Det synes derimod 1) at være ubeqvemt at bebyrde dend kongel. cassa eller det almindelige med at love folk præmier for at befordre deres private bæste . . . da enhver nok gjør det uden præmie, naar hand . . . finder en fordeel . . . derved, 2) at . . . kongen ville resiquere altfor meeget ved at oprette . . . magaziner for at give kornvaerene en bestemt indenrigs priis, da slige magaziner ville under fremmet tilsyen vidst blive bedærvede og derved paa een gang giøres et betydeligt tab. Bædre var det maaskee . . . at enhver avlsbruger holdt een efter hartkorn proportioneret vis qvantitet kornvaere i forraad paa sine egne lofter, naar kornvaerene var overflødig og kornpriiserne altfor ringe; thi deraf flød, a) at kornpriiserne maatte af sig selv forhøyes meere eller mindre, ligesom man toeg større eller mindre quantum ud fra handelen, b) at altfor høye priiser kunde igien needsættes ved at løslade slig forraad eller endeel deraf, naar der blev mangel i riiget, c) at deslige kornvaere ej blev exponeret bedærvelse, da enhver nok passede paa at conservere sit eget, og endelig d) at baade landmænd og kiøbstædmænd kunde altiid soutineres ved taalelige kornpriiser og heller profiterere end tabe, dend første ved at faae liigesaa meget for en mindre som for en større qvantitet kornvaere og endda eje det anordnede forraad, men dend sidste ved at blive betrygget for utaalelige kornpriiser ved misvæxt og andre hændelser . . .

RINGSTED AMTSTUE, *J. Bang, amtsforvalter*. 16. 9. 1778.

[*Indledning*]. Vil mand . . . undersøge aarsagerne til den ureene sæds auling i Danmark, troer jeg, at . . . mand med sikkerhed . . . kand fremsette som den 1. aarsag . . . *fælledskabet* saavel i almindelighed som i særdeelethed, hvoraf følger den hidtil her i Danmark almindelig brugende aggerdyrkningsmaade, at til en bondebye, den maae være stoer eller liiden, findes alleene 3 sædemarker, som saaledes alternativ bruges, at tvende marker aarlig besaaes, og een mark ligger alleene til hviile, hvorved jorderne ikkuns faaer et aars hviile imod 2 aars brug. Foruden findes paa de fleste stæder jorderne oversvømmet med vand og saaledes cittueret, at ved faae dages regn staaer vandet over aggerne, som til deels bordttager sæden, og til deels foraarsager saadan suurhed i jorden, at den frembringer heyre, klindte og andre ureenligheder, som beblendes med den goede sæd, hvilket *fælledskabet* eene og alleene kand tilskrives; thi den eene by imod den anden og den eene lodseyere i en bye imod den anden under *fælledskabet* imodstaaer og hindrer vandets udgravning og andre nyttige indretninger . . . Vel er det ved de . . . udgangne forordninger . . . dat. 28. julii 1769 og 13. maii 1776 tilladt en bye og en lodseyere i en bye at lade sig uddeele af *fælledskab* og at faae sine . . . jorder udskiftet . . . Men som det oftest indtreffer, at udi en bye ere mange lodseyere, saa medfører det lang tiid og meegen ventilation, inden en bye kand blive eenige om at giøre det første skriit til *fælledskabets* ophævelse, nemlig at faae den bye ved markeskiæl separeret fra de øvrige paagrendsende byer, som sielden bliver forlanget eller foretaget, uden naar en bye finder sig fornærmet ved græsningen udi *fælleds* fang, paa deres i fællig havende græsning udi den mark, som det aar kand være udlagt til græsning. Videre indsigt har bonden ikke til *fælledskabets* ophævelse, og videre er det i almindelighed hidtildags ikke bragt med *fælledskabets* ophævelse, og neppe holdes det længere, end naar de paa-grendsende byer, som ere tvungne til . . . at tage deel i heignet ved markeskiællet, foreener sig med den æskende bye til *fælledskabets* ophævelse om græsningen, saa frafaldes igien dette *fælledskabs* ophævelse, og det bliver da et *fælledskab*, som det tilforn har været. Saaleedes gaaer det til med *fælledskabets* ophævelse i almindelighed uden hensigt til aggerdyrkningens forbedring, som er egentlig øyemedet af de . . . udgangne forordninger . . . Naar da endelig en bye ved markeskiæl er separeret, og en eller anden lodseyere . . . kand have lyst til at faae sin jord udskiftet for derefter at giøre nyttige indretninger . . . maae hand frygte for at begynde derpaa; thi hand veed ikke, om hand kand leve den dag at kunde fuldføre sit attraaende øyemed til nytte for sig og sine efterkommere, da de øvrige lodseyere . . . legger som oftest saamange hindringer i veyen . . . at den æskende med største besværlighed skal trænge det igiennem og undertiiden maae give efter udi sit forsætt og lade det blive, som det er, for at nyde baade sinds og naboe roe og tillige for at undgaae den fare til timelig velfærds spilde, som hannem trues med.

Dette onde, *fælledskab*, hvoraf følger en rad af mange onder, formeenes . . . at kunde forebygges, naar regiæringen . . . fandt for godt at skierpe de . . . udgangne forordninger . . . derhen: 1) [*at det almindelige fællesskab skal ophæves inden 3 år*], 2) [*at bymarkerne i løbet af 6 til 9 år under øvrighedens tilsyni skulle inddeles i 4 til 11 kobler og forsynes med vandgrøfter*], 3) Hvor toe eller fleere lodseyere befandtes i een bye af uliige størrelse i hartkorn, og de mindste lodseyere ey kunde foreene sig med største lodseyere at tage sin anddeel af jord i hver mark, som byens jorder bleve inddeelte udi, eller og byens markers cittuation udfordrede, at gaarde skulle udflyttes for at faae en regul og beqvem figur paa markerne til een nyttig indretning for de øvrige i byen, der skulle den enkelte eller mindste lodseyere være pligtig at udflytte sin gaard og tage jord ude i marken i kvantitet og bonitet efter den jord, hand fragiver sig. Ligeleedes og i tilfælde af en byes størrelse, hvor der kand syfnes at være formange gaarde i en bye, da mand formeener, at udi en bye ey bør være fleere end 6, 8 a 12 gaarde, for ikke beboerne ved byens indretning skal have for langt til markeskiæl og følgelig for besværligt at bringe giødskningen ud paa jorderne, og desformedelst kunde behøves at udflytte fleere gaarde end de enkelte og mindste lodseyeres gaarde, hvilket de locale omstændigheder best vil udviise . . . 4) Da . . . den eller de gaarde, som flyttes ud . . . medfører ey alleene bekostning med gaardenes nedtagelse og opbyggelse for den lodsseyere, det treffer, mens vil endog medgaae endeel aaringer for den beboere paa den udflyttende gaard, inden hand kand faae cultiveret den ham tildeelte jord, saaleedes at den kand settes i nogenleedes liighed med de i byen tilbageblefne beboeres jorder . . . indstilles [*at staten yder bygningshjælp, og at udflytterne nyder nogle års skatte- og landgilddefrihed*].

Den 2. aarsag til ureen sæds auling [*er*] den liiden eller ingen forskiæl paa priiserne imellem reen og ureen sæd, hvorved landmanden . . . forandleddiges til . . . at saae ureen sæd, da jorderne beqvemmeligere frembærer den ureene end den reene, og landmanden ved udtærskning faaer meere i skieppen af den ureene sæd end af den reene. Denne misbrug . . . kunde forebygges: 1) Naar der ved den aarlige capitulstaxtes andsætning blev giort en forskiæl af toe mk. paa tønden imellem reen og ureen sæd, hvilket blef en regul i handelen saavel for den kiøbende som for den sælgende, da de fleste kornvahre fra hovedgaardene til kiøbmanden sælges efter capitulstaxten. Dette ville og giøre forskiæl i priiserne imellem reen og ureen sæd paa det, som til torvs henføres og forhandles. 2) Naar det . . . blef paalagt de handlende i kiøbstæderne ey at udføre til Norge eller andre udenrigs stæder andre kornvahre . . . end de, som vare reene . . . Til den ende ville det være fornødent, at der . . . blev beskikket vrager, som i Danmark skulle vrage kornvahrene ved dets udskibning og i Norge . . . ved dets udlosning, hvorved ey alleene forebygges den milance, som . . . er brugelig imellem de handlende, mens vil endog befordre, at landmanden maae beflitte sig paa reent sædekorn og reene kornvahre til forhandling til kiøbmanden, saa mand endog inden kort tiid kunde giøre

sig haab om saa vidt mueligt, at landmanden gjorde sig umage for at producere reene kornvahre, da hand ikke kunde afsætte andre . . . hvilket og ville blive en drivefiæder til fælledskabets ophævelse som den virkelige og sande middel til reene kornvahres auling.

Endelig ville dette og biedrage meeget til trafiquen af reene kornvahre, naar [*kongen*] loed befale aarlig enhver jordegodseyere efter sit goedsets hartkorns størrelse (foruden den aarlige udskrifning af skattekorn) at have . . . i beredskab til [*kgl.*] tjeneste et vis quantum af alle slags kornvahre reene for heyre, klindte, skalter og svingel, vel tørrede og frie for støv og all bedervende muggenhed, hvilke kornvahre skulle bevares af proprietairerne indtil neste foraar eller kornhøst, da mand til den tiid kand vendte kornvahrene vel lofttørrede, og tillige formeener, at kornvahre i mange smaae magaziner bedre kand conserveres end i enkelte stoere magaziner. Efter saadan fastsettende tiids forløb kunde saadanne kornvahre, som hafde overstaaed fatalia, endten leveres i hovedmagazinerne for betaling efter den fastsatte capitulstaxt paa reene kornvahre, eller og proprietairerne være tilladt at sælge disse kornvahre alt efter indfaldende conjungturers omstændigheder, da enhver jordegodseyere vel ikke ville vægre sig ved aarlig at have saadant et quantum kornvahre i behold til kongens og landets tjeneste, og regiæringen i uformodentlige tilfælde alleetiider kunde have et forraad til magaziner uden paa det allerdyreste at tilforhandle sig samme. [*Slutning*].

ØDEMARK, *Alsted hrd.*, *J. Borchsenius, ejer.* 12. 8. 1778.

At give et forslag til maaden at bruge, at landmanden i almindelighed kunde auple og forskaffe reenere kornvahre, veed jeg indtet beedre end at bringe det dertil, at gode kornvahre meere begiærlig, end i disse sidste aaringer er skeet, kunde blive søgt og til fremmede afsadt, da hovedgaardene i landet, som dog producerer det meeste til forhandling, almindelig har, og end meere ville beflitte sig at forskaffe, reene og gode kornvahre af alle slags, naar de mærkede en fordeelagtigere afsætning paa disse end paa ureene kornvahre, og naar de fornam, at deris fliid og bekostning paa at afgrave og befrie jorden fra det overflødige vand (som ellers for størstedeelen er aarsag til ureene kornvahre her i landet) blev dem erstattet ved en forhøyet priis paa beste vahre. Men saalenge ingen større aftræk paa endog de reeneste og beste kornvahre formærkes, end her de sidste 2 à 3 aar har været, vil landmanden kuns finde liden reigning ved agerdyrckning, og mindre kand have haab at faae siine store bekostninger paa forbedringer derved i nogen maade erstatted. [*Slutning*].

GIESEGÅRD, *Ringsted hrd.*, *Søren Klestrup, godsinspektør.* 8. 8. 1778.

[*Indledning*]. 1) Naar en eller anden enkelt bonde har søgt at avle reene kornvahre og til den ende forskaffet sig reen sædekorn, hvilket dog er . . . neppe een iblandt et halv hundrede, fordi de anseer det for umueligt, som det ogsaa

næsten er, saalænge nuværende fælledsskab og dyrkningsmaade varer, saa har han dog ikke kundet naae sit øyemærke, men i rugen er der dog bleven nogen heire og nogen klinte. Skalter veed man ikke af her paa egnen, og i bygen er bleven nogen haure. Dertil siiger den gode bonde, at aarsagen er, at naar hans reensbrødre saaer, kan der noget af deres ureene sædekorn blæse og kastes over i hans ager. Man troer og, at aarsagen kan være, at ukrudet, saasom heire og klinte, kan bevare sig i jorden frisk til at voxte fra det aar, der er vang, indtil der bliver vang igien, fordi jorderne efter den gamle og endnu værende indeeling af bøndermarkerne ikkuns hviiler et eeneste aar, nemlig hver 3. aar. 2) I en af denne gaards vange, som der var rug udi og derpaa blev udlagt til græsmark, har jeg og fleere seet, at der voxed heire vist 2 om ikke 3 aar i rad, da vangen dog, som meldt, laae til græs. Deraf skulle man slutte . . . at heire kan ligge i jorden og være beqvem til at voxte fra et aar til et andet. Men man kan dog ogsaa tvivle derpaa, fordi at den jord, som sidst var besaaed med rug og derpaa legges til fælled eller græsmark et aar, besaaes gemeenlig dernæst med byg, og i bygen seer man ingen heire. 3) Det er og . . . bekiendt . . . at hvor jorden, som der saaes rug udi, er siid og suuragtig, der voxer saare lidet rug, men mængde af heire. 4) Det er lige saa bekiendt, at dersom man saaer et og det samme slags eller reen sæderug i 2 agre, hvoraf den eene ager er bedre giødsket og har faaet meere hviile end den anden, rugen da i den, som er længere fra giødskningen og hviilen, bliver mangfoldig ureenere af heire og klinte end som rugen i den ager, der er bedre giødsket eller har faaet fleere aars hviile. 5) Men derimod er det og bekiendt, at [når] jord som ey før har været pløyet, er bleven opryddet, pløyet og saaed ganske reen rug udi, der da aldrig er groed et eeneste endten heire- eller klintekorn. 6) Det er ogsaa bekiendt, at naar aggerjord, hvor før i rugen er groed heire og klinte, haver hviilet 3 a 4 aar og derpaa er bleven pløyet og saaed reen rug udi, og aggeren har været forsynet med grøfter, saa vandet ey har kundet staaed og suuret i samme, der da ogsaa er groet gandske reen rug. Ja, om der end i saadan en agger er saaed rug med endeel heire udi, saa er dog afgrøden bleven meget mindre ureen, end man skulle have formodet. 7) Naar man i god jord har saaed reen byg, saa har man og avlet reen byg.

Af forbemeldte . . . slutter jeg, at saalænge bøndernes jorder bliver ved at være inddeelt i 3 marker, saa de ikkuns faaer et aars hviile, og saalænge de som nu bliver i fælledsskab med at have ager om ager med hinanden, saalænge bliver det plat umuelig for bønderne i aldmindelighed, ja, det som meere er, for faae enkelte bønder i Sielland paa de stæder, jeg er bekiendt, at avle reene kornvahre; thi mange bønder paa 5 a 6 tdr. hartkorn har jorden paa 30 og fleere stæder i en mark, og heire skal forekommes ved at holde jorden, som de fleeste stæder er leeret og suuragtig, frie for staaende vand og suurhed, hvortil udfordres vandgrøfter, og hverken kan bonden overkomme at grave disse paa saa mange stæder, ey heller faaer han lov til at giøre dem over hans naboes jord. Der bliver og, saalænge fælledsskab varer, i alle bønderbyerne

nogle praktkere, hvilke formedelst armod og ulyst ey graver over deres agre og dermed holder vandet og suurheden baade i deres egne og i deres reensbrøders og ved deres ureene sædekorn beblander de andres.

Fælledskabets ophævelse imellem hver bonde ansees endnu ikkuns af meget faae proprietairier for at være godt. Det kræver derforuden anseelig forskud deels til gaarders udfløttelse, deels ogsaa til forstrækning de 3 a 4 første aar til de bønder, som bliver udflyttet paa de saakaldet havre- eller udjorder, hvilke ere de, som ligger længst fra byen og derfor aldrig haver faaed giødning. Der ere desto verre vel ikkuns faae proprietairier, som har noget tilovers aarlig fra de uundgaelige udgifter og iblandt disse faae et meget ringe antall, som elsker fælledskabets ophævelse. Man kan derfor ikkuns have lidet haab om, at bønder i almindelighed skulle komme til at avle reene kornvahre eller blive lettet af den armod, nød og slaviske tænkemaade, hvorunder de allerfleeste sukkende døser hen.

Om der er redskaber til, med hvilke kornvahren i Sieland, især rugen, saaledes som bønderne nu avler den, kan giøres fuldkommen reene, det veed jeg ikke. Men dette kan jeg forestille mig, at om det var mueligt, at ukrudet af bøndernes rug gandske kunde renses, den tilbageblevne reene rug da blev saare lidet.

I aaret 1773 afbrændte en bondegaard i Vollerslev bye paa Tryggevelde amt, Juellunds gods. I steden for den opbyggede . . . græv Schack en gaard paa marken længst fra byen ude ved markeskiel, hvor den fik sine jorder samled paa et stæd. Men jorderne vare af de saakaldede udjorder, som alle tiider havde været besaaed med havre og aldrig havde faaed giødskning. Beboeren paa denne gaard avler nu, da jorderne faaer 4 aars hviiile, bliver pløyed tiere end før, holdes ved vandgrøfter frie for staaendes vand . . . gandske reen rug, naar han saaer reen rug. Og endskiøndt han nu er 64 aar gammel, viiser han den fuldkomneste afskye for den gamle indretning og forfatning og den fuldkomneste lyst til den nye, uagtet han de 2 første aar viiste saa megen ulyst til denne nye forfatning, som fordomme kan viise hos noget menniske, og sagde, at han aldrig troede, at det var mueligt, han eller nogen bonde kunde leve ved gaarden. Nu derimod er han fuldkommen fornøyed med den nemhed, han har frem for dem, der boer i byerne, med at kiøre giødskning ud, pløye, høste og opagte hans creaturer, ved det at jorderne ligger omkring hans gaard. Og hand forsikrer, at han nu aarlig har meere melk af hver koe, end han noget aar af de 20 aar, han boede i byen, havde af 3 kiør. Aarsagen til den gode melkning er, at paa de agre, hvor han tøyrrer sine kiør, kommer ingen andre creatur, og følgelig er der godt græs. Foruden dette, saa kommer koen ey alleene i frisk græs hver dag, men hver gang om dagen, hun flottes. Derimod, da der til byerne . . . kuns er 3 marker, og de 2 ere besaaede, saa gaar bøndernes malkekioer, vognheste, pløvkrikker, ungvæg, faar, sviin og gies altsammen i den eene mark. Og alleslags creaturer har det ligedan, nemlig paa de allerfleeste stæder sultegræs, saa kiørene neppe nok kan have den næ-

ring, der udfordres til livsvædskerne, mindre have nogle af betydenhed tilovers til at give fra sig i melk.

Bemelte gaard kostede foruden opbyggelse de første 4 aar til forstrækning af kornvahre, beester og kiør omtrent 200 rdl. Dette uagtet har det haab, at man ey herefter skal sætte til paa denne gaard, og at beboerne kan leve bedre end før, bevæget . . . græven til at give enhver af 14 bønder i Vollerslev sin jord for sig selv til næstkommende efteraar, til hvilken ende i dette sommer 3 gaarde fra byen er udflyttet. Gid derfor der kunde findes udveie til nogen klekkelig hielp i det forskud, som de faae, der har lyst til fælledskabets ophævelse, nødvendig maae giøre, om det end saa efter visse aars forløb skulle betales igien, da man kunde haabe, at exemplar hist og her i landet og de deraf flydende fordeele ville opvække lyst hos mange af dem, som nu ikke tænker derpaa; da kunde man vist haabe, at bønderne kunde avle reene kornvahre, bondestanden blev velhavende, at der blev fleere familier, og at saavel det almindelige som hver mands vel blev befordret.

Hvad . . . herregaardene angaar, saa troer jeg, at ved at forskaffe reene vahre til at saae, kan der avles reene kornvahre ved de gaarde, hvor den saakaldet holsteenske indretning er skeed; thi der kommer jorderne til at hviile i 4, 5 a 6 aar, og der graves vandet af jorderne, der avles ogsaa virkelig langt reener kornvahre, end da den gamle jorddykningsmaade var i brug. I den beste hveede og rug, som tages fra for sig selv af hver kastning her ved gaarden, er næsten ikke et heire- eller klintekorn at finde. Det man har at frygte for er giødskningen, som bliver af tienden, som faaes hos bønderne; thi i samme kan føres ud paa agrene baade heire og klinte, og dette ukrud giver mange fold. Mit . . . herskab lader aarlig komme 10 tdr. hveede og 10 tdr. rug fra den egen i Holsteen, hvor Oppendorph ligge. Afgrøden efter samme hveede og rug bruges til at saae. Der kom ogsaa byg i aar fra Femmeren, men den var ikke reen.

Samme. 3. 11. 1778.

(Uddrag). [Omtaler mødet i Ringsted den 11. september, Jf. amtmandsbetænkningen]. Aldt det, jeg har sagt [*i betænkningen af 8. aug.*] henholder jeg mig til med tillæg, a) at mange gamle vittige bønder troer med mig, at heire og klinte kan vedligeholde sig i jorden 2 a 3 aar . . . og at der i byg sees ingen heyre, bliver ikke beviis paa, at heyrefrøets voxekraft ved det eene aars hviile er død ud, men aarsagen til, at ingen heyre i byg sees, er, at bygjorden pløyes 2 gange om foraaret og den sidste gang sildig, hvorved dette ukrud giøres ubeqvem til at voxe op dette aar, b) at uden 3—4 a 5 aars hviile efter jordens beskaffenhed, uden jordernes befrielse for suurhed ved vandets afgravning, uden deres tiere og bedre pløyning, uden at de bliver saaed betids, og uden ordentligere giødskning, end som iblandt bønderne almindeligt er, er det imod naturen, at reene kornvahre kan avles, c) at slikt aldrig i almin-

delighed og til fuldkommenhed erholdes, medmindre enhver bonde faar sin aggerjord samlet paa et stæd for sig selv, paa det han kan pløye saa tit han vil, saae saa tiilig han vil, uden endten at forbydes det af naboerne, fordi han derved formindsker deres græsning, eller af nødvendighed maae bie med at saae, indtil de i marken lodtagne, af fordomme indtagne og egensindige bønders gamle tiid kommer, at de vil have marken i fred og begynde at saae, saa og paa det han kan grave vandet ud paa tværs og paa langs, efter som aggrenes beliggenhed og vandets fald af samme uøviiser, at grøfterne bør giøres. Naar sligt iværksættes, og man saa saarer reen sædekorn, saa kan der neppe være mindste aarsage til at tvivle paa, at jo reene kornvahre kan avles og virkelig bliver avlet i almindelighed. Men uden saadan indrætning troer jeg . . . at avling af reene kornvahre i almindelighed hos bønder aldrig bliver til i Danmark, ja kornvahren til de herregaarde selv, som oppebærge tiende, bliver neppe reene før. Klinte og heyre af tienderugen føres ud paa herregaardsjorderne i giødskningen, voxer op og gjør afgrøden ureen. Vil man meene, at den samme dyrkningsmaade, den samme orden, som kan skee hos en bonde, der har sine jorder for sig selv, kan ogsaa skee i byer ved kloge and-ordninger og tilsyn, saa maae jeg reent ud siige, at jeg troer ikke et ord deraf . . . Man seer jo overalt . . . byernes fællede og græsning omroedet af sviin, uagtet de beste anordninger derimod har været til i mangfoldige aar, har været gientaget og skiærpet mange gange, saasom ved skovforordningerne af 1687 — 1710 — 1733 og adskillige andre. Jeg har gjort mig umage for at hemme det paa mit . . . herskabs godser, jeg har brugt overbeviisninger, overtalelser, straf af pandtning, hug etc., men aldt forgiæves. Derimod er der paa den mands jord, som fra Vollerslev bye . . . blev udflyttet . . . ikke et eeneste sviinerod at see. Kommer der et fremmed sviin engang over hans grøfter, der fares da efter det med en iil liig den, der driver mennisket, naar der er ildløs, de udjages af ham, hans koene eller folk, som alletiid kan overse hans jord, og hans egne sviin holder han godt ringede. Han gjør det ey af frygt for straf fra hans herskab, men . . . fordi han veed, at hans egen fordeel derved befordres. Den usædvanlige gode melkning, som han 2 a 3 aar har haft i hans nye forfatning, fremfor imens han var i byen, gjør ham hans græsning aldt for kiær og ham for agtsom derpaa, til at han skulle lade den fordærve. Den samme udflyttede mands hveede stoed grønt og høyt opvoxet sidste 16. octobr., da frosten og sneen kom, uagtet han gjør stræng hoverie . . . og aldrig . . . har været frie en dag meere end hans medtienere. Derimod har riige frie bønder udi byerne ey endnu engang tilsaaed, og naar jeg spørger dem om aarsagen, siiger de, at de ey kunde begynde betiids, fordi byemændene ey før ville have marken i fred. Saadan forskiel vil vist nok blive paa jorddyrkningen og huusholdningen hos bønderne, som beholder deres jorder i fælledskab, imod dem, der faar sine jorder for sig selv; thi hiine, som boer i mange byer, kan ey som et regiment soldater have bestandig under opsig, og hvorfra faaes disse nidkiære paapassere iblandt folk, som af fordomme

troer, at alt gammelt . . . er godt. Denne forskiel vil vare, saalænge bønderne ey kommer i en forfatning, at de kan see tydelig, at det er deres fordeel at forlade deres fædres og deres egne hidtil førte ufordeelagtige landhuusholdning, og saalænge den gode bonde ey seer sig i stand til at undgaae de vanartige byemænd og rensbrødres fornærmelse og forhindringer fra at benytte sig af deres gaarders tillæg paa den bedste maade.

Jeg gientager derfor det ynske . . . at der kunde udfindes middel til nogen klækkelig understyttelse for de faae, der ville arbeide paa fælledsskabets gandske ophævelse imellem hver bonde . . . og disse folk, som ville arbeide derpaa, maatte ingenlunde hindres derfra ved en befaling om en inddeeling, hvorved hver byes jorder vel kom i flere marker, men lod dog byen blive i fælledskab.

Hvad de folk angaaer, som slet ingen forandring ville gjøre, saa synes . . . amtsforvalter Bangs forslag om hver byes jorders inddeeling i flere marker ypperlig til dog at bøye dem til noget langt nyttigere end den nuværende gamle inddeeling og dyrkningsmaade; dog ville jeg ynske for dem, 1) at hver lodsejer i en bye fik sin jord for sig selv, og aldtjaa at fælledskab i hver bye blev ophævet imellem lodseierne, 2) at ejeren ey skulle være pligtig at bruge landinspecteuren og landoeconomus til hans jorders inddeling, med mindre han selv troede at behøve dem.

ESKILSTRUP, *Ringsted hrd., J. Astrup, ejer.* 15. 8. 1778.

[*Indledning*]. Hvad . . . tørrehouse angaaer, da har jeg derom ingen fuldkommen idee, men skal ved at see og forvisses om sammes muelighed og nøtte ligesaa lidet blive af de sidste til at iværksette en saadan indretning, som jeg har været det med mine egne og tilhørende bønders jorders mueligste forbedring, hvorved aarlig . . . fortfares. Men hvad . . . den vigtige punct angaaer, hvorledes sæden kunde blive reen og frie for hejre, klinte &c., da meener nogle, at en almindelig separation ey alleene mellem bye og bye, men især mellem mand og mand i byerne skulle have denne og flere gode virkninger. Og hvem ville icke ynske, at denne stoere sag var i rigtighed? Men hvem af de nulevende, som kiender noget til landmandens kræfter og har virkelig kundskab om sammes byrder frem for tilforn eller for omtrænt en snees aar siden, tør vente at see en begyndelse, mindre fuldførelse af saa betydelig og kostbar en plan? Thi en enkelt udflytning hidst eller her siiger næppe saa meget som 1 skilling mod 100 daler og fortjener ey navn af begyndelse. Følgelig ville det vare længe, inden man paa den maade fick reen sæd, og koen kunde (efter landsbyeordsproged) døe, medens græssed groede. Men lad landmanden først faae . . . formodning om belønning for hans møye, ja bekostning, som der hører til at skaffe reen sæd, saa indstaar jeg for mine og mig . . . inden kort tiid at levere retskafne og uvrigelige kiøbmandssædevahre tienlige til afsetning, hvor det skulle være. Jeg forstaar ved belønning en convenabel forskiæl af priserne paa

reene mod de med ukrud, sc. hejre og klindte, beblandede kornvahre, og at den ey skulle bestaae i en bagatelle som hidtil, endog i disse dage, da jeg paa Kiøbenhavns torv har solgt min liden rugbeholdning og ey kunded faae om 16 à 24 sk. meer for tønden af mit eged aufl efter holsteensk udsæd solgt til melmand (som beviis at den var god) end for tienderug med hejre og klindte, hvilken sidste er bekientd at give meer i skieppen end reen sæd, altsaa meest fordeelagtig, saalænge forskiællen paa priiserne ey er større. Jeg troer, det er interressen, som driver de stoere hiul. Især bør den være det for landmanden eller jordbrugeren, thi deri bestaaer joe eene og alleene hands udkomme, leve brød og ophold.

At rug og hveede kand renses fra hejre og klinte ved bekientde maschiner og visse simple haandgreeb, det veed mand. Men hvortil skulle saa hejre og klindte bruges? Der kunde svares: til brændeviin. Men kiøbstædbrændeviinsmanden ville ved anbydelse kaste os det i øynene, og selv maae vi ey anvænde samme, følgelig nødes vi til at lade det reene blive i og gaae med det andet. [*Slutning*].

Samme. 29. 10. 1778.

Efter at mig ... var bleven communicered de øvrige ... betænkninger ... sendte jeg strax samme til Giisegaard og insinuerer herved, hvad jeg i denne materie (viidere) har udfunden ...

1) At udsætte denne vigtige sag, indtil en allmindelig fælledsskabs ophævelse mellem bye og bye og mellem mand og mand i byerne kunde istandbringes, vil nok vare for længe; thi at forandre den aggerdyrkningsplan, som i mange seculis er fulgt, vil behøve tiid, da cuuren ellers befrygtes at blive værre end sygdommen. 2) Om magaziners anlæg kunde opmuntre landmanden til at beflitte sig paa reen sæd, det indseer jeg icke. Men jeg veed, om det skulle være stoere magaziner, hvad fare samme er undergIVEN, og hvad tab Hands Maye:ts casse derved exponeres (erindringen for faae aar siden om den saakaldte forraadsrug er nok til beviis). Og hvormange af landmændene kunde i disse bebyrdelige tiider fra extra- og ordinaire udgifter undvære noget til oplag, ey at tale om, at de fleste af hovedgaardene ere under forpagtning? Thi at oprette saadanne smaae magaziner af bøndersæd ville vidst falde slet ud. 3) At classificere kornvahrene og give meer eller mindre paa tønden efter sammes bonitet ville foranleedige uendelige udreigninger og bryde en landsbyerector, endsiige den eenfoldige bonde, som undertiiden næppe kand tælle til fem, hvilke derved bleve udsatte for de største forurettelser. Ligesaa ville de foreslagne kornvragere blive til byrde og foraarsage en utaaelig tvang i handelen baade for kiøber og sælger. Det er bekientd, at de saakaldte eedsorne maalere, som landmanden ved alle paabydende kornleverancer exponeres, gjør tønden som oftest en skieppe større. Hvor ville det da icke see ud, naar der

kom vrage og classificanterne til? Bliver vel derfor bedst at lade kiøbmanden herefter bruge det almindelig befalede maal og betale vahrene efter den bonitet og værdi, hand finder samme af, ligesom hidtil skeed er.

Det middel, jeg derimod veed at angive, er enfoldig, muelig for vedkommende og hastig at iværksette, naar: a) Hver bonde blev befaled aarlig imod sædetiiden, følgelig baade for- og efteraar, at have i beredskab à td. hartkorn 1 skp. rug, 1 skp. byg og 1 skp. haure, som enhver ved vippedragning, pilning, kastning eller paa hvad maade, de fandt beqvæmmest, kunde anskaffe sig, hvilket var liige saa muelig for den fattige som for den riige. b) Disse reengiorte kornvahre skulle bonden saae og deraf opelske reen sæd, aldt under en bestæmmende straf, den formuende i penge og den fattige paa kroppen, ved gabestock eller deslige. c) Til at syne saadanne reengiorte kornvahre, saavel som at tilsee, hvor samme i markerne blev saaed (der om mueligt burdte skee i samlede aase) kunde 2 à 4 mænd i hver sogn efter rigtig omgang aarlig paa visse fastsettende dage befales, som derefter til tinge skulle afhiemble deres forretning . . .

Naar en saadan foranstaltning skeede, og derover alvorlig blev holdt, saa er jeg forvisset, at enhver bonde om 2 aars forløb kunde have retskafne og uvragelige kornvahre, i det mindste ville jeg i saa fald indestaae for mine.

Hvad proprietairer og forpagtere angaar, da paatvivles icke, at de joe uden tvangsmiddel beflitter dem paa reen sæd, siden deres eget beste dermed saa nøye er forbunden.

GUNDERSLEVHOLM, *Øster Flækkebjerg hrd.*, J. J. Muus, *forvalter*. 20. 8. 1778. (*Uddrag*) . . . foruden at bønderne er i felled, og de saae forskiellig sæd op til hinanden, er den største deel saa fattige, at de maae tage laanesæd, der almindelig foraarsager skiden korn blant bonden.

PRÆSTØ AMT

Trods amtmand Bielkes temmelig bebrejdende ytringer om proprietærerne og »deres holdene forvaltere og fuldmægtiger« kan man ikke sige, at Præstø amt er dårligt repræsenteret, hverken m. h. t. besvarelsernes antal, omfang eller indhold. At forvaltere og fuldmægtige altid skulle mangle indsigt og erfarenhed til at føre noget i pennen, modbevises i hvert fald af inspektør Klestrup på Giesegård, hvis (under Sorø amt aftrykte) betænkning også er tilgaaet amtmand Bielke, da stamhuset Giesegård tillige omfattede hovedgården Juellund i Bjæverskov herred. Som vægtige indlæg må vel også Niels Rosenkrantz Holsteins to betænkninger betegnes, hvoraf den for Lystrup må være blandt de nævnte 13 oprindeligt indkomne. Den grundigste behandling af problemerne yder dog O. C. von Munthe av Morgenstjerne til Bækkeskov, der særdeles temperamentsfuldt gør op med hele den bestående tingenes tilstand og ivrigt argumenterer for indførelse af de holstenske metoder.

At fællesskabet, som amtmanden siger, er formålet for alle betragtningerne, er nogenlunde rigtigt. Men hvordan han har fået den opfattelse, at dette også gælder hoveriet, er vanskeligt at se. Holstein kommer ind på hoveriproblemet, idet han anfører, at hoveriet gør det umuligt for bonden ved vippedragning osv. at skaffe sig rent sædekorn, og Morgenstierne omtaler — og afviser — »en vis tiidspuncts« almindelige anklager mod godsejernes »formentlige misbruge af hoveries og andre rettigheder.« Men andre udsagn om hoveriet end disse to findes ikke i samtlige besvarelser fra amtet.

VORDINGBORG OG TRYGGEVÆLDE AMTER, *amtmand J. R. Bilke*. 30. 3. 1779.

Det kongelige Rentecammers skrivelse ... haver jeg straxsen ved circularskrivelse bekientgiort for proprietairer og jordegodseyere udi de mig ... anfortroede amter. Nogen tiid bortgik, forinden jeg erholdte nogle efterretninger, som dog ikkuns udgiør for begge amter 13 stk. At jeg ikke er tilsendt noget fra de øvrige, reyser sig deels af ligeegyldighed hos endeel med yttrende, at der er nok, som skriver derom alligevel, og deels af proprietairernes fraværelse, samt at deres holdende forvaltere og fuldmægtiger mangle baade indsigt og erfarenhed til at føre noget i pennen om en saa vigtig sag. Jeg haver desaarsag maattet lade mig nøye med de tilsendte, og hvoraf dog ikkuns faae siger noget til oplysning, og dernæst ... udnævnt tvende proprietairer, som jeg veed, der haver baade indsigt og praxin, neml. hr. conferenceraad von Holstein til Jomfruens-Egede og Lystrup udi Tryggevelde amt og hr. conferenceraad von Munthe av Morgenstierne til Bekkeskov udi Vordingborg amt, hvis forslage tilligemed de fra jordegodseyerne indkomne herved ... fremsendes, hvoraf ... Morgenstiernes, som og havde de øvrige til eftersyvn, mig nu først er tilhændekommet, da endeel andre forretninger haver ædsket hans opmærksomhed forud, og som er aarsagen, hvorfor dette saa længe er udebleven.

Hoveriet og fælledskabet ere formaalet for alle betragtningerne, dog udi en større og mindre grad, og paastaaes, at reene kornvahre ikke kan erholdes, føren herudi skeer en hovedforandring. Med ... hoveriet er nyelig giort forsøg, og samme har viist, hvor vandskeligt det er derudi at faae forandring. Fællesskabets ophævelse og en bødre agerdyrkningsmaade er det, som ved denne begivenhed særdeles udmærker sig, og da jeg troer, at ... Morgenstiernes anbringende dette angaaende er baade tydeligt og fuldstændigt, saa vil jeg ikke igientage samme her, men i henseende til den yttrende frygt om at faae vahrenne afsadt allene anføre, at denne anstød ikke hæves, førend vore kornvahre kan blive af godhed med det, som udskibes fra de fleeste østersøeske stæder. Forinden kan ikke vendtes kiøbmænd, som hermed handler, og denne anstød at bortvelte er joe hovedindholden fra begyndelsen af, som man ved fællesskabets ophævelse lover sig.

VEMMETOFTE, *Fakse hrd., T. Thaning, forvalter*. 26. 8. 1778.

(Uddrag). Aarsagerne [til at kornet trods rent sædekorn bliver urent] meenes

... at være, 1) de fugtige jorder ... 2) den urigtige brug ved eendeel hovedgaarder og næsten overalt hos bonden, at byg saaes ved siden af havre, reen hveede og rug ved ureent af samme slags, hvorved det ... bliver beblandet, saavel under sæden som ved indhøstningen, og 3) giødningens sildige udbringelse ... som for eendeel udføres faae dage, forinden den giødede jord besaaes, og næsten alt om efterhøsten, saavidt jorderne bruges efter den gamle sællandske maade, og hvor de altsaa ikke for græsningen har kundet udbringe samme om sommeren, eller saa tiilig, at det ... ukrud, som udrenses af huuse og lader og deels efterlades i møddingstædet af den affald, sviin og smaaecreature gives, har kundet tabe dets kraft til fremvæxt.

Adskillige maschiner ... ere vel opfundne og anpriisede til den ureene avlsrensning, men ingen er mig bekiendt, som i det stoere har kundet bringe den attraaede nøtte, ja uagtet bekostningen og megen vidtløftighed med behøvende arbejder har de bragt det meget lidet viidere end muelig ved de gamle redskaber: kasteskovlen, korn- og klintesold og kornharper, og maatte end saadanne opfindelser være eller naaes, som fuldkommen kunde opfylde dette øyemed, meenes dog ... at nøtten ikke ville blive almindelig, især for bondestanden, som ikke evner bekostningen.

[*Anbefaling af*] den allerede adskillige stæder i landet med fordeel begyndte indretning ... efter den holsteenske maade, hvor en gaards eller byes sædemarker inddeles i 7, 9, 10 eller 11 lige kobler ... thi derved udleedes vandet af jorden ... Giødningen bliver ... udført om sommeren, og ved ... sommerpløyning saavel som harving ødelægges ikke alleene det ukrud, giødningen kunde give fra sig, men tillige hvad jorden af naturen om sommeren, naar brakkoblet ligger i brækning, maatte frembringe. Et koppel besaaes almindeligst med et slags sæd, saa ingen beblandelse ... kand befrygtes. Og da høsten ... kand ventes tiiligere end tilforn, [og] giødskningen, som forhen ved at udbringes om efteraaret tilbagesatte rugsæden, nu er udført om sommeren, saa har en jordbruger herved endviidere ... tiid til at samle og forskaffe sig reen sæd til vindtersæden ...

Berørte nyttige indretning ... ville blive meget befordrede ved bønderbyerne, om allernaadigst maatte blive befalet, 1) at alle vandledninger, som ... maatte falde over anden ejeres grund, skulle ikke alleene være tilladt ... men denne endog være forbunden at tage deel i arbejdet og vedligeholdelsen, naar vandledningen tillige blev til nøtte for bemeltes jorder, 2) de en saadan under indretning tagende bye paagrendsende at være forbundne at tage deel i det ... udvendige heign med dobbelte skeelgrøfters gravning og beplandtning ... saavidt de forhen havde deel i heigningen, og enhver fra sin jord at aflegge det halve jordsmond, som til slige grøftegiærder var fornødne, og 3) at samtlige ... paastødende byer og gaarde skulle være forbundne stedse at lade deres faaer og sviin være under vogt eller hyrde, at de ikke skulle beskadige heignet, som formedelst dets formeerelse og skovenes aftagelse maatte skee

med grøfter og levende gierder, men ikke kand ventes bestandige eller til nøtte, saalenge dette slags creature i paagrendsende marker ere ubevogtede . . .

LYSTRUP, *Fakse hrd.*, *Niels Rosenkratz Holstein, ejer.* 14. 8. 1778.

Naar fremmed korns indførsel forbydes, og det kand hindres, at under navn af holsteensk rug eller byg intet udenlandsk korn indsniges, udførslen tillige her fra riget til udenlandske stæder tillades, og der kan afsettes eendeel til høyere priiiser end her i landet, vilde det vist her i riiget forårsage en høyere kornpriis, som vel var at ønske; thi det var uimodsigeligen stor hielp for landmanden (der i disse tiider tvinges til at overlade til andre de fordeele, der kunde lette meget paa hans mange byrder), om kornpriserne bleve saaledes forhøyede, at de nogenledes kunde ballansere imod priserne af de vahre, som landmanden nødvendig skal have fra kiøbstæderne, hvorudi er en aldt for stoer ulighed i disse tiider, da en tønne tiere, som før har kostet 3 rdl., gielder nu 7 rdl. Ligeledes settes efter eget behag hvert aar høyere priis paa sild, salt, jern, tobak, brendeviin og aldt, hvad landmanden ikke kan undvære. Derimod maae bonden om vinteren for at faae penge til sine skatter og udgifter sælge sit korn for, hvad kiøbmanden vil give ham, og naar han da om foraaet trænger til sædekorn og om sommeren til fødekorn og nødes til at søge til kiøbmanden (hvor herskabet ey kan eller vil forstrekke ham), maa han ofte betale for en tønne nesten saa meget, som han om vinteren har faaed for to. Forunderlig nok at ved alle de fordeele, som kiøbstæderne har erhholdet fra landmanden, der trykker ham meere, end mange troer, ere dog kiøbstæderne i lige fattige omstændigheder som tilforn. Til at befordre høyere kornpriser her i riget ved kornvahres udførsel til fremmede steder var det høyt fornøden, at der paa sine stæder her i Dannemark blev lagt mere fliid paa at aule renere kornvahre, hvilket vel var at ønske. Men efter den kundskab, jeg har om landets beskaffenhed og beboernes tilstand, har jeg slet ingen haab til at samme kan bringes til fuldkommenhed; thi til at aule reen korn udfordres efter jordens beskaffenhed hver 3. aar fremmed og reen sædekorn, samt at jorden til rette tiid og retskaffen behandles og saaes. Til det første behøves aarlig en udgift for at kiøbe fremmed og reent korn, til det andet udfordres, at mand maae forstaae, naar og hvorledes jorden skal saaes, pløyes og harves. Begge deele skulde man vente, ved alle hovedgaarde blev observeret, om ey evnen til at kiøbe reent korn det paa sine steder forhindrer. Derimod ved bønderne her i provintzen er hverken formue til at anskaffe sig fremmet og reent sædekorn, ey heller begreeb, hvorledes jorden rigtig skal behandles, og ingen lyst eller villie til at lære det. Jeg kiender adskillige bønder, der nogle aar har haft gaard, som ikke engang selv ret kan sette en plov i gang og langt mindre selv ophugge en plov, som den bør at være. Saa kan man deraf slutte sig til resten. Det er ellers merkeligt, at der i disse tiider her i landet udsettes saa mange præmier for adskillige ting; men for at aule reent korn sees ingen. Mueligt det ikke ansees for noget af betydelig nytte.

JOMFRUENS EGEDE, *Fakse hrd.*, *Niels Rosenkrantz Holstein*, ejer. 17. 11. 1778.

De . . . mig tilsendte forslag fra endeel af de hrer proprietairer eller deres fuldmægtiger . . . ere af mig giennemlæste og derpaa . . . oversendte til . . . von Munthe af Morgenstjerne. Her foreslaaes vel adskillige midler til at avle reent korn, men efter mit begreeb ingen tilstrækkelige . . . De faae . . . der kunde eragtes tienlige, bliver kun andførte uden at eftertænke den vanskelighed og nesten umuelighed, som derudi findes.

Det er unegteligt (som og de fleeste i deres givne betænkninger holder for), at kornets ureenhed meget befordres ved det, at bønderne have deres jorder saa sammenmængede blandt hinanden, saa at om en brav bonde saar reen sæd i sin ager, kan han derfor ey just vente at høste reent korn, naar hans reensbrødre ved begge siider saaer skident korn. Til at hemme denne vanskelighed foreslaaes fælledskabets ophævelse ey allene imellem bye og bye, men og imellem mand og mand, men hvor capitalen skal komme fra . . . derom meldes slet intet. At bebyrde kongens casse dermed, derpaa turde vel ingen tænke, og iblandt proprietairerne ere vel kun faae, hvis casse er saa vigtig, at om de vilde, de da og kunde bestriide de paa saadan almindelig fælledskabets ophævelse og gaardenes udflyttelse gaaende store bekostninger samt vove det tab, som deraf unegtelig i de første aaringer og muelig bestandig vilde flyde. Dette forslag falder vel derfor hen af sig selv, uden at anføre flere vanskeligheder herudi, som for exempel den megen jord, som herved vilde spildes til grøfter, gierder og veie imellem gaardene, samt og hvor det fornødne giersel skulde komme fra, og hvorledes aldt arbeidet herved skulde blive bestridet. At udflytte en afbrændt gaard for sig selv siiger ikke meget; thi den skal jo dog opbygges, og enten den da opbygges i byen igien eller paa et andet sted for sig selv, koster ligemeget, allene hvad det kan koste at lade dens jorder opmaale, uddeele og indhegne paa et sted for sig selv, og skulde vel mueligt saadan en gaard tabe ved udflytningen og sine jorders indhegning for sig selv, saa dens beboere ey kunde bestaae sig, da blev skaden for herskabet ey saa betragtelig, som naar det skulde overgaae alle hans bøndergaarde. Sr. Prehn i Allerslev foreslaaer, at bøndernes marker skulde afdeeles i holme, af hvilke holme en eller fleere . . . skulde aarlig af samtlige lodtagne i holmen under en paalagt straf besaaes med reent korn, som det næste aar skulde bruges til sædekorn i de andre holme. Dette synes ey af saa stoer vanskelighed, saa det jo nok kunde lade sig gjøre, kunde vel og være et middel til at befordre renere sæd; men . . . hvorfra tager de uformuende, som fast de fleeste blandt bønderne ere, det første aar det reene sædekorn fra? Her svares vel, han maa vippedrage nogle skiepper rug, axedrage eller axesamle nogle skiepper byg. Men jeg frygter, dette ikke vil lade sig gjøre hos alle bønder, da endeel neppe vil faa stunder dertil, som vanskelig kan bestriide sit eget absolut fornødne arbejde for det overflødige hoverie, de paa mange steder, især i pløye- og høstens tiid, ere belæssede med. Desuden veed man, at jorden andtager helst

fremmed sæd, og at naar den samme sæd over tre aar bliver saaed, hverver den ukrudt, hvorføre efter mine tanker jordegodseyerne det første aar og siden hver 3. aar maate forstrekke bønderne med nogle skiepper reent fremmed korn af begge slags, hvorfor de formuende kunde betale med penge og de uformuende med kornvahre, aldt efter den billigste accordt, som en fornuftig og veltænkende proprietair vel blev enig om med sine underhavende bønder.

Ingen taler synderlig om den siællandske bondes uvidenhed, efterladenhed og ulyst til ret at behandle og i rette tiid at besaa sin jord, som dog er kiendelig nok paa alle bøndermarker, og som . . . først og fornemmelig burde raades bod paa, forinden mand kan vente reent korn. Dertil burde da bønderne formaneshes og underviises, ja vel og i fornøden tilfælde . . . ved straf tvinges.

Forstand, fliid og lyst mangler hos en stoer deel af bønderne, den kunde maaske oplives, i fald det maatte behage Landhuusholdnings Selskabet, der aarlig udsetter saa mange præmier, ogsaa at udsette præmier for de bønder, der best behandlede deres jorder og aulede de reeneste kornvahre.

BÆKKESKOV, *Bårse brd.*, O. C. von Munthe av Morgenstjerne, ejer. 20. 3. 1779.

Naar man agtede at bringe det derhen, at reene kornvare i Danmark kunde avles og i almindelighed til handel frembringes, vare uden tvivl adskillige hovedforandringer uomgiængeligen nødvendige, da saavel det danske agerbrugs som handelens nærværende forfattning saa troeligen række hinanden haanden til det imodsatte maal, at man fast kunde fristes for at falde paa de tanker, begge at være indrettede til at underkue alle optænkelige bestræbelser saavel til reene kornvahre enten at avle eller falholde som ald anden art af virksomhed, og det lader sig af uomstødelige grunde gotgiøre, at ovenmældte øyemeed uden hovedforandringer er aldeles umuelig at opnaae.

Bøndernes jorder ere almindeligen inddeelte i 3 marker, bruges i 2 aar og nyde ikkuns en saakaldet hviile hvert 3. aar, da den fra det første, frosten gaaer af jorden, næsten alt oproedes af sviin, opkjøres af vogne og optrædes af alle slags creature, som der heele sommeren igiennem paa den ynkeligste maade ernære sig. Giødningen udkjøres af møddingerne og strax spredes paa disse fællede, hvorved alt det deri befindende ukrud, vel conserveret og i giødningens fiineste vædsker støbt, udstrøes og skyder rødde i jorden efterhøsten igiennem efter ristningen, der i og for sig er en kunstig opfindelse til ukrudets vedligeholdelse, da den hver ristefurr imellemstaaende bulk uden at kunde raadne frembringer alle slags græsarter og frøe i tilkommende aars foraarssæd. Hver gang giøres begyndelsen med foraarssæd, og giødningen dertil udføres, derved faaer ald ukrud tiid den heele efterhøst og foraar at skyde rødde til langt hastigere fremvæxt og større fuldkommenhed end det længe efter nedlæggende foraarssæd. Jorderne ere fast alle stæder ager om ager sammenblandede og dyrkes af forskiellige brugere, der saaledes have deres

andeele paa 30 à 40 stæder. Enhver sædemand saaer korn efter sin indsigt og formue, meget faa reent, de fleeste med andre kornarter beblandet, det sidste fordærver det første, og høsten er eens, det er skiden for dem alle. Sæden er ligeledes sammenblandet og maae være det, da til udsæd ey haves meere end 2 marker. I bygmarken saaes byg, haure, foraarshveede, boghveede og vikker deels om hinanden, deels forsætliggen sammenblandet under navn af blandingskorn og vikkehavre, og i rugmarken hveede, rug, erter, vikker, byg og havre, ligeledes om hinanden. Vandet staaer bestandigen paa jorden . . . da en enkelt tænkende bonde ey tør grave paa naboens jord, mindre paa flere af fanget. Her kand jorden ey pløyes, frembringer mængde af ukrud, og vandet fordærver ey alleene dette stykke, men ald den strækning, hvor det omsider søger udløb, og bortskyller sæden.

Naar denne . . . beskrivelse over det danske agerbrug overveyes med alle sine naturlige følger af jordernes manglende fornødne hviile, vankundige behandling i alle deele, magre og svæltende græsgange pp., saa skal man hastigen tabe sin forundring over, at Danmark, frem for mange andre riger, af en velsignet og til agerbrug fortrinlig kvalificeret jordbund frembringer slette og faa kornvahre, at qvægarterne ere slette og smaae og producterne af feedevare ubetydelige i forhold til landets strækning og godhed, ja! man vil finde sandere og sundere grunde for almuens beklagelige forfatning end de, en vis tiidspunct har søgt i jordegodeyernes formeentlige misbruge af hoveries og andre rættigheder, der dog alt for hæftigen stormer imod egen fordeel og vel for ved nøye overlæg at kunde tænkes almindelig nok til indflydelse, og omsider indsee, at fælledskabet, et fordærvet agerbrug og afhængighed under ey alleene skadelige byelove og vedtægter, men endog hver reensbroders dumhed og dovenskab er den sande og rette trældom, under hvilken bondestanden sukker, og den klippe, paa hvilken enhver siælden tanke til vindskibelighed og ophøyelse over daarlige fordomme nødvendiggen maae lide skibbrud.

En saare indskrænket handel iblandt os staaer vores forfaldne agerbrug troelig bie; thi kunde een eller anden bonde falde paa det indfald at ville stræbe for at avle reene og gode kornvare, saa straffes hand prompte for sin daarlighed, naar enhver kiøbmand uden for Kiøbenhavn forsikrer ham, at hand ey giver een skilling meere for det reene end for det skidne byg, siden det i malt skal forsendes til Norge, at den graae havre er bedre end den hvide, og hand ligesaa lidet vil kiøbe den reene som skidne rug. Alt sandheder som ere enhver landmand bekjendte. Og hvor er den handelsmand, endog i vores kongelige residence, til hvem landmanden med sikkerhed for landets priiser kand falbyde alle arter af landets producter uden at befrygte sig for det svar, at hand nu ikke kjøber det slags vare, eller at hand kjøber, hvad hand behøver, paa axeltorvene uden for deres bestemmelser, der have haft borgernes egne nødvendigheder, men ikke kiøbmænds handel, til formaal, og der er da intet middel til overs at sælge sine vare end med største besværlighed at vogne dem ind paa disse torve, hvor handelen gaer fra haanden efter de samme

regler, som der spilles tærninger eller i lykkepotten, naar agerbrugere i egnene af Hamborg, Bremen, Lübek, Rostok og andre handelsstæder reyse derind og med vished sælge i store og smaae partier alt, hvad det endog maatte være, som vinskibelighed kunde frembringe af jorden.

Det holsteenske og mange andre landes agerbrug inddeeler jorden i 5, 7, 9 og 11 deele, der giver mindre brug, længere hviile og meere afgrøde, afvæxlende græsgange til qvægavlingens bedre fremgang, god mælkning og hestes gode istandholdelse, henviser sviin i særskildte græsninger og faar under bevogtning til udlægsmarkerne. Giødningen udkjøres strax om foraaet i store hobe og brændes sammen, udsprede om efteraaet paa jord, der har været næsten et aar med plov igiennemarbeydet, og derved ukruds- og græsrodde raadnede og needpløyes. Jorden saaes med vintersæd, som da efter sin art skyder og groer, imedens ukrudet, om noget endnu kunde være i giødningen ufordærvet, trænges saavel af sæden som vinteren og reent uddøer, og naar da næste aar igjen efter 3 pløyninger saaes reent byg, ere alle hindringer hævede, og høsten maae ligne udsæden, der endnu vedbliver et eller fleere aar efter markernes antall. Jorderne, om og hvor de ey kunde blive aldeles imellem hver brugere adskildte, ere de dog hver bye for sig i holme eller agerlodder tildeelte og fra paastødende adskildt ved en opløyet breed furr, som til den ende fra begge sider er afsat. Enhver kand da høste korn efter sin udsæds beskaffenhed og opmuntres derved til at beflitte sig paa reent sædekorn. Boghveede og belkorn saaes i udsøgte stykker af de brudte marker, hveede eller rug for sig, byg i een og havre i een særskildt mark, der ikke tillader deres sammenblanding. Foruden hovedgrøfterne ved markernes indrætning giøres af hver mand paa fornødne stæder agergrøfter, der leede vandet til de større, som da først er giørlig, naar enhver bonde har sine holme for sig, hvis agre ere indrettede efter jordens naturlige beliggenhed.

Sammenlignes nu disse modstridende inddeeleringer og behandlings maade, saa indsees det lætteligen, at naar hiin endog synes at være indrettet til armod, hunger og undertrykkelse, denne giver de fornuftigste grunde for at leede til velstand, overflødighed og frihed. Og at betragte landbrugets forfatning fra den synspunct har bragt mig paa den sluttning, at bondestanden ikke staaer til at ophielpe eller reene kornvare at bringe til veye uden fælledskabets ophævelse og det sidste landbrugs almindelige antagelse.

Beklageligt er det, at der kand findes landmænd, som imodstaae af yderste evne deres eget beste; men høyst ubilligt, at det almindelige derunder skal lide, og tænkende mænd enten være tvungne at følge den uvirksomme strøm eller at arbejde sig igiennem alle de forskandsninger, som fortrædelighed og eenfoldighed søge at skiule sig under. Og denne forfatning er aarsagen, at uagtet alle de ergangne kongelige forordninger saa lidet endnu til fælledskabs ophævelse er udrættet. Hvor ofte lokker ikke en mild fader ved gaver og opmuntringer sine børn til eget beste, og naar dette ey kand frugte, viser sig disse smaae daarers formynder, og hvor værdige vare ikke disse efterlignelser

for en konge, der har sagt verden, at hand vil finde sin ære i at elske og elskes af sit fæderneland. Længe have de kongelige forordninger underrættet undersøgterne om, at Hans Kongl. Majestæt ønskede fælledskabets ophævelse, og seener forelagt en vis tiid til dette maal at opnaae; men skjønt denne tiid er udløbet, er endnu saa lidet forrættet, at mange overdrev ligge uoptagne og mange sædemarker til fælles brug for 6 à 7 bønderbyer, og alt for enkelte stæder har man tænkt paa nogen bedre indrettning og inddeeling af markerne.

Mit forslag vilde altsaa gaae derpaa ud, at saa mange landmaalere maatte beskikkes, at deraf i riget overalt kunde have den fornødne forraad, hvilke maatte beordres uden betaling, naar og hvor forlangedes, til fælledskabs ophævelse, jorders opmaaling, mageskifter og markers indrætning uophødeligen at assistere, hvorefter en vis tiid kunde bestemmes ex. gr. af 6 aar, inden hvilke fælledskabs ophævelse imellem hver bye, under en anseelig mulct skulde være overalt i riget tilendebragt. Dernæst kunde en præmie udsættes i hvert amt for den jordegodsejer, der til de fleeste byer forøgede markernes antall og indførte den holsteenske behandlingsmaade, især ved markernes brug til kornavling at begynde med brak og vintersæd, og samlede agerlodders tildeeling til hver fæstere, som det væsentligste til attraaede øyemeeds opnaaelse, da markernes antall og øvrige indrætning maatte overlades eyernes beste indsigt efter hver hartkorns beskaffenhed og sammes locale omstændigheder.

Naar da virkningen af saadan forandring kjendes i overflødigere og forbedrede producter af korn- og feedevare saavelsom feedecreature til slagtning med videre, saa vil det giælde om, at handelen hos os kand og vil imodtage det, som tilveyebringres paa saadan maade, at landmanden kunde have i det mindste lidet for sin bekostning og fliid og ikke nødes at sætte virksomheden visse grændser for at forekomme egen tab og skade, og til dette middel at opnaae vilde nødvendigheden udfordre, at i enhver handelsstad blev indrettet et tørrehuus, i hvilket alle af kiøbmændene indkiøbende kornvare tiid efter anden bleve tørrede, da vores korn formedelst denne mangel saavelsom undervægt, der er en reen følge af landets forvendte agerbrug, sættes i alle Østersøens havne saa langt tilbage for andre landes, at det enten aldeles ikke eller ikke uden skade kand afsættes.

Aarsagen hvorfor et saadant tørrehuus anvises i kiøbstæderne anlagt, er fordi det der kand bekostes af alle de handlende eller af een, som for en ringe betaling pr. tønne kunde låde tørre alt, hvad forlangtes, uden betydelig kiørsel, hvorimod . . . et tørrehuus ved en herregaard at opbygge til egen afbetiening ey kunde lønne bekostningen, og leye af samme til andre ugiørlig formedelst befordingens besværlighed, foruden at ikke landmanden, men kiøbmanden alleene veed, i hvilken speculation korn kjøbes, og det vilde være en spildt, om ikke skadelig bekostning at have tørret det korn, der til malt inden udskiibning skulle forvandles. Ligesom det og vilde være fornødent, at den rætte behandlingsmaade ved slagtning og needlægning blev saaledes almindeligen kjendt og brugt, at danske needsaltninger i franske og andre havne

kunde vinde den samme tillid og afsættning som adskillige andre landes, i dets stæd Dannemark, det lidet i Jylland nu paa nogle stæder begyndte undertagen, ikke kiender denne eller anden handel med qvæg og feedevahre end til Kiøbenhavns slagtere og sammes borgeres nødvendigheder i vinterprovision, men maae, naar disse ere forsynede, til saa ubillige priiser afhænde det overflødige af deres levende creature, især qvæg, at derved ey erholdes betaling, end ikke for det første aars som kalv tilsatte mælk, græs og høe.

ALLERSLEV, *Bårse brd.*, birkeskriver J. N. Prehn. 1. 9. 1778.

(Uddrag). At kornavlingen hos bønder . . . behøver forbedring . . . haver (mand) lenge indseet. Men hvorledes den skal skee . . . gaar over min indsigt; thi de fleste bønder vil ey have reent korn, og om man føyer een eller anden anstalt, hielper ey, da det ellers, naar bonden var at bringe fra sin gamle vahne, var vel giørligt. Naar mand taller til en bonde, hvorfor hand saar slet og ureent korn, er hans gamle mundheld om ruugen: heire og klinte er bedre end intet, og naar det eene slags slaar feil, faar mand dog noget af det andet . . .

Fældeskabs ophævelse kunde vel være et middel . . . men da samme er alt for kostbar og flyder mange uleiligheder og fortredeligheder af, især med indheigningen . . . vil jeg forbiegaae at melde videre derom. Men min formee-ning . . . er, at det nuværende fældeskab iblandt bønder, som haver meget smaae reben jord (nemlig hver mand i en byes mark 40 til 50 aggere, som besaaes med hvad slags korn, enhver indfalder, saa at man kand paa marken finde ruugaggere, som ligger mit imellem ærter, vikker eller havre; i bygmarken ligeledes byg- og havreaggere tet ved hinanden. Dette kand ey andet end give blandet og ureent korn), kunde forandres uden alt for stoere bekostninger, nemlig: 1) At hver byes 3 marker bleve . . . inddeelt saaledes, at en mand fik ikkon 6 lodder eller holme jord i hver mark, som kunde afdeeles, at naar mand vilde, kunde en mark inddeeles i 3, nemlig 2 holme i hver mark, og altsaa til byen med tiiden faae 9 marker i steden for nu 3. Naar deraf blev 5 besaaed og 4 til høe og græsning, troer jeg, det ey alleene vilde give got korn af sig, men endog tillige reent. Ved denne rebning maae endog heele byens hartkorn inddeeles, saaledes at hver mand faar ligemeget at skatte og skylde af. 2) Imellem hver mands jord eller holm, som bliver i steden for nu 2, 3 a 4 skp. land 2 a 3 tønder land stoer, maae en grønfur settes, hvortil begge naboer skulde afsette hver en god halv fur jord. [3—5] *Regler om gødningens udbringelse og fordeling.* 6—8) *Anvisning på at så rent vippedraget og på klintemaskiner rensed korn m. m.*] 9) Det hender sig ofte, at den eene bonde af ondskab imod den anden eller andre aarsager saar havre næst ved den andens reene bygsæd, saa og ureent korn næst op til ruugen, hvilket . . . kunde under strafbødder forbydes med tillæg, at alle mand skulde saae et slags korn i hver aas eller holm samlet for sig self. 10) Der vil nøye tilsyvn med bønderne . . . især i de første aaringer, at de saaledes som melt giøder og besaaer deres jor-

der. Men da det vil blive meget vanskelig at faae dem af den gamle vahne, vil der straf for de, som ey efterkommer deres pligter. 11) Naar giødningen og sæden bliver paa denne maade behandlet, haaber jeg, efter 2 a 3 aars forløb skal kunde sees stoer forskiæl i kornets reenhed, ja og bonden til fordeel saavel i pløyning og sæd som høstning med videre; thi da haver hand ikkon 6 lodder i hver mark i steden for nu 50 til 60 aggere, og følgelig paa sin holm kand indrette brede eller smalle aggere, ja og pløye og grave vandet af jorden, alt ligesom . . . nødvendigheden det udfordrer.

MARIBO AMT

Det nuværende Maribo amt, bestående af det gamle Nykøbing amt samt Ålholm, Halstedkloster og Maribo amter, er m. h. t. besvarelsernes antal og omfang blandt de fyldigere repræsenterede.

Stiftamtmand Kroghs betænkning er medunderskrevet af H. Flindt til Nielstrup (fra hvem der ingen særskilt besvarelse foreligger) og J. Wichfeld til Engestofte. Amtmand Wallmodens betænkning er medunderskrevet af O. Stampe til Skørringegård og H. Tersling til Vennerslund. Wallmoden var foruden over Nykøbing amt tillige amtmand over Møns amt. Fra det sidstnævnte foreligger kun en enkelt, ikke identificeret, men heller ikke meget betydningsfuld betænkning, dateret i Stege. I en følgeskrivelse til Rentekammeret af 27. okt. til sin betænkning beklager Wallmoden sig over nogle godsejeres vrangvilje mod at efterkomme opfordringen til at ytre sig.

Skønt lensbesidder har grev C. D. F. Reventlow til Christianssæde afgivet betænkning på lige fod med amtets »menige« godsejere. Ligger der en stiftfærdig protest mod krænkelsen af hans grevelige prærogativer deri, at han samtidig har indsendt et ligelydende eksemplar direkte til Rentekammeret? Med hans senere virke in mente, ja vel også i betragtning af den kyndighed, hans betænkning vidner om, kan man vel undre sig lidt over, at ikke han af stiftamtmanden er regnet blandt de godsejere, som skulle tages med på råd. Skyldes det hans unge alder (30 år), eller er hans korntørringsideer blevet betragtet med skepsis og uvilje blandt de lollandske godsejerkolleger? Wichfeld har øjensynligt ikke megen tiltro til nytten af korntørring, og de bemærkninger, som forvalter Suhr på Sæbyholm gør om den reventlowske tørreovn i Nakskov, kunne måske også tyde på, at eksperimentet er fulgt på øen med nogen mistro, ja måske med et stænk af misundelse. Også C. D. Knuth til Rudbjerggård og forvalter Ebsen på Christiansdal er i deres (her ikke aftrykte) betænkninger inde på korntørringen, som de begge anser for en opgave, der naturligt må tilfalde købmændene. I stiftamtmand Kroghs betænkning er det jo netop også sådanne synspunkter, der afspejler sig.

ÅLHOLM, MARIBO OG HALSTEDKLOSTER AMTER, *stiftamtmand G. H. v. Krogh, H. Flindt til Nielstrup, J. Wichfeld til Engestofte*. 10. 10. 1778.

I følge det kongelige Rentekammers skrivelse . . . have vi . . . været forsamlede paa Søeholt for i anledning af de fra de hrer proprietairer . . . indkomne indberetninger at overveje de 2 poster, nemlig: 1) Angaaende kornets rensning og

godhed. 2) Angaaende sammes tørning for desbedre at gøres beqvemt til exporter udenrigs. I hvilken anledning vi have forfattet efterfølgende forslag:

Den første post betreffende, da findes 3 hovedaarsager, hvorfor kornet hidtil ikke har kundet være holdet reent, nemlig: 1) At bønderjorderne i almindelighed findes saa smaae rebne, at de have jord hver i een mark 20 à 30 stæder, som deels besaaes med forskjellig sæd, deels med ureen sæd, og derved fra naboerne bliver beblandet. 2) At det ikke nu som forhen lader sig gøre for landmanden ved brændeviinsbrænden at forbruge med god fordeel det fragtende harpe- og forkorn, desformedelst det slette med det gode korn nu maae følges ad og selges til købmanden for ikke at spildes og blive aldeles unyttig. 3) Dernest den ubetydelige forskjel paa priiserne, som købmanden i almindelighed gjør paa reent eller ureent korn.

Denne første hovedpost formeenes bedst at kunde hæves ved fælledsskabets aldeles ophævelse imellem lodseyerne og derefter imellem hver bonde især, eller og at enhver bonde i det mindste kunde faae sine jorder paa 3 à 4 stæder samlede i hver mark og deraf vedtages udi hver bye et stykke eller slade, hvorudi skulde besaaes med got korn til ventende sæd for neste aar, som tillige med kornet, derudi skulde saaes, maatte foreviises og bekjendtgøres den i byen aarligen beskikkende oldermand og sædemandens 2 reensmænd, som i mangel af agtende got sædekorn tilkjendegiver det for vedkommende hosebønder. Den 2. post kunde hæves ved tilladelser for bonden imod afgift 6 à 8 sk. pr. td. hartkorn under proprietarens opsyn at brænde brændeviin udi november, martii og april maaneder. Den 3. post, som den vigtigste, blev hæved, naar landet kunde forsynes med handlende, som til bestandighed vilde udføre korn af riget, beflitte sig paa correspondence med vores consuler og andre til kornets bedste afsettelse udenrigs til fordeel for landet, hvorved kornets reenhed nødvendig maatte paasees, da disse ikke dertil kunde anvende slet korn.

For nu at erholde saadanne handlende maatte iagttages (hvilket dog alleene for hveden er at forstaae), at aldrig forbud paa de indkjøbte qvanta maatte have stæd, hvilket saa meget mindre kand ansees skadeligt, som dette korn ikke kand henregnes til fattige menneskers underholdning, og ved denne sæds extension i riget dets velstand med god grund kand forventes, naar dens forhandling udenrigs kand komme paa en solide foed, ligesom vores ufordeeltige vexelcours derved vilde komme til en lykkeligere balance. Endvidere foreslaaes, at 3 anseelige præmia . . . indtil handelen var fuldkommen indrettet og etableret . . . bleve ansatte, saasom een præmie af 3000 rdl. for den, som udførte den meeste hvede, ei mindre end 12.000 tønder. Een paa 2000 rdl. for den, som udfører dernest meest, ei mindre end 8000 tønder. Een paa 1000 rdl. for den dernest meest, ei mindre end 4000 tønder. Thi at opmuntre ved hver tønne korns udførsel af riget, dertil troer man ikke, at Danmark er rigt nok. De øvrige kornsorters udførsel at encouragere ved præmier holde vi betænkeligt . . .

Den anden hovedpost angaaende tørningen, da troe vi, at den hos fornuftige proprietairer her i landet brugende maade er god med at legge kornet tyndt paa loftet, skyde og harpe flittig, ved lemmers aabning forskaffe det træk og luft til julii maanedes udgang, da det udi den paafølgende tiid kand skjønnes at være vindtørret og vel skikket til udførsel udenrigs og til alle slags brug meere tjenlig, end naar det vorder tørret i ovne, paa hvilken maade de handlende sig og kunde beflitte. [*Slutning*].

NYKØBING OG MØNS AMTER, *amtmand C. G. v. Wallmoden, O. Stampe til Skørringegård, H. Tersling til Vennerslund*. 26. 10. 1778.

[*Indledning*]. Af indkomne betænkninger . . . erfares meget forskellige meeninger, hvoriblant noget som erfaring gjør dem alle eenstemmige udi, neml. at efter reen sædekorn voxer nogenledes reen afgrøde; men derimod er det endnu vissere, at hvor blandkorn og ukrud tillige med saaes, formeerer det sig ligesaavel som den gode sæd. Vi vil . . . berøre . . . 1) hvorfor i disse amter gives megen ukrud i kornet, sammes formeentlige aarsager, og dernæst fremsætte 2) vore tanker og forslag til muelig nogen . . . forbædring . . .

1) Aarsager til ureent korn: a) Skiønne vi ei rettere, end at bør begyndes dermed, at bønderne hos kiøbmændene . . . kan afsætte sine kornvahre, i hvor smutsige og besprængte med [*ukrudt*] samme end findes, og da (naar hveden undtages, den bonden handler bædst mueligt i betragtning af fordeelen, som siælen i alle handlinger) rug og byg gielder næsten det samme hvadenten det [*er ublandet og rent eller det modsatte*], saa taber bonden lysten til den umage, han ingen opmuntrende belønning faar for eller efter . . . nuværende handelsbrug kan vendte. b) Er det, saalenge bonden saae i sin agger, hvad han selv vil . . . ikke mueligt at hindre . . . at jo skeer blanding. c) Er nedrige og side steder, hvor vand om vindteren og i foraaet maae blive staaende, til det tørres i jorden, fordi det deels ikke maae ved grøft leedes over naboens jord, og deels ikke vil begribes af mange bønder at være skadelig, maaeskee og fordi det koster arbeide og nogen møye, anledning især til den megen heyre . . . i hvede og rug, ja tildeels og til aggerkaal med meere ukrud i bygget. d) Og endelig har erfaring lært ved hovedgaardene, som har deres jorder for sig selv og hver mark atter igien ved mellemhegn adskilt, at ihvor reent sædekornet end har været, har veyrligets indflydelse . . . foraaarsaget, at afgrøden . . . med mange ukrudsfrøe er . . . besprængt . . . hvoraf vi troer . . . at kan slutte, at slige ukrudsfrøe nogle aar kan uforraadnet . . . henligge i jorden og ved pløyning med videre behandling samt det veyrlig, hvoraf et og andet især oplives, frembryde og saaledes blander sig med den rette afgrøde til . . . tab for eyeren. Ligeledes er det en bekiendt sandhed, at adskillige flokke af nogle hundrede graaespurve, som meest opholder dem omkring ved gierderne, og hvor i markerne findes nogen buskage, falder ud paa jorden og saaledes bringer mange frøekorn, saa og rette kornarter, af en mark i den anden, idet deres

rov tabes for dem . . . Det samme skeer ved krager og andre vilde fugle, hvilket onde landsbyerne har tilfælles med hovedgaarderne og det i høyere grad, saasom ofte igientagne skud de første stæder forjager slige gæster til de i den post meere roelige landsbyer.

2) Tanker og forslag til reener korn . . . a) Var det at ønske, at danske kornhandlere maatte i Norge og andre steder blive forlægne med deres blandede kornvahre, paa det . . . eget tab kunde lære dem at holde det reene korn for sig og blandkorn for sig uden at melere det paa lofterne eller sammenstyrte og blande det ved indskibning i fartøyerne, som ofte er skeet og meget let kan beviises . . . b) Skulle hver byes marker inddeeles i visse aggerskifter, [*hvori bønderne efter nærmere fastsat omgang mellem kornsorterne under husbondens tilsyn og under strafansvar skulle så rent korn*]. c) [*Skulle hver by ligeledes under husbondens tilsyn og under strafansvar afgrave vandet ved hoved- og tværgrofter*]. d) Ligesom ved hovedgaardene i almindelighed lægges vind paa at have reent sædekorn af alle slags, da enhver fornuftig proprietair indseer fordeelen, saa bør bønder, som ikke alle troer, deres husebønder eller øvrighed, naar de har svaret deres skatter og efter ordsproget ytt deres landgilde, herudi kan befale dem noget, formeentlig først ved en almindelig . . . forordning anbefales at lægge vind paa . . . reent sædekorn, og, for at faae en reen og god høst . . . ved hoved- og tværgrofter skaffe vandet afløb . . . Men da det især de første aaringer ei blev muelig for bonden i almindelighed endten at kiøbe alt sit sædekorn af en reen art eller at vippe-drage, pille eller læsse saa meget, [*så foreslås en lempelig overgangsordning*].

Imod veyrligets indflydelse, som muelig foraarsager det i jorden forborgne ukruds frembrydelse, vides ei andet raad eller middel end maaskee nogle slags og nogle agre, i den tiid det uden skade eller needtrædelse for den gode sæd lod sig giøre, kunde aflugges og reenses, ligesom skeer med hørland, alt for at faae noget reent til en nye reen stamme, da omsider, naar indtet ukrudsfrøe saaedes, arten muelig kunde uddøe. Men for spurve og vilde fugles blanding recommenderes bønderne de førstes reeders, æg og ungers ødelæggelse omkring huusene og i huule træer, som drengene gierne paatager sig, naar overtroen fra en madmoder eller bændstemoder ei prædikker derimod som mod en syndig gierning; hvilket og med krager lader sig giøre. Da, naar disse tvende slags en almindelig krig og ødelæggelse (endog for at spare tagene paa huusene, som af krager om vindteren og først om vaaren meget ofte afklædes indtil de kien-delige bare lægter) blev declareret, har man for eftertiiden lidet fra den siide at befrygte.

[*Forslagene indlades til »høyere omdømme«*]. Saameget driste vi os endvidere at slutte, at naar en . . . forordning i almindelighed anbefalede alle aggerdyrkere at lægge vind paa . . . reene kornvahre . . . havde enhver kiøbere ret til at dadle i medhold af saadan . . . paabud til almindelig bændste det ureene, ja enhver, som var berettiget til at oppebærge korn af bonden, kunde

da og fordre gode reene kornvahre i steden for at lade sig nøye og afspises med det sædvanlige svar: Aarets grøde har ei frembragt det anderledes. [*Betænkningen slutter med forslag om »opmuntrende smaae premier« i en overgangstid, indtil »efterhaanden jorddyrkerne ved at erfare fordeelene ville opmuntres af hinanden indbyrdes«*].

JUELLINGE (HALSTEDKLOSTER), *Lollands Nørre hrd., Peder Lyngbye, forvalter*. 15. 9. 1778.

(*Uddrag*). Ved hovedgaarderne er det ei saa besværlig at holde reen korn, da markerne er for sig selv sammelde, følgelig under een mands distribution, altsaa des lættre kand vandet holdes af og fra jorderne, som er een af de største hovedposter . . . Men hvorledes det skeer hos bønderne, det lærer den dagelige erfaring, især hvor uvillie dertil finder stæd (som er hos de fleste) og byerne er til 2 eller fleere herskaber. Der bliver det ei muelig at bringe reen korn af marken, ved dette: een bonde saaer blandekorn af byg og haure ved een anden mands reen bygagger. Det indtræffer og, een fattig mand af mangel paa reen sædekorn saaer det slættere, end meere: et slæt gemyt, der hos doven eller efterladen bonde gjør sig aldeles ingen bestræbelser til reen sæds erholdelse.

Til [*at opnå rent korn kræves:*] 1) Alt fæledskab skulle i hver bye op hæves . . . 2) Naar dette er skeed, da at gjøre hver bye lige i hartkorn og give derefter bonden sin jord paa et eller 2 stæder sammeled i hver mark . . . 3) [*Rent sædekorn*]. Derefter maae vedtages paa gademøde, hvor reen sæd skal saaes, og hvor blandkorn samt hauvre maae saaes, og maa ingen saae ureen sæd til een anden mands reen sæd. 4) Skal jorderne stædse være forsyned med behørig vandgrøfter . . . under daglig mulct . . . 5) . . . maa proprietairen hvert aar medio julii lade [*tage syn på bondens jord og*] amtmanden . . . maatte paa læge bonden straf for . . . ureen sæd, enten med penge til byens casse eller og med træhæstes ridelse, spanske kappes bærelse, item for modtvillig efterladdenhed med haardere straf. Derimod de villige, som holte deris sæd reen, ansees med een slags belønning af byens casse . . . Dette synnes vel haarde midler, men er dog et med de fornemeste til reen sæds fremmelse. Dog enhver at handle paa det læmfældigste [*i en overgangstid*].

[*Korntørringen henvises til købmændene*]. Kiøbmanden er i øvrigt den, der profiterer mest; thi om hand end taber paa korned, endskiønt indkiøbspriiserne er ringe, saa vides dog meged vel at opsætte priiserne paa det, bonden til sit husbehov skal have, saasom salt, sild, salted og tør fisk, tiere, jern, steenkull, fyrtømmer, breder- bielcker, sparer, lægter, søm, endog toback og brendeviin. Ingen af deellene kand bonden undvære. Vil mand hensee til de dyre kornpriistiider, var alt benæfnte i en taaleligere priis. Derved maa bonden unægtelig tabe meged, og kiøbstedsmanden vinder inted.

SÆBYHOLM, *Lollands Nørre hrd.*, G. F. Suhr, forvalter. 22. 9. 1778.

(Uddrag). Hvad den opfundne og practicable tørovn er betræffende, da er vel af . . . grev Reventlau paa Christianssæde udi kiøbstæeden Nachschou slig en tørreovn oprettet; men om udi samme endnu er begyndt at foretages nogen tørring, er mig ubekient. Imidlertid vil det blive en betydelig sag at forskaffe den . . . udfordrende mængde brænde, da her paa eighen . . . neppe haves saa meeget, som . . . behøves til den daglige huusholdning; thi at hr. greven, som besidder saa anseelig stoer mængde af skov, kand uden skovenes skaede gierne . . . tilveiebringe den fornødne ildebrændsel, er gandske troeligt, men neppe troer jeg . . . at mange proprietairer fleere kunde uden deres skoves ødelæggelse forskaffe samme.

Hvad . . . ukruds fratagelse fra kornet andgaaer, da om end een og fleere proprietairer kunde overkomme at andskaffe . . . østersøes korn, troer jeg neppe, den første grøde ville frembringe sammes reenhed igien; thi . . . mange proprietairer har forskaffet deres bønder af det bædste og reeneste korn . . . men naar første grøde er bekommet . . . befindes det af en mærkelig forringelse, og [*årsagen hertil må søges i jordens forskellige bonitet og i det skadelige fællesskab: bonden har sin jord spredt 10 à 20 steder i hver mark, og naboagre er besået med forskellig sædart*]. Og at forbyde slig uorden læder sig neppe siige, saalænge ei alle i byen værende bønder og jordbrugere tilhørte een proprietair. Men naar fælledskabet kunde blive ophævet, og enhver proprietairs tilhørende bønder saavelsom eiendomsbønderne kunde bekomme deres . . . jord samlet under et, ville det vidst contribuere meeget til kornets reenhed . . . men naar sligt ei kand hielpe, sees ingen anden maaede at forbedre Lollands afgrøedes ringhed.

KÆRSTRUP OG BREMERVOLD, *Fuglse hrd.*, J. Thonboe, forvalter. 24. 9. 1778.

(Uddrag). Ved Kierstrup, som herskabet selv haver aulingen i brug til, er i eendeel aaringer anvendt ald omhue paa at indkiøbe . . . eendeel fremmed og udenlands sædekorn af hveede og rug, og det for anseelige . . . priiser, og ligeleedis ladet læsse nogle tønder byg aarlig . . . Dette har og allereede giort den virkning, at Kierstrups aulings korn passerer for noget med at det beste i landet og undertiiden opnaaed 1 a 2 mk. meere for tønden deraf end for andet ordinair kiøbmandskorn, og foruden denne fordeel faar bønderne og aarl. af det reene byg at laane . . . saa det deraf kommende landgilde- og laanekorn er paa nogle faa aar forbedret mange pro:to . . . Og efterlader . . . mit herskab ikke . . . fremdeeles derpaa ald omhyggelighed . . . thi deris egen fordeel vexcerer joe virkelig derunder.

Bremmersvold, som er under forpagtning, bruger forpagteren ikke mindre forsigtighed at forskaffe sig reent og got sædekorn . . . Saa hans korn . . . alle-tiider passerer for extra got korn.

Dette lader sig altsammen giøre, saaviidt hovedgaardene angaar . . . Mens

paa bøndergodset lader det sig ikke saa aldeelis gjøre . . . medmindre bøndernis jorder i markerne blev anderleedis omdeelt tillige med deris hartkorn, og at enhver bonde paa saadan maade fik sin jord samlet paa 2 a 3 stæder i hver mark i sladeviis, da derved reen korn med tiiden endog fra bønderne kunde forventes.

CHRISTIANSSÆDE, *Fuglse brd.*, C. D. Reventlow, ejer. 25. 9. 1778.

Korntørkningen anseer jeg for at være af den største vigtighed for heele Danemark, mens især for Lolland, hvor landet er fet og fugtigt og derfor kornet af samme beskaffenhed, hvilken fugtighed endnu forøges ved indhøstningsmaaden, naar veiriget ikke føyer des bedre, da kornet bliver liggende paa skar og ikke opbindes førend det indhøstes. Kornet er derfor overmaade vandskeligt at bevare fra fordervelse i vaade aaringer paa lofterne og er da gandske uskikket til at bortføres i skibe til langt fraliggende steder, fordie det ikke taaler at oplægges høyt og at henligge uden at røres. Derved taber Lolland til deels kornhandelen med fremmede og deels ogsaa nødes til at oplegge kornet til henimod den følgende høst, i hvilken tiid det paa lofterne bliver tørrere og derved bekvemmere til udførsel, hvorved tit den fordeelagtigste tiid til kornets afsættelse hos fremmede tabes for Lolland, saasom priiserne da undertiiden igjen falde, og skibsfahrten da begynder at blive vandskeligere, og søgsmaalet efter kornet derved formindskes. Beparelsen af loftrum og den deraf følgende mindre indsvinding og mindre tab ved rotter og muus, med hvilke dyr landet i de seenere aar har været plaget saa meget, at man mange steder kan reigne, at een fierdedeel af det, som er indauflet, er fortærret af dem, vilde være een betydelig fordeel af korntørkningen, som endnu forøges derved, at kornorm efter tørkningen ikke meere ere i stand til at skade kornet. Bønderne vilde derved ogsaa befries for eet ikke lidet hoverie med kornets bestandige kastning, harpning og skydning. I alle henseender altsaa vil korntørkningen nock blive særdeles fordeelagtig for Lolland.

De største hindringer imod denne tørkning er i mine tanker: 1) Tørkeovners kostbarhed, som ingen uden kiøbmænd og proprietairer, som eye stoere gods, kunde taale at gjøre udlægget for og vendte een med samme proportioneret fordeel. 2) At tørket korn hiidindtil ikke har været søgt her, og at der derfor vil hengaae nogen tiid, inden samme vil blive søgt som een handelsvahre hos os, og enhver altsaa, som tørker sit korn og ikke selv er kiøbmand, maae staae den hazard, om ogsaa kiøbmændene vil gotgiøre ham hans paa tørkningen anvendte bekostninger og indsvindingen. Tiiden vil snart viise, hvor liden bekostningen paa een tørkeovns opbyggelse er i sammenligning med det tørkede korns fordeelagtigere salg, og inden kort tiid vil enhver holde sig forvisset om dets bedre afsetning end det utørkedes, og smaae proprietairer, selveiere pp, som ikke kunde behøve een tørkeovn alleene til deres brug, vil enten fleere slaae sig sammen til een ovns opbyggelse eller søge imod beta-

ling at faae deres korn tørket. Disse hindringer vil altsaa ventelig snart forsvinde, især om regeringen dertil vil byde haanden.

Hvad kornets reenhet angaar, de troer jeg, at samme vil befordres: 1) Ved fælledsskabets ophævelse imellem bye og bye, da bønderne nu fra een bye smitter een andens sæd, saalenge deres marker ikke ere fraskildte. 2) Ved at samle eenhver bondes agre i marken paa et sted, da de nu ligger mange steder saa adspredte, at een bonde i samme mark kan have sine jorder paa meer end tyve steder, hvorved een skiødesløs bonde kan udbrede klinte og heire i alle anstødende agre. 3) Ved goede byelove, som paalagde alle bønder at fremviise deres saækorn for tvende af byens beste boemænd, forinden de saae det, og som fastsatte straffe for dem, som ikke hafde belavet sig paa got sædekorn. 4) Ved saavel hovedgaardenes som bøndermarkernes indretning paa holsteensk maade, at ikke alle tiider samme marker bærer korn, mens at de, naar de har baaren korn een tiid lang, udlægges til græsning, vil ogsaa kornet vinde i sin reenhet, da jorden da vil blive reener, hvilken nu tit indeholder ukrut, naar ogsaa sædekornet er reent. Den stoere fordeel, som den holsteenske dørkningsmaade fører med sig, har udbreedet den saa meget, at mand kan vente, at den inden faae aar vil blive gandske almindelig paa herregaardene paa nogle faae steder nær, hvor den maaske ikke kunde være iverksættelig. Naar først hovedgaardene ere indrettede, har jeg ingen tvivl om, at der jo ogsaa vil findes fordeel ved at inddeele bøndermarkerne paa samme maade. 5) Ved vægt og maals indførsel i steden for maal alleene i kornhandelen. Denne vilde proportionere priserne efter kornets forskiellige godhed og tildeels standse de miisbrug, som nu saa almindeligen gaae i svang, at kornet beblendes med støv eller slettere korn for at forøge tøndetallet. Saalenge vi ikke selge efter vegt ligesom de fleeste fremmede, vil det skade vores handel, især da vores maal ved den almindeligen brugelige sætning i tønden er saa ubestemt, at det ankommer paa een kornmaalers goede villie, om han, naar han skal udmaale 100 tdr., vil udmaale 100 tdr. eller 103, 4 til 5 tdr. Denne uvished af baade maal og vægt maae nødvendig betage de fleeste fremmede speculationen paa dansk kornhandel, og det burde i mine tanker gandske forbydes at sette kornet i tønden, mens all udmaaling skee i løsmaal, og derimod maalertøndernes størrelse forandres saaledes, at de med løsmaal kunde indeholde saa meget korn, som de nu med maadelig setning indeholder, for at hverken kongen eller undersaatterne i deres i tøndetal fastsatte oppebørseler maatte tabe ved denne forandring. 6) Om kongen alleene tilloed een frie udførsel af reent korn, og derimod belagde det med klinte, heire, fuglevikker pp kiendeligen beblendede korn, hvoraf tønden ikke veiede een vis fastsettende vægt, med een følelig told, som maatte erlægges paa første udlaasningssted, eller om kongen gandske forbød dets udførsel af provincen, hvori det er groet; og om saadan told blev paalagt paa ureent korn, om da kongen vilde anvende indkomsten af denne told til opmuntring for tørkeovners opbygning og tørket korns udførsel. Herved maae jeg erindre, at kornet af samme slags i provintzerne er af

forskjællig vægt, og at der ventelig af denne aarsag for hver provintz maatte bestemmes een særskildt kornvægt. Engeland har fra den tiid, samme udgav premier for kornets udførsel til fremmede steder, lagt grunden til dens styrke. Rimmeligviis vilde dets løkke ogsaa heri følge os, om vi kunde følge dets exempel.

ENGESTOFTE, *Musse hrd., J. Wichfeld, ejer. 5. 9. 1778.*

Til at faae reent korn, som kan svare mod det udenlandske, kunde meget tilhielpe foruden de ordinaire midler, at bonden fik sin jord samlet paa et eller faa stæder, men fornemmelig en rensemachine tildeels indrettet som en sigte, hvoraf jeg ved mit gods paa Møen har en, som og findes fleere stæder, der tager fra rugen og hveden ald støv, frøe, klinte og heire. At tørre kornet i en ovn har vel sine vanskeligheder, den umage med at bringe kornet til og fra lofted, i og af ovn, nøye at bestemme den rette grad af varme, at kornet ikke enten faaer for liden eller for megen, hvilket giør, at det ikke bliver got. Daglig erfarenhed har lært ved at tørre rug og hvede til huusholdningsbrug, at meelet af saadan tørret korn ikke skikker sig saa got, hvortil det skal bruges. Brød og bagværk bliver ikke nær saa hvidt, men har meget slettere anseende, som naar kornet ey er tørret, og dette er ene nok til ganske at hæve og standse den udenlandske debit. Det er ey heller tienlig til sæd, og monne det ikke slaaer sig igien, naar det ligger nogen tiid paa lofted? Disse bekostninger og inconveniencer forebyggedes . . . bedre paa denne maade: At eendeel af det beste korn, som kunde være tienlig til export, blev liggende paa aabne, luftige og beqvemme kornhuuse til medio eller udgang julli, da kornet, naar det til den tiid er got og sunt conserveret, er saa lofttvungen og tørt, at det kan føres til de længst liggende stæder uden at bedærvs. Men hertil ere ikkun faa proprietairer og kiøbmænd bemidlede nok især her tillands, og i Kiøbenhavn, hvor de fleste i en saa stor stad maatte findes, ere ingen kornmagaziner.

VALNÆSGAARD, *Falsters Nørre hrd., H. B. Hincheldey, ejer. 19. 9. 1778.*

(Uddrag). [Bønderne] mangler den fornødne troeskab mod hinanden til . . . fælleds beste, da en oftest venter med at saae, til naboen har saacet først, eller erhverver sig kundskab om, hvad den anden saae, for ved siden at saae en anden sort, saasom ved hvede rug, ved byg haure, ved guule reene cabsertes vikker, graae eller blandingsertes; overhovedet ved reent korn at saae ureent. 3 naboers eenighed i marken i at saae en sort hielper ikke uden dem mitterste; thi de andre 2des sæd kand forderves ved de yderste naboers, og saaledes kiædes de virksomste og beste bønder i deres lyst og fliid til reent korn . . . Mange bønder . . . tror, at naar de saae reen rug, faaer de intet, hvor rugen slaaer feil . . . Derfor saae de noget af hver sort, glædende sig ved deres . . . ordsprog: Hejre og kliente er bedre end inte. Mange forsikrer hinanden oprigtig, at det aar saae jeg paa den ager reen hære og høstede god rug deraf

igien; og det eller det aar saaede jeg der eller der reen rug og høstede ikke andet end hægje og klinte igien. Bøndernes utiidige jordgiærrighed . . . forvolder, at de enten aldeles intet eller . . . meget for lidet graver vand af deres jord og for faae stæder, hvor det behøves højlig, under paaskud: De har ei at miste, de giver skatter af den alt. (Endelig) formeener bønderne, at saa længe de betaler hver sit efter deres fæste paa livstiid, er de raadig over deres eget i at pløje og saa, naar de ville, samt høste &. Meje og høste gjør de som oftest for tiilig . . . men overhovedet er bøndernes jord for smal revet, da hver mand har ager i hver skifte, særdeeles i stoere byer, da jordskifterne derved ikke er a proportion des større; thi samme er naturlig dannede, ikke anderledes til en stoer end til en liden bye med meget meere.

[*Mener at meget kunne forbedres ved en kgl. anordning, der gav »hosbond, forvalter eller foget ved deres folk« øget magt over bonden, »item nogen slags straf for hvilke bønder, der ikke efterkom, hvad de til deres fælleds gavn blev . . . tilholdt at forrette . . . enten noget at betale til sognets fattige . . . eller nogle faae slag af en vaand eller pidsk i mangel af formue . . .«.* *Imødegår påstanden om, at hægje kan forvandle sig til rug og omvendt. Har et år købt ren rug og givet hver af sine bønder 1 tønne deraf*]. Saalænge de vedblev at saa høsten af denne reene rug, som for de eenige bønder kunde vedvare 4 aar, da overgik bemelte rug i Khavn saavel som andre stæder saavel Holsteens som tydsk og Østersøes rug; thi boniteten af Lollands og Falsters rug er feed, drøy og ægte, mangler ikkun reenhed og saa overgaaer den alt rug i kræfter og smag. Efter at bemelte mine bønders rug aftog i reenhed, har jeg tilhølt dem et par aar at pille hver en tønne gandske reen rug til sæd, saaledes at af et par travet vippetragte samme, saa de fik hver 1 a 1½ td., saaede samme til hver bye udi 1 a 2 af bønderne selv udvalgte jordskift samlet, dog ei i feed jord, høstede igien reen rug deraf og saaede ald deres jord, saavit rug angik, tilkommende aar. Denne atter høstede rug blev reen og vedblev saa længe, enhver bonde kunde forpligtes til at saa alle rug i det jordskift, som dertil blev udvalgt af de fornuftigste i hver bye . . . Men som en hosbond eller hans folk mangler . . . den rette force at paatale uorden herudi, er det ingen muelighed at faae den rette fremgang, da mange bruger adskillige indvendinger, hvoraf de værste er som melt: Gaard og jord er os fæsted for livstiid, vi er raadig over hvor eget m. m.

Ang. tørringen ved ild, da kand det skee uden synderlig bekostning i Østersøen og de der liggende lande, hvorfra udskibes tømmer, planker &. i stoer mængde [*og man derfor har rigeligt træaffald*]. Derimod er brænde dyrt her og enda særdeeles at faae, hvorfor enhver hosbond eller foget over hver gods burde have den magt at bekræfte de fornuftigste bønders stemme, naar de i hver bye skulle meje og høste, paa det de kunde høste hver sort korn tørt og vel modent.

Angaaende reent korn, da refererer jeg mig til, hvad jeg . . . har anført angaaende bønder; thi de høster mængden, og de behøver forandring i almin-

delighed alle . . . Lettere kand ikke bønder komme til sædekorn end anført . . . Og skulle et enkelt hægje eller klinte indfinde sig efter nogle aar . . . da kunde klinten aflues om foraaret og hægjen vippedrages strax efter høst ved den, der skulle saaes, saa var og blev den ved ringe umage reen, og da blev den 4, 6 ja undertiden 8 mk. pr. td. meer af værdie, alt ligesom prisen var. [*Giver anvisning på renholdelse af hvede, byg (både 2- og 4-rads) og ærter*]. Saaledes som melt er, kunde her i Falster, hvor hver bye har sin jord for sig, og hvor mand har sin ager i hver jordskift, om 2 aars forløb høstes reent korn, hver sort især, og siden ved iidelig, men dog ringe umage holdes vedlige, hvilket falt saameget lettere, da bondens almindelige fordeel gav lyst, og lysten drev værket.

VENNERSLUND, *Falsters Nørre hrd.*, H. Tersling, ejer. 22. 9. 1778.

(*Uddrag*). Naar bonden vilde og kunde iagttage foranførte [*rent sædekorn, vands afledning og lugning*], vilde det vist gjøre, at der i almindelighed kunde produceres bedre kornvahre . . . Men de mange udgifter, som for nærværende tiid trycker bonden, giver ham hverken evne til at anskaffe sig fremmet eller reent sædekorn, ey heller til at holde de fornødne tjenestefolk (om de endog vare at faae) til hands arbeydes bestridelse, hvorfor hand ofte nødes til at forsømme baade vandets afgravning og ukrudets afsamling.

Bondens vilkaars forbedring og lettelse for nogle af de udgifter, hand i disse tiider meere end i de forrige er bebyrdet med, vilde altsaa vist være det sickerste og beste middel for at faae ham til at avle reenerne kornvahre, da den deraf flydende fordeel vilde være den beste og virksomste drivefieder for ham, naar hand først havde ævne at gjøre de fornødne bekostninger. Thi man seer af daglig erfarenhed, at det langtfra icke mangler bonden paa lyst og villie til at gjøre nyttige forbedringer, men alleene paa formuen dertil.

ODENSE AMT

Med en enkelt undtagelse har rentekammercirkulæret ikke i Odense amt inspireret til større principielle overvejelser. Den noget flegmatiske indstilling synes også at omfatte amtmanden, som ikke har »fundet det til nogen nytte at holde samling med nogle af proprietairerne.« Meget karakteristisk for amtet er besvarelsen fra Th. E. Fr. v. Finecke til Dallund, som virkelig ikke indeholder mere, end hvad amtmanden næsten ordret refererer.

Af amtets 37 besvarelser er de fleste ganske korte og udtrykker — hvis de da ikke er rene påtegninger om cirkulærets modtagelse og videresendelse — blot enighed med den første på listen, for Skovby herreds vedkommende altså med v. Finecke, der som C. v. d. Brinken til Sandagergård udtrykker det, »har sagt, alt hvad der kand siges.« Kun 10 besvarelser fylder over en halv side, og alene landvæsenskommissær Hans Drejers betænkning er på mere end én side.

ODENSE M. FL. AMTER, *amtmand H. Bille*. 24. 10. 1778.

Det kongelige Rente Cammers skrivelse . . . haver jeg ladet circulere imellem proprietairerne . . . for at erholde deres betænkning . . . der og af eendehl er bleven meddeelt ved deres paateigninger paa de udstæde circulairbreve . . . Iblandt dem alle bliver cammerjunkeren von Finecke til Dallund anset for at være een af de beste og kyndigste landmænd, hvis betænkning . . . bestaaer herudi: At beflitte sig paa got og reent sædekorn, give sin jord den tilbørlige hvile og siden at reense det indavlede korn med kastning, sold og harpe, ere de beste midler, hvorved øjemeedet kand beforders.

Naar alle de øvrige proprietairers paateigninger eftersees . . . bliver deres meeninger ungefæhr det samme; dog haver sr. Hans Drejer her i Odense, som virkelig har god indsigt i landvæsenet og tillige er een af landvæsencommissarierne her i amtet . . . meere fuldstændig søgt at oplyse aarsagerne til det ureene korn, som især avles og sælges af bondestanden paa landet, og tillige forreslaget saadanne midler til at afhielpe samme, som synes at fortiene opmærksomhed til nøjere overvejelse, i fald nogen almindelig foranstaltning ansees fornøden til kornavlingens forbedring for den tilkommende tiid. Jeg har derfor ikke fundet det til nogen nytte herom at holde samling med nogle af proprietairerne, siden dog ingen anden eller viidere forslag af dem kand ventes, end hvis de ved deres paateigninger allerede har tilkiendegivet.

ÅLØKKEGÅRD, *Odense hrd.*, *Hans Drejer, foged*. 22. 8. 1778.

(*Uddrag*). Ikke allene landmanden i almindelighed . . . men . . . kiøbmanden og hans omgangsmaader med kornvarene . . . maatte undersøges, ja vel ogsaa en og anden omstændighed ved rigernes oeconomie og handel med kornvarene . . .

[*Af fæstebonden kan ikke ventes kornrensning, da hans*] vilkaar . . . aldeles forbyder ham saadant. Sædekornet maae han hos dem, der til sædetiden vil hielpe paa hans trang, tit tage, som han kan faae det, naar nøden har tvunget ham til at sælge det, han dog burde have sparet; thi tager han det ikke, fik han ofte aldeles ikke tilsaaed, som endnu var værre. Den rensning, som efter høsten . . . maatte just blive ham vigtigst, fordi hand saaede ureent, bliver hos ham for hoveriets, armods, mangel paa eiendom og ret til hans arbeides frugt for hans arvinger og derfor ulysts og flere aarsagers skyld aldeles ei at vente, hvorfor jeg opgiver ald mit haab om ham og ikke troer, at han kan, om han endog vilde, frembringe rene kornvare, før hans vilkaar paa en mærkelig maade . . . forbedres.

Selvejeren maatte man derimod kunde vente noget af. Paa hans evne og frihed for præjudicer vil det især komme an som derpaa, at han ikke kan vente større fordeel af det urene end rene korn . . . Sætter man forud, at man . . . allene med fordeel kunde afsætte rette kiøbmandsvare, saa maatte middelet og maaderne hos ham for altiid at have rene vare noget nær blive disse:

1) Han maatte bestandig holde øye med sin felled, og før ukrudsurter bærer frøe see dem afmeyede. 2) Efter ploven maatte han lade udrydde de rødder, som . . . ikke forraadnede efter pløiningen . . . da disse rødder ellers blev ham ligesaa skadelige som hiint frøe. 3) Sædekornet maatte være det reneste og beste mueligt. 4) Avlingen maatte bestemmes efter mueligheden af vedbørlig giødning og agerarbeide, saa landmanden, især bonden, ikke svækkede jorden ved avlingens udvidelse, hvorved ukrudet altid merkelig formeeres. 5) [*Lugning*]. 6) Kastningen af kornet maatte igientages saavit nødig og ræsten efter den sædvanlige rensning skee ved harper og viftning. 7) [*Nærmere om harpning og viftning*]. Med alt dette vil den bemelte fliid . . . dog lidet nytte, dersom kiøbmanden fremdeles kan finde sin fordeel i at blande endog de best rensede kornvare med de ukrudsfulde, en omstændighed jeg maae . . . giøre erindring om, fordi jeg veed, den foregaaer, og meget ofte.

Mod dette onde er det langt fra, at jeg vover at foreslaae nogen kongelig eller anden anordning . . . Meget før skulde jeg holde det for et beqvemt, ja maaskee eeneste middel for at determinere kiøbmanden her til sine pligter at tillade fremmede kornvares indførsel til rigerne, dog ikke uden paalæg af en anseelig told, naar de maatte forbruges i landet, for exemp. 5 a 6 mk. for en tønde rug, og de andre kornarter i proportion. Heraf . . . vilde flyde dette: Enhver i sin stand, landmanden endog og kiøbmanden med ham, vilde blive forbunden til at levere . . . gode vare, og ingen vilde finde fordeel . . . med slet omgang med kornet . . . men . . . giøre fornødenhed til en dyd, fordi denne blev . . . hans høieste interesse.

Efter en frie afsatz retter sig alle vares godhed saavel som deres priser. Handelen vant utroelig ved kornvarenes omsatser, navigationen oplivedes, og kunsternes vare blev baade formerede og udsendte, og næring tiltog blant alle. Men mod frie indførsel . . . efter saa høi en toldafgift som melt, kunde neppe nogen landmand beklage sig uden den, som ikke indsaae, at mange andre agerproducter, kostbarere end kornet, vilde da tillige blive avlede og jordegodsernes priser derved blive betydelige og visse . . .

. . . ihvor mange kornvare Norge avler, vil en frie kornhandel, med bondens vilkaars forbedring, best rense baade det danske og norske korn, ligesom at samme derefter til beste priser for landmanden vil kunde afsættes.

RØNNINGE SØGÅRD, *Åsum hrd.*, M. S. Munch (*J. C. Rasch' enke*), ejer. 30. 9. 1778.

(*Uddrag*). Aarsagen til det danske korns . . . ureenhed er tildeels denne, at kornkiøberne, handelsmanden som borgeren, ikke gjør tilstrekkelig forskiel i betalingsprisen . . . siden de paa nogle faa skielling nær vil have ligesaa gaat kiøb paa det reenere korn, der avles ved hovetgaardene, som det mindre reene korn, bonden haver at sælge, altsaa finder bonden ikke sin regning at bekoste den udvalteste sæderug. Saa han sin fordel derved, blev det hans beste drivere.

I sin huusholdning er han gaat nok fornøyet med den af klinte beblandede rug til brød, ligesaa den er afsættelig i kiøbstæderne, hvor nu i mange huuse fremfor i forige tider fortfahres med brendevinsbrenden, der giver og mere brendevin af sig end som den klare rug. Den saakalte skalte er bonden omhyggelig for at holde af sin rug, fordi den gjør brødet bittert.

... jordernes mattighed, naar qvegsygen indløber, en tidlang derefter af mangel paa gødning ... derved sættes endog de beste avelsmænd i stoer forleienhed ...

SVENDBORG AMT

Som helhed er besvarelserne fra Svendborg amt ikke meget givende, men dog betydeligt bedre end for Odense amt. Billedet domineres afgørende af amtmandens, Lehns, Langes og Scherewiens fyldige betænkninger.

Fra P. A. Lehn til Hvidkilde foreligger to originalt underskrevne betænkninger, ganske enslydende bortset fra, at den ene i indledningen taler om »de fra *amtets* proprietairer indkomne betænkninger«, den anden om »de fra *landets* proprietairer indkomne betænkninger.« Om der ligger noget særligt heri, kan ikke ses.

Blandt de forhold, som betænkningerne fra dette amt afspejler, er hvedens begyndende fremtrængen. Flere (Lehn, Lange, M. Møller til Krumstrup og E. B. Lund til Rørbæk) omtaler den med en selvfølge, der lader formode, at den er en gængs kornsort; men andre anfører udtrykkeligt, at den ikke bruges. Fuldmægtig Nielsen på Boltinggård oplyser, at »hveede saaes icke paa disse egne«, J. Maar på Mullerup siger, at »hveede avles her icke«, og fuldmægtig Tolderlund på Arreskov melder: »Angaaende hveeden, da saaes intet deraf her i egnen.« Fuldmægtig J. Steen på Ørbækklunde omtaler boghvede, og helt udelukkes kan det måske ikke, at der med hvede i nogle tilfælde kan være tænkt på boghvede. Om grev Ahlefeldts udtalelser ang. hvededyrkning, se s. 111.

NYBORG OG TRANEKÆR AMTER, *amtmand A. C. Holsten*. 26. 9. 1778.

Sidstleden 17. hujus har jeg ... haft hr. kammerherre Lehn til Hvidkilde, conferenceraad Scherrewien til Søeboe og justitzraad Lange til Rødkilde som de i landsvæsenet ... kyndigste proprietairer hos mig her paa Holstenshuus, hvor vi har igiennemgaaet og overveyet alle de fra jordgodseyerne indløbne ... betænkninger ... Forbenævnte trende proprietairer har hver for sig overgivet mig deres betænkning desangaaende, som herved følger ... Til hr. kammerherre Lehns meening kand jeg ikke falde, i betragtning af, at samme ville vist medføre alt for stoer ueenighed og disputer imellem bønderne, som til sidst ville endes ved hosbonderne, naar den regul skulle indføres, at den eene bonde maatte straffe den anden m. v. Derimod finder jeg conference-raad Scherewiens og justitzraad Langes tancker meget vel afpasset paa denne sag, og min betænckning bliver denne:

1) Til hovedgaardene beflitter eenhver eyere sig paa reent sædekorn, og

indavlingen bliver derefter altsaa frie for ukrud, siden vedkommende selv kan paaagte, at vandet . . . bliver afgravet, jorden faaer sin tilbørlige hviile og bliver forsyvnet med gammel udbrændt giødske, foruden at det vel reenses i laden ved harper og saal, saa at derfra alletider faaes goede og forsvarlige kornvahre. Men naar kiøbmanden mellerer samme iblandt det, hand kiøber af bonden, der er fuld af alle slags ukrud, bliver det utienlig til udførsel til fremmede stæder.

2) At bondens korn med forommelte ukrud er beblandet, kommer deraf: a) Den uordentlig drift som bruges, da jorden icke faar den tilbørlige og udfordrende hviile. b) At vandet icke bliver afgravet fra den siide og leeret grund. c) At giødskan icke bliver vel udbrændt og det deri værende ukrud gandske forraadnet. d) At bonden ey beflitter sig paa reen sædekorn, og at hand icke har de fornødne reedskaber til dets reensning i laden, samt e) At hand selv saar blandet korn saasom byg og havre tilsammen, havre og erter, og det udi een og samme ager, foruden at havre saaes tæt op til bygen og paa den maade tillige beblandet med hinanden.

Denne imellem bondestanden herskende uorden staaer icke i hosbondens magt at endre . . . saalænge bonden haver sine jorder til fælleds; thi de fleeste bønderbyer bestaar af forskiellige lodseyere, og saalænge de bliver i fælledskabet, kand ingen forandring udi forommelte poster skee, da den eene bonde imod den anden og den eene lodseyere imod den anden legger mangfoldige hindringer i veyen, medmindre det ved een . . . anordning blev fastsat, at hvor bønderne icke blev udskiftet af fælledskabet i følge . . . forordning af 13. martii 1776, der skulle forholdes saaledes: 1) At bønderne i almindelighed skulle have deres jorder inddeelt udi 6 marker eller læg, hvoraf de tree ickuns aarlig maatte besaaes, og de øvrige tree ligge til græsning. 2) At det skulle være bonden ubehindret tilladt at afgrave og afleede vandet fra hans agre, uagtet det maatte gaae over anden mands grund. 3) At hand skulle giødske sin jord med saa meget muelig gammel udbrændt giødning. 4) At der udi hver bye blev i proportion af dends størelse anskaffet beqvemme kornharper, item at hver bonde blev paalagt at have de saakaldede klindtesaal for dermed at reense sit korn, og endelig skulle hans sædekorn eftersees af hosbonden, eller hvem hand dertil udsendte, førend bonden dermed maatte besaae sin jord, og 5) Strængelig forbydes ald blandet sæd item at saae havre nær byggen paa marcken.

Disse posters fastsættelse ville vidst contribuere meget til reenere kornavling, men indtet middel er kraftige[re] end fælledskabets ophævelse, hvorved hosbonden blive sadt i stand til at paasee bondens oeconomie med hands fæstjorders drift og behandlingsmaade som og i henseende een reenere kornavling, der alt ville være og blive bondens egen stoere fordeel. Erfarenhed viiser paa de stæder her i landet, hvor fælledskabet gandske er ophævet, at een langt reenere kornavling tilveyebringes, og at bondens lyst dertil alt meere og meere higer, naar hand først har faaet sine jorder adskilt og indhegnet for sig selv. [Slutning].

Samme. 30. 9. 1778.

I continuation af min ... betænckning ... har jeg ey skullet undlade at tilmelde ... hvad mig til denne sags nøyere oplysning synes ... passende og overeensstemmende med det høye Collegii priiselige hensigt ...

Saa unægtelig, som det er, at fælledskabets ophævelse medfører øyensynlig nytte til een bedre dyrkningsmaade og deraf flydende reenere kornavling, end nogensinde er muelig, saalænge bondens jorder ligge ager om ager, saa upaatvivlelig er det og saa, at skal samme tiid efter anden blive meere almindelig, maae man snarere være betænckt paa at rydde hindringer af veyen end at opkaste nye vanskeligheder. Det synes vel, at kammerherre Lehn udi sin ... betænckning indseer den med fælledskabets ophævelse uadskillelig forbundne fordeel. Men desuagtet formeener hand, at sammes iværcksættelse paa mange stæder vil være deels ugjørilig, deels for bekostelig. De herved mødende hovedhindringer ere efter hans formeening veyenes anlæg, skovens conservation og huusmændenes ødelæggelse. Hvad angaaer det første ... saa er det een følge, at hvor udskiftning skeer, bliver fleere veye end forhen, men sammes anlæg og vedligeholdelse er icke saa vanskelig eller af den betydendhed, at det burde eller kunde standse et nyttigt arbejdes fuldførelse, saa meget meere som man finder, at bonden med liden møye og bekostning vedligeholder de veye, han ickun behøver til eget brug, som dog udgjør det største antall af de behøvende nye veye. Hvor jorderne bliver inddeelt og hver gaards tilhørende grunde for sig selv indhegnet, der syvnes det saa meget lættre at kunde sørges for skovenes conservation ved indhegning, plandtning og opfredning, end saalænge saavel skov som agerland ligger ud til fælleds brug og græsning. Derimod forrekommer mig den indvending om huusmændenes ødelæggelse at være af større vigtighed, som saa nødvendige baade til at vedligeholde det udfordrende mandskab paa godset som til Hans Kongelig Mayestæts tjeneste. Skal samme have, vil det vel eragtes fornøden, at det ved een ... anordning blev tilladt ved udskiftningen at tildeele eenhver huusmand een 2 à 3 tønder land, som er det mindste, hand kand behielp sig med til hands nødvendig holdende creaturers underhold, som forhen bleve græssede paa den almindelige fæled. At udskiftningen i og for sig selv icke er saa vanskelig, beviises ydermeere dermed, at heele byer uden landmaaleres hielp selv har forrettet samme, hvorpaa jeg har exempel ved mit gods Langensøe, hvor trende byer paa den maade ere komne ud af fælledsskabet, hvorom er ført tingsvidne til præmiers erholdelse af Landhuusholdningsselskabet for bønderne ... [*Slutning*].

P. S. Hr. kammerherre Lehn er ellers den, som saavel her som paa hans godser i Lolland har med særdeeles nidkierhed efterkommet de udgangne ... anordninger om fælledskabets ophævelse i de byer, hvor han er eene lodsejer, som jeg dog icke anseer saa vigtig, som naar udskiftningen kan skee i de byer, hvor der er fleere lodseyere, og desaarsag ogsaa har ladet mig være angelegen

at see dette nyttige værck fuldført i slige byer. I aar er giordt begyndelse med . . . Wester Schierninge . . . hvor foruden . . . Lehn ere adskillige lodseyere, som kan ventes i goed eenighed . . . at naae sin fremgang, da saavel den generale som specielle opmaaling alt er tilendebragt.

HVIDKILDE, *Sunds hrd.*, *Poul Abraham Lehn, ejer.* 26. 9. 1778.

Af alle de fra amtets proprietairier indkomne betænkninger sees, at eenhver efter beste skønsomhed drager ald muelig omsorg for at forskaffe sig det ree- neste og beste korn som muelig. Det kan vel og icke andet være, da faae ting medføre saa kiendelig og naturlig straf og belønning som det reene og urene korn, da prisen imellem begge kan stige og falde fra 2 til 3 mk. paa hver tønne, som det goede er dyrere end det slette, hvortil kommer dette, at naar kornet icke er overmaade begierlig, det slette da og nesten er uafsetlig.

Skylden er langt fra icke saa meget hos proprietarierne, som mand troer . . . Men kiøbmændene, som tillige handler med bønderne, har nesten hidtil blandet det goede fra gaardene med det slette bønderkorn i tanke, at det eene skulde gjøre det andet godt, ja undertiiden kastede alleene det goede ovenpaa i fahrtøyerne, da kiøberne i Kiøbenhavn indtil nu paa nogle aar vare godtroende nok til derefter at kiøbe resten. Men da dette bedragerie efterhaanden blev for grovt, have de kiøbende nu og lært at kiøbe deres korn af alle slags efter vægt paa den maade, at de af hver læst vejer en sæk eller toe. Altsaa forsvinder og dette bedragerie inden kort tiid af sig selv, og kiøbmændene nødes til at sælge hver slags korn for sig, hvoraf følger foragt og endnu ringere priser paa det slette korn som een naturlig følge og tilstrækkelig straf for efterladenhed i den post. Det indsees og ikke, at enten præmier eller mul- ter kunde blive meere virkende, haardere eller meere belønnende, i denne sag, men at en tilstrækkelig straf blev sadt for dem enten af skippere eller sælgere, som frievillig fordervede deres korn for at give det anseelse ved at dycke det med vand i skibet eller paa loftet, hvorved ei alleene enkelte persønner blive fornærmede, men endog den almindelige credit for landets vahre spildt, hvoraf er hørt knurren og klagen nok fra Wismar i disse aaringer over den dertil henbragte hveede.

Det ville ventelig være af en særdeles nøtte, om der ved Kammerets foranstaltning blev oprettet en saadan fabrique i Kiøbenhavn af alle de beste opfundne machiner til hver slags korns reengjørelse og derhos i alle aviser bekendtgjort, paa hvad stød og til hvad pris slige machiner kunde faaes, da Kiøbenhavn er centrum, hvorfra til alle steder i landet iidelig gaar ledige fahrtøyer, som altsaa lettelig kan transportere dem overalt, hvor de behøves, hvorved tillige kunde følge trykte forklaringer til underretning om deres nytte og brug.

Det er og langt fra, at alle de klager over det indenlandske korn ere saa grundede, som endog de stoere kiøbmænd i Kiøbenhavn selv maaskee troe eller

foregive, da kornhandelen herfra endnu er dennem næsten fremmed for, og muelig at de i saa ubevandt een handel deels mangler paa skibe deels og icke vilde lade sig nøye uden alt for stoer fordeel. Men kunde Rente-Kammeret forskaffe nogle præmier i en 3 à 4 aar paa det danske korns udførsel til Frankrig, Spanien og Middellandske Søen, vilde det ufeilbar nok siden gaae af sig selv, da handelen medfører, at eftersom de med meere vished og bekiendtskab kunde handle paa slige stæder, de da og der tiente nye fragter og omsider lærte, hvad vahre de igien kunde hjembringe til videre forhandling i Østersøen og Tydskland, hvilket alt er landets største fordeel, naar det først kan komme i gang. Og den particulaire gevinst skal nok vedligeholde den for eftertiiden.

Naar det er forudsadt, at proprietarierne efter muelighed beflitte sig paa det bedste korn af hver slags, kan mand nok dertil henreigne alle de præster og bønder, hvis jorder ere for sig selv indheignede og komme ud af fælledsskabet, og altsaa baade kand [og] vil iagttage deres egen fordeel med reent korn, da derimod de bønder og andre, som ligge i fælledskab og følgelig agger om agger med hverandre, hvorudover den, som saaer det reeneste korn i sin agger, bliver af sin naboe, som saaer andet eller ureent korn, bestænket enten ved blæst eller anden leilighed dermed, og altsaa seer eendeel af sin møye forgieves, men dette synes dog paa efterfølgende maade at kunde forekommes for største deelen.

Naar først eenhver i fælledskab liggende . . . blive forbundne til . . . at foreskrive hverandre, hvad slags korn der i hver skifte . . . bør saaes, (kan) den eene icke . . . forderve den andens korn. Det synes og dernæst nyttig . . . at det skifte, som bliver aflagt til saaekorn, bør i besynderlighed at være hver mands opsyn underkastet, og dertil foreslaaes som den . . . beste maade, at eenhver lodtagen blev forbunden til at vippedrage . . . 3 à 4 skp. i det ringeste aarlig og at foreviise sit saaekorn for eierskabet, til saadan skifte paa marken, hvorpaa saaekornet kan avles til det følgende aars sæd, og indstilles herved, om icke tiendetagerne kunde forbydes paa saadan stycke at tage deres tiende, men derimod paa det følgende aars grøde, hvad dennem paa disse støcker afgik, hvilket synes at medføre billighed, da dog tiendetagerne vinde selv meest ved almindelig reent korn paa marken. Heraf fulgte dog almindelig reenere og reenere korn, og mand troer, neppe skulle finde nogen modsigelse, da eenhvers fordeel herved er interesseret, og naar eierskabet indbyrdes have frihed at straffe hverandre, vil de og selv best paasee deres fordeel. Dog var det tillige nyttigt, om proprietarierne ved een lov blev authoriseret til hermed at have opsyn og tiendetagerne tillige berettiget at klage derover i tilfælde af forømmelse.

Endskiøndt falletsskabets ophævelse i almindelighed . . . har sin uimodsigelse og stoer nytte . . . vilde (det) være langt meere skadelig end nyttigt for hastig at forcere denne sag, da det foruden sine medførende vanskeligheder og bekostninger, der paa mange steder gjør tingen næsten ugiørlig . . . er saa langt

fra, at endog de, som med flid, ævne og indsigt arbejdede derpaa, endnu . . . fuldkommen ere eenige om denne tings rette maade, som især i henseende til veyes anlæg, skovenes conservation og huusmændenes ødelæggelse at forekomme, som een nødvendig følge, naar ald jorden bliver indhegnet til bønderne og huusmændene intet, hvorved de ufeilbarlig maae forgaae, naar intet til deres creatures græs og foer bliver dennem bestemt. Det er altsaa bedre, at denne sag gaaer sin egen tour . . . at . . . de enkelte, eenhver efter sin beste skønsomhed og indsigt, gjøre adskillige prøver, da det er upaatvivlelig, at de andre siden saa godt som paa eengang af alle kræfter vil see at udvælge det beste og vogte sig for det sletteste, da det . . . langt heller maae blive ved det gamle end at gjøre noget nyt, som siden igien behøver forbedring og forandring, og af samme aarsag synes icke at biefalde almindelig anordning, som befalede bønderne at forandre deres marker fra den nuværende brug til 5, 6 eller fleere. Thi da dette dog inden faa aar skal omgjøres igien, naar det almindelige begreb bliver meere oplyst, saa er kun denne møye forgieves og bliver til paafølgende forandring aldeles unyttig, hvortil kommer, at den tummel med markernes nye inddeeling borttage de samme bekostninger, paa flytningen nær, som en retskaffen separation, og har endnu dette onde meere med sig foruden den almindelige misfornøjelse, processer og chicaner, at ald jorden i markerne bliver brudt, og nesten alle agerne forderved saaledes, at hvor der var ryg, bliver reen, det jorden undertiiden icke glemmer i 10 aar, men bliver fuld af vandsteder, hvorpaa følger heire og klindte.

Klindten kan og om foraaet, saasnart jorden kan bære, afstickes med knive paa enden af kieppe, hvormed bønderne og kunde have opsigt med hverandre stedse paa det første og andet skifte, og i den øvrige jord med, naar grøden tegner godt. Men er rugen tynd eller borte, er heire og klinte bedre end intet.

Med samme opsyn af hosbonde og eierskabet maatte og i alle bøndernes marker saaleedes nevileres, at alle moeser bleve afgravede og de fornødne vandgrøfter og dertil førende vandfurrer ligesom i hovmarkerne bleve opmaalte og til hver lodtagen i marken efter sit hartkorn tildeelt uden hensigt, over hvis ager det gik. Hovedgrøfterne burdte bestandig . . . holdes aaben og vedlige, og de, som skal over agrene, inden 8 dage efter at der er tilsaet, alt under straf efter vedtegerne uden persohns anseelse, enten det er proprietair, præst eller bonde, som har jord i fællig med de andre.

I hvedemarkerne kunde og anordnes, at hver mand blev forbunden til, efterhaanden som det nye saaekorn kunde komme omkring paa marken, at afhugge med en lee ald rugen og blaaeurterne af hveden, hvilke paa den tiid, de skyde i ax og blomstre, staaer over en allen oven for hveden og da lettelig kan afslaaes, som og skeer hos alle fornuftige landmænd, men bonden har heri en overtroe, at det er synd; vilde maaske og spildes for meget i førstningen, hvor der af een eller anden aarsag er nesten ligesaa meget rug som hvede, hvorfor og denne ordre icke kunde være almindelig for alle skifterne paa

marken, førend 3 à 4 aar efter slig anordnings publication, at bonden overalt kunde være forsynet med godt saækorn.

Det vilde og tages i overvejelse, at jo meere det goede korn tiltager, jo meere taber det slette, indtil det bliver umuelig at sælge, eftersom mand veed, at told, consumption samt fragt ere lige høye paa det slette som det gode, og altsaa saavel bagere som brændeviinsmænd, bryggere og grynmøllere best vide at sette priis paa, at een tønne korn, som vejer fra 1 til 3 à 4 l^u meere end een anden, ogsaa er meere værd, og altsaa icke kiøbe det slette uden i mangel af noget bedre, som desværre dog tit nok maae indløbe saavel her som over heele Europa, naar ubetimelig veierlig . . . borttage kornet og i den stæd indfinder sig allehaande ukrudt, som mand maae være glad ved og hielper dog bedre end intet, især til foering for creaturene, at de icke og tillige af mangel paa føede skulde bortfalde. [*Slutning*].

RØDKILDE, *Sallinge hrd.*, J. Lange, ejer. 17. 9. 1778.

[*Indledning*]. Det maae . . . betragtes, at kornet, der kommer fra Østersøen, kommer fornemmelig fra Pohlen, der er et stort, følgelig høyt land langt fra havet, liggende meere sydlig, altsaa meere varme og længere sommertid, en reenere luft og clima, ja og ventelig andre jordarter, end almindelig falder her i Danmark, der bestaaer af disse smaae lande, som ligger lavt og har havet rundt om sig, hvilket aarsager en fugtig, kold og skarp luft, som føder af sig, at vintersæden ofte i vaaren udgaaer, naar grøeden i jorden begynder, deels ved for megen væde, der desmere har sin virkning, naar luften falder skarp og kold, deels og naar den skarpe og kolde vind kommer uden medfølgende væde, at den tørre og løse muld blæses fra den spæde rod, da man kand finde rugen at være udgaaet, og hvilket der icke er udgaaet, at være sygt. Men klinte og heire, der haver en stærkere natur overensstemmende med vores clima, kand vedblive i sin fulde floer, som ved det, at den gode sæd er bortgaaet, har desmeere rum at udbrede og formeere sig ved at give skud fra roden og hver stilk at give des fleere knopper og større top, da man ofte kand finde, at et klinte- og et heirekorn fra en rod kand frembringe 2000 korn og derover, ligesom jorden falder feed til, da muldet jord, hvor der er leer under furren, falder dette ukrudt beqvemmest til formeerelse. Altsaa kand, naar ickuns findes 2 à 3 klinte- og lige saa mange heirekorn i en haandfuld af rugen (der dog ansees for god og reen sæderug) være meere end nok til at giøre rugen fuld af ukrudt.

Derimod hvor jorden falder sandet og høy, saaledes at vandet . . . kand strax synke og forsvinde, der er den beqvemmeste jord for rug, men igien icke beqvem for klinte og heire, tillige at den desmindre kand udbrede og formeere sig, naar rugen er bleven ved magt og taget overhaand. Altsaa kand denne jord letteligst ved agtsomhed frembringe reen rug.

Hveeden derimod kand bædre end rugen taale fugtig jord og vedblive sin

vext, da jo stærkere den staaer, jo meere trycker og qvæler den ukrudet . . . og formedelst den falder større i kiærnen end rugen, er den lettere at rense . . . da klinte og heire kand gaae igiennem de huller, hvor hvedden bliver tilbage . . .

Disse landes rug falder meere mørk og giver et mørkere brød end den østersøiske rug, saa bagerne heller kjøber og betaler meere for den end vores danske rug, omendskiøndt denne sidste kand være større i kiærnen og reen for ukrud, hvilket . . . er et beviis paa, at clima og jordarten maae falde anderledes, hvor den østersøiske rug avles, end her, saa vores fugtige og kaalde clima og jordart er almindelig icke naturaliseret til at give reen vintersæd, der da falder besværligere, naar man vil tvinge det imod naturens tilbøyelighed. Men hvor de naturlige egenskaber ere gode, der kommer det ved liden hielp som af sig selv og vedvarende.

Hvad bykken . . . angaaer, da er den icke nær saa vanskelig at holde reen som rugen, fordi den som en sommersæd har intet af klinte og heire, der er saa overmaade giftigt. Havren er vel riigere paa korn end bykken, men dog icke nær at ligne imod klinte og heire. Desuden er det en sommersæd, der icke har det anstød som vintersæden af vinter- og vaarveirliget, saa det ickuns ankommer paa at have reen sædebyk, da det langt lettere kand vedligeholdes end vintersæden.

Havren er ellers et godt brugeligt korn, og icke nær saa skadelig i byk som klinte og heire i vintersæden, da det i maltkorn er icke til hinder. Derfor naar bonden sælger byk til kiøbmanden, gøres der ickuns liden forskiel paa priisen af 4 à 6 sk. paa tønden . . . saa bonden haver snart meere fordeel ved at sælge byk, der er nogen havre udi, da havren er giftigere, og hvor top paa tønden af havre er brugelig, sælges den i bykken med strøgen maal, der aarsager, at mange bønder icke bekymrer sig om at have reent sædebyk. Kiøbmanden, der gjør malt og fører det til Norge, kand der ligefuldt sælge det.

Foruden dette . . . er det og skadeligt . . . naar jorden icke har faaet fornøden hviile, saa og at bønderne i byerne haver ager om ager siidelangs liggende med hinanden, hvor een kand have reen, en anden ureen sæd, eller naar havre saaes i et stykke jord ved siiden af det, der saaes byk i, som ved det, det vorder saaet, kand stenke ind paa den andens ager, hvilket er at forekomme, naar enhver gaard hafde sin jord indhegnet for sig selv.

Af dette . . . staaer jeg i den tanke, at det vil blive meget vanskeligt, ja snart ugiørligt at frembringe reen rug paa de stæder, hvor leer falder under pløiefurren og saa tæt jord, at vander . . . icke strax kand synke deri og frie sæden for kold væde (hvilke jordarter er det meeste og betydeligste, Danmark bestaaer af), medmindre det kunde obtineres, at enhver jordbrugere kunde faae og ville skaffe sig saa megen gandske reen rug at saae, at han deraf kunde vente at avle saa megen rug, som han næste aar derpaa kunde behøve at saae. Jeg siger: gandske reen rug, saaledes at der i en haandfuld icke kunde findes et klinte- eller heirekorn; thi hvis det fandtes, kunde det efter jordens beskaf-

fenhed og indfaldende veirligt ventes, icke at avle deraf saa reen rug til at saae, som kunde udkræves; hvilken reene sæderug ville blive meget rar at faae til kiøbs, men vel at kunde ved en gandske agtsomhed vippedrages. Og hvis det skulle paalægges enhver jordbruger at anskaffe sig, tænker jeg, at 1 skp. paa hver tønde hartkorn kunde almindelig udgiøre det fornødne.

Hvad hveede og byk angaaer, da fik deraf ligeledes at læsses det fornødne. Men hvorledes det skulle ordineres, saaledes at det stricte kunde blive efterkommet, maae jeg overlade til de, der haver høyere og større indsigt end jeg.

SØBO, *Sallinge hrd.*, C. L. v. *Scherewien*, ejer. 5. 9. 1778.

Da kornets reenhed allermeest kommer an deels paa jordens beliggenhed, deels paa aulsmandens fliid og agtsomhed inden egne dørre og paa den hannem best beleilige tid, saa bliver det vanskeligt at forreslaae noget andet middel, end hvad der kraftig kan opmuntre og belønne aulsmandens umage.

Landmandens mange og stoere udgifter betage hannem evne til nogenledes betydeligere bekostninger. Vore kiøbmænd søge i almindelighed langt meere efter den mindste priis end efter det beste og reeneste korn, som nødvendig bør betales dyrere, og saa meget dyrere, som kornets mængde ved tilstrækkelig rensning svinder ligesaa meget, som dertil udfordres meere tid og umage.

At aule ganske reent korn paa marken, dertil gives i vore øer og under landbrugets nærværende forfatning, veierligets foranderlighed, det sildige foraar og vaade efteraar og jordlauget paa de fleste stæder og den beste jord allermindst haab. Kunde aaers oprensning og moesers udgravning komme i alvorlig drift, en drift som efter mine tanker endnu af alle landvæsenets forbedringer allerførst ved nøie opsyn og alvorlig tvang kunde naaes, saa vilde vistnoch endeel siide jorder deels alleene derved blive goede kornmarker, deels vandet af mange agre des lættene kunne afgraves. Dog vilde det endnu blive utilstrækkeligt overalt. Saa længe fælledskabet saaledes finder stæd . . . vil vandets afgravning mange stæder, hvor grøfter skal føres over anden mands undertiden meget høiere jord, finde hindring, omend een eller anden fik den alt for usædvanlige drift at afgrave vandet af sin ager. Ligeledes betager fælledskabet en jordbrugere haab og lyst til reent korn, saalænge hans naboes ager tæt ved hans er fuld af klinte, heire, onde urter pp., hvis frø vinden saaer paa hans ager. Men hvad vanskellighed fælledskabets ophævelse haver, og at den paa nogle stæder haver uovervindelige hindringer, paa andre stæder langt overgaar jordeieres og brugeres formue og end der, hvor den maaskee var giørlig uden alt for stoere vanskeligheder, dog finder hindringer uden ende, det er altsammen Deres Excellentz bedre end mig bekiendt.

Skulde ved regeringens viise og milde omhue udfindes veie til kornets fordeelagtige afsættelse, hvorved kiøbmændene nødtes til at søge efter det beste og reeneste korn og ved egen fordeel komme i stand til at betale det dyrere, saa vilde det uden tvivl kraftigst opmuntre jordbrugeren til at anvende all

fliid paa at aule reent korn, da derimod de nuværende alt for lave kornpriser ikke kan betale det arbeide og de bekostninger, som kornavlingen nødvendig udfordrer, langt mindre ulige meere arbeide og større bekostninger, især da kiøbmændene ligesaa gierne tage imod ureent korn for mindre priis til brændviinsbrænding, som de betale meere for det reenerne.

Det allerfornødenste næst vandets afgravning . . . bliver da at formaae bonden (thi herregaarders jorder udgiør den mindste deel af avlsjorden, og der anvender nock enhver eiere all den fliid, som andre omstændigheder tilstæde) til at saae reent korn, og for at faae reent sædekorn veed jeg intet bedre og mindre bekosteligt middel, end at han, førend han tærsker sit sædekorn, først afklipper saa mange af de beste og triveligste ax, at han deraf kan faae 10 eller 12 skiepper fuldkommen reen sæd til at saae paa sin høieste og reeneste jord, som han har giødet med sin ældste giødning. Ved rugen kan han begynde dette arbeide, saa snart den er kommen i huus, og fuldføre det i de ledige timer, som veierliget alt for tiid giver i høsten. Hans smaa børn, ældgamle inderster og en ofte syg hustrue kan hielpe derved uden at forsømme anden huusgierning, og intet korn spildes derved . . . som ellers ved all anden rensning eller lugning paa marken. Med vaarkornet kan det skee, naar veierliget om vinteren ikke tilstæder andet arbeide. Men jordbrugerens egen lyst og drift skal være der først og sidst, uden hvilken allermindst i dette tilfælde enten befalninger eller formaninger kunne udrette noget tilstrækkeligt. Præmier og belønninger ville vel giøre noget ved nogle. Men allmindelig og øiensynlig fordeel kan allene giøre bestræbelsen almindelig og viss, især hvor bonden kan saae i tør jord, bevare sin ager for naboernes kreature, kiørsel, gang og ureen sæd og har huusrumm til at sætte hvert slags korn ubeblandet for sig selv.

En erindring tør jeg ikke aldeeles forbigaae. Det reeneste korn giver ikke den beste græsning. Det giør som oftest jorden ubeqvem dertil. I et land som Fyen, hvor quægavling er ligesaa betydelig som kornavling, udfordres altsaa des større forsigtighed herved. At giøre allene regning paa kløversæd til anden græsnings erstatning er under nærværende forfatning ligesaa ugiørligt, som det maaskee overalt og i almindelighed ikke engang er raadeligt at giøre kløversæden til eeneste græsning.

BOLTINGGÅRD, *Gudme hrd.*, S. Nielsen, *fuldmægtig*. 28. 8. 1778.

(*Uddrag*) . . . for i almindelighed at kunde avle got og reent korn har vi giort en nye inddeeling med hovedgaardsmarkerne, saa at i stæden samme tilforn var inddeelt i 3 aars drift og 3 aars hvile, er de nu inddeelt til 3 aars drift og 4 aars hviile, hvorved . . . jorden, som faaer et aars hviile meere . . . og tillige meere giødning, har bedre kræfter til at bringe den rette sæd frem . . . Dernæst har vi og, hvor jorden falder sie og suuragtig, ved grøfter udtractt samme, som ellers er aarsag i, at . . . rugen paa de sie og suure stæder forvandler sig til

heyre etc. Ved forbemelte omgang har vi og befunden den mærkelige fordeel, at rugen saavel som bygget (thi hveede saaes icke paa disse egne) er bleven befriet for ukrud . . . og haaber endnu om nogle aar derudi at bringe det til yderste fuldkommenhed.

Det eeneste, som hindrer, at man i det heele icke kan komme saa vidt, som man ønsker, er [*at bønderne p. gr. af fællesskabet hverken har evne eller vilje til at avle rent korn*]. Og til de fleeste herregaarde som bekiendt ligger tiender. Hvis disse icke da lader samme sætte for sig selv, kand de let faae deres eget gode korn mæleret med dette, og hvem, som har prøvet det, maae selv tilstaae, hvor vanskeligt det er i en travel høstens tiid, naar hov- og tiendevognene paa engang treffer ind, at regiære saa mange og at gjøre saadanne indretninger, hvorved enhver deel kand separeres for sig selv og en behørig orden iagttages . . .

KRUMSTRUP, *Gudme hrd.*, M. Møller, ejer. 25. 8. 1778.

(*Uddrag*). Ved hovedgaardene lader dette [*at dyrke rent korn*] sig lettelig gjøre . . . Naar mand . . . vil saae reent korn, holde hauren fra bygget og ved reensningen i laden . . . lader alt frøe og urenhed harpe fra samme, saa har mand bestandig her i landet ligesaa godt, ja fast bedre korn af hveede, byg og haure, som der faaes fra Østersøen. Paa denne maade har jeg i nogle aar, siden jeg her ved gaarden giorte forandring med jordernes drift og inddeeling, forholdt mig . . . og derved bragt disse ringe, skidne og leerede jorder til et slags fuldkommenhed, saa de nu giver reent og godt korn, god rug, ypperlig hveede, byg og guul haure, i stæden de tilforne alleene gaf liden uren rug og graae haure . . . Bondestanden betreffende, da kand de og . . . hvor der falder høj, reen og god jord, producere reent og godt korn . . . [*men*] paa denne deel af landet, hvor jorden falder sid, skiden og leeret, lader det sig icke vel gjøre; thi vandet graver de icke fra sæden, ej heller bekymrer de sig meget om reen sæd, saalænge dend, de har, nogenlunde kand passere. Derhos beholder de . . . det beste og sælger det ringere . . . som de kalder efterkorn og er fuld af avner, skiæl og frøe, hvilket kiøbmanden dog giærne kiøber i henseende til det gode kiøb, som gives paa samme, og saa melerer det iblandt hands bedre, hvorved det gode forringes og bliver utienlig til at sælge eller udføre til fremmede stæder.

ØRBÆKLUNDE, *Vindinge hrd.*, J. Steen, fuldmægtig. 5. 9. 1778.

(*Uddrag*). Rug, byg og havre samt boghvede bliver her . . . avlet . . . Boghveden [*er*] et got korn saavel i sit slags, som og at det efter sin grøde bringer rugen til een merkelig fremvext og grøde, naar dend i efteraaret saaes i boghvedens stup, især at rugen efter boghvede ikkun liden giødske behøver . . .

[*Det var*] at ønske . . . at enhver jordegøedsejere ville . . . ophæve fællesskabet mellem sine . . . bønder, saameget som mit høje herskab hr. kammer-

herre og hofmester von Linstow her ved sit gods har viist, i 2 aar at separere 25 gaarder i een bye, enhver sin jord for sig. Da kunde enhver bonde indrette sine jorder i saamange lykker, som pladsen dertil fandtes stoer og tienlig, og da ved ... at saae ethvert slags korn i sin mark for sig faae og beholde reent korn igien ...

Hvad tørrehuuse angaar ... behøves [*her ikke nogen*], da her paa gaarden er stoere lofter [*med*] lugger, som for trækvind daglig kand aabnes. Og som kornet efterhaanden til kiøbmændene afsendes, ville det vel blive hos dem, slige huuse skulle have, om kornet derved kunde precaveres, førend det gaar til søes.

HJØRRING AMT

Det nuværende Hjørring amt, bestående af de gamle Åstrup, Børglum og Sejlstrup amter (minus Vester Han herred, som siden er lagt under Thisted amt, og Kær herred, som siden er lagt under Ålborg amt), var indtil 1793 forenet med det gamle Ålborghus amt, bestående af det nuværende Ålborg amt (minus Kær herred (jf. ovenfor) og Gislum herred, der lå under Mariager amt). Som følge heraf omfatter stiftamtmand A. S. v. d. Ostens og medunderskriveres betænkning både Hjørring og Ålborg amter. Af medunderskriverne var L. J. Jelstrup til Kokkedal hjemmehørende i Hjørring amt, J. Gleerup til Rødslet, D. A. Colding til Halkær og S. Testrup til Viffertsholm i Ålborg amt.

Med i alt 84 besvarelser er de to amter rent talmæssigt meget smukt repræsenterede. Langt de fleste er imidlertid ganske korte påtegninger på de cirkulerende afskrifter af rentekammerskrivelsen, ofte kun meddelelse om modtagelse og videre-sendelse. Kun 22 er på en side eller derover. På to sider er kun 7 og kun en enkelt er over 3 sider.

Af større principielle overvejelser og reformtanker møder man ikke meget i disse nordjyske amter, hvor der snarere synes at herske en dyb pessimisme m. h. t. mulighederne for fremskridt, ja blot for at klare dagen og vejen. Lade jorden få den fornødne hvile, gøde og pløje vel og så rent sædekorn formår bønderne som oftest ikke på grund af fattigdom, og selv om de gjorde, »staaer (det) ikke i nogens magt at sige, at man skal avle kornet umiddelbar reen fra jorden af.« Det må yderligere kastes, renses og harpes grundigt, men heller ikke dette formår den fattige bonde. Fattigdommen og dens følger er det tema, som slår kraftigst igennem i disse egne betænkninger.

ÅLBORGHUS, ÅSTRUP, BØRGLUM OG SEJLSTRUP AMTER, *stiftamtmand A. S. v. d. Osten, L. J. Jelstrup til Kokkedal, J. Gleerup til Rødslet, D. A. Colding til Halkær, S. Testrup til Viffertsholm.* 26. 8. 1778.

Efter at proprietairerne ... vare bleven andmodede om at meddele deres betænkninger ... er ... indkommen de herhos følgende, hvilke jeg tilligemed ... consistorialraad Jelstrup til Kockedahl, ... krigsraad Gleerup til Rødslet, ... Diderich Andreas Colding til Halkær og ... krigs- og landcom-

missaire Thestrup til Wiffertzholt have taget udi overveielse. Og derved have vi befundet, at der vel ere nogle, som holde for, at naar jorden nyder behørig hvile og iøvrigt bliver vel giødsket, vel pløiet og vel besaaet med reen sæd, da skal den og ufeilbar give reen afgrøde. Men uden at melde om, at disse anpriiste midler staae som oftest ikke i de arbeidendes evne, idet at de fleeste bønder ere arme, formaae de ikke at lade jorden have den fornødne hvile og kunde ikke giødskes anderledes, end eftersom de eie kreature, med mere, saa falde derimod de fleeste og ældste landmænds betænkning ud paa det, som er tvertimod, nemlig at i hvor vel jorden end behandles og besaaes, saa kan den dog af sig selv frembringe de mangfoldige vexter, som er vores lands jord og clima egen, og deriblandt de iblandt kornet forhadte slags som skrad, klinte, heire og saa videre. De fleeste bevidne og, at saasart aarets veirligt ei er kornet gunstig, eller og jorden er kold, mangler giødning eller har andre ubeqvemheder, og kornet desaarsag bliver ringe, da bliver ukrudtet i den stæd desmere, og man kan vist gjøre den slutning, grundet tillige paa vores egen erfaring, at det staaer ikke i nogens magt at sige, at man skal avle kornet umiddelbar reen fra jorden af; men det vil allene faaes reen ved at kaste det, rense det med solde, harpe det med harper og saa videre, hvilket maae uden des skee med det allerreneste groet korn for at faae det skildt fra dets egne avner og den støv, som det blandes med, dels af sit eget væsen i axet og straaet og dels af jord og støv af ageren, hvorpaa det er sammenreven, dels af det leergulv i loen, hvorpaa det slides og tærskes med videre. Alt dette gjør en landmand af sig selv, alt mere eller mindre eftersom han finder det tienlig til hands fordeel. For exempel: en bonde, som er fattig og skal borge eller kiøbe sin sommerføde, lader det meeste ukrudt muelig blive iblandt sit korn for at gjøre det drøi saavel til brød som til malt; en anden, som skal sælge, skiuler ukrud og smaaekorn det meeste mueligt under det gode for at faae det paa den maade anbragt til nogen værdie, efterdie han, naar det var ganske fraskildt, maatte nødvendig kaste det paa mødingen for smaae kreature, der ikke engang æde klinten, som dog er passable under det gode baade til brød og brændeviin. Alt afharpet smaaekorn og ukrud kan vel bruges til brændeviin. Men saasart det er under 9 à 10 mk. tønden værd, kan ingen kiøbstædmand give noget derfor; thi han skal efter nuværende consumtionsindretning give uden moderation 9 mk. consumption, saa naar han fik for 9 mk. brændeviin, havde han tabt ildingsbrand og umagen derved.

Paa landet kan det nu ikke brændes. Følgelig er det til intet afsætlig, og da det i kolde aar udgiør paa visse marker en trediedeel og vel undertiden mere af hele avlet, saa er det maaeskee for betydelig for det hele, at der skal tages saa stoert qvantum got korn i dets stæd til brændeviin. Eller for at blive ved sagen, det bliver et betydelig motiv for landmanden at stikke det meeste deraf mueligt under det korn, han skal sælge, og en nye hinder i at vente efterdags reent korn fra ham. Ikke destomindre kan Danmark dog . . . skaffe reen korn, saasart det lønner umagen for kiøbmænd at føre det ud. Thi de kan, i hvor

skident de end kiøbe det, lade det harpe reen saa meget og lidet, som det stæd, de vil føre det til, udfordrer, og de kan dog være nærmere ved at bruge afharpningen til brændeviin end landmanden, om de finder den consumptionen værd. Og saaledes troe vi, at naar nogen udenlands handel med reen korn skulde sættes i gang, da blev det beqvemmest, at det gøres reen fra kiøbmanden af, som derefter retter sin priis til landmanden, eftersom det, han leverer, er skiden eller reen til. Derhos vi tillige holde for, at præmier til kiøbmænd for udførsel vilde biedrage meget til landets vel og til at gøre vores korn bekjænt hos fremmede, naar det er aar, hvori Danmark har mere, end det og Norge behøve; thi i misvæxtaar kunde udførsel være ligesaa skadelig som i gode aar gavnlig.

SEJLSTRUP, *Børglum hrd.*, E. Wilsbech, ejer. 3. 9. 1778.

(Uddrag). Hvor stoere qvantiteter korn af kornhandlere i kiøbstæderne indkiøbes eller iblandt hos kornpuggere paa landet, som samler nogle aars afgrøde liggende til dyrtiid, der var det gavnlig, at tørrehuuse bleve indrettede og kunde for sin mængde skyld stoppe bekostningerne; mens ingenlunde i almindelighed, hvor der fra de beste gaarder, naar afgrøden florerer, sæde- og huusholdningskorn fratages, ey kand afhændes over et par hundrede tønder rug og undertiden slætt intet, naar bønderne, som i aar almindelig er bekjænt, skal hielpes med det fornødne til livets ophold, da eenhver ellers gjerne lader sit korn røre paa lofterne, som conserverer samme fra at vorde anstucken . . .

Hvor . . . alsædjorder haves, som meest er almindelig hos de fleeste bønder, der er det umelig at auvle reen korn; thi paa den ene siide faaer jorden ingen hviile, og paa dend anden siide er den meleret med saa mange differente sorter, at det eene inficerer det andet . . . Solde og iblandt harper har hidtil været de midler, man har betient sig af til at reengiøre sit korn med, da det frafaldende ureene korn (i dend tiid det var tilladelig) blev emploiered til at brænde. Men nu saadant er forbuden, og slig korn hvercken er afsættelig til kiøbmænd eller brugelig til mennesker, maae det uden nytte udkastet for creaturerne, saaledes som det er, der ellers til ønskeligere nytte kunde anbringes, baade for mennesker og creaturer.

BØRGLUM KLOSTER, *Børglum hrd.*, H. Brantsen, fuldmægtig. 7. 9. 1778.

(Uddrag). Børlumklosters marck giver med det beste og reeniste korn af rug og havre, fra nogen gaard i Wensyssel kan faaes, som vel har sin grund i jordens hviile og behandling og den . . . med megen møje fra de gode rugegne sønden fiorden hendtede reene sædekorn, især rugen; men icke destomindre har i de sidste aaringer givet eendeel skraad og anden ukrud af sig . . . som man veed ingen anden aarsag til end den nuomstunder længe vedholdende foraarskuld, kolde sommere og usædvanlige vejerskifter frem for tilforn.

Imidlertid . . . naar jorden kan faae nogen hvile, giøde og behandling efter sin natuur og reen sæd, kan ved nogen umage med lugen paa marcken, rensning i laden, item kastning og harpning paa loftet uden anden middel reen og sund korn bringes tilveje. Men hvorleedes dette kunde blive practicabel hos bonden, især paa dette gods, begribes icke; thi deris jorder er for det meeste lutter aldsæd og kold leeret jord, som icke kan faae nogen hviile, og hvor vejrliget undertiiden gjør, at de maae saae 2 a 3 sorter korn i en agger, uden at tale om, at den . . . bekiendte urt brandenborg har taget saadan overhand, at . . . det meeste, de avler, er svang korn og ukrud, der har været kiendelig de sidste aar, da i stæden for at sælge de fleeste har manglet korn baade til sæden og føden, som herskabet icke siælden maae forskyde og oven i kiøbet betale kongens skatter, jae til slutning tage et øde sted efter et andet.

THISTED AMT

Det nuværende Thisted amt omfatter de gamle Dueholm, Ørum og Vestervig amter samt Vester Han herred, der tidligere lå under Åstrup m. fl. amter.

Af dette amts 24 besvarelser er mange ret fyldige og kun få helt ligegyldige. Adskillige fremhæver stærkt betydningen af de hindringer, fællesskabet lægger i vejen for et mere effektivt landbrug. Det gælder således P. L. Lillelund til Øland, A. Høyer til Irup, P. Tøttrup til Dueholm, T. Adeler til Ullerup og Stavnstrup på Blistrup. Besynderligt nok har dette synspunkt ikke fundet vej til amtmandsbetænkningen, som dog er medunderskrevet af både Lillelund og Tøttrup. Den indskrænker sig til de mere beskedne og traditionelle forslag om rent sædekorn, udbrændt gødning, vands afgravning, ukrudtets aflugning og rensning på laden m. v. Har amtmanden ladet sig lede af Høyers pessimistiske ord: »Dend steen, mand ikke kand løfte, faaer mand at lade ligge,« eller er han veget tilbage for at røre ved Adeler's »brændende nøgle«?

DUEHOLM, ØRUM OG VESTERVIG AMTER, *amtmand F. Hauch, J. M. Ring til Lyngholm, P. L. Lillelund til Øland, P. Tøttrup til Dueholm.* 21. 12. 1778.

Efter det høylovlige Rente Kammers befaling . . . haver vi . . . været samlede for at overveje hosfølgende betænkninger, hvorledes kornvahre kunde bringes til en export til fremmede udenriigs stæder, med videre denne sags fremme henhørende, da vores forslag er følgende:

Hvorledes kornvahren . . . kunde blive bragt til den reenhed og godhed, som de falde ved de fleste østersøeske stæder. Hvilket vi formeene fornemmelig kommer an paa at iagttage efterfølgende poster: 1) At enhver fornuftig jordbrugere besaaer sin jord med reen sæd samt i det mindste hvertandet aar anskaffer sig fremmed sædekorn, helst fra sandige egne, da . . . fremmed sædekorn voxer best og reenest . . . hvorved i særdeleshed iagttages, at jorden ey

gives anden sæd end den, som den er beqvem til at frembringe. 2) At ingen giøde maatte bruges, førend den i det mindste var 1 à 2 aar gammel, paa det at sæden til ukrudet, som deels ved kornets rensning og udfeyning af laden deels og ved det, der spildes fra kreaturene, kunde faae tiid til at forraadne og miste sin voxekraft. 3) Paa vaade og sumpige marker contribuere det meget til kornets reenhed, at de syrlige vædsker bliver udtappet af jorden ved at kaste dybe groobe, deels igiennem agrene, deels og for enden af agrene. 4) Naar nu en landmand i forestaaende poster har viist al fliid og vindskibehighed, og der alligevel maatte groe noget ukrud . . . iblant hans korn, saa vil det være fornødent, at han . . . er utrættelig til at faae det udryddet, hvilket skeer allerbest ved at lade det oplukke med rod paa den tiid, det staaer i blomster . . . Men hvad vaarsæden er angaaende, lader det sig best gjøre ved at overharve den, naar den har skiftet blade, og ukrudet, besynderlig knopkaalen, er ligesaa fremmelig, hvorved da ukrudet, som groer overlig i jorden, lettelig oprives, men sæden, som har sine rødder dybere fæstet, bliver conserveret. 5) Ved kornets rensning af laden maatte nøye observeres, at det agterste . . . bliver vel taget fra, efterdi det meste frøe og ukrud befindes deri. Naar det øvrige da skulde renses, var det meget tienlig at bruge solde af mesingtraad, hvorigenom ukrudet lettere gaaer end igiennem de sædvanlige skindsolde, og burde enhver landmand, hvis jordbrug var af nogen betydning, at være forsynet med en af de saakaldede engelske kornharper, hvorved kornet det derefter paa lofterne endnu bedre kunde renses og conserveres.

Udi nogle af de indkomne betænkninger finder man, at proprietairerne, efter at de har givet deres forslag, hvorledes kornet best kunde renses i laden, tillige formeener, at de ved saadan rensning vilde tage alt for stor skade, da de ey veed, hvortil de skal employere saadan agterst korn saaledes som forhen, da det var herregaardene tilladt at brænde brændeviin deraf, og vilde det formodentlig og i den deel contribuere meget til at have desto reener korn, om de privilegerede herre- og sædegaarde fik tilladelse at brænde brændeviin af saadan agterst korn, da det . . . dertil kunde bruges og være til nytte.

Endelig erindres, at det til at conservere vores danske kornvahres credit udenlands er høylig fornøden, at toldbetienterne ved alle ladepladser blev befalet at have nøye indseende med . . . at ingen kornvahre blev ind- eller udskibet uden de, som befandtes vel rensede og conserverede, og derom paa toldseddelen give attest, da det er bekiendt, at der findes de kiøbmænd, som beblander det reene korn med ringere korn, fordi de derpaa kand faae bedre kiøb og siden have des større profit, hvorved vores danske korns credit mærkelig tabes.

Ingen af jordbrugerne her i amterne tør forbinde sig til at tørre sit korn, siden her i amterne ingenstæds er mere . . . ildebrand, end haardelig behøves til huusholdningerne.

KØLBYGÅRD, *Hillerslev hrd.*, P. Thorum, fuldmægtig. 3. 10. 1778.

(Uddrag). Kiølbyegaards avl bestaaer for det meeste af byg og noget rug. For bygget har i min betieningstiid som dend betydeligste sæd været meest vigileret, og samme har saavidt lyckets, at det af kiøbmænd, skudeskipperne og andre har været agtet for noget af det bæste i landet. Til saadant at erholde er jorden efter sin art og beskaffenhed paa bæste maade pløyed deels 2 og deels 3 gange samt forsynet med vel forraadnet giødskning, der saa meget muelig er forvaret for udfeining af creaturenes kryber eller andenstæds, hvor ukrud kunde befrygtes at komme fra. Sæden er taget af det bæste og moedneste velrenset og kiørnet korn, som er kommen tør i huset. Dog ihvorvel dette korn . . . har været bekjendt for det bæste, har kiøbmændene og skudeskipperne ei viist synderlig større attraae efter at kiøbe samme end det, som har været meget slettere, just fordi mit herskab . . . vilde have lidet meere for tønden end andre for deres svangere og urenere korn.

ULLERUPGÅRD, *Hillerslev hrd.*, N. Toft, ejer. 16. 9. 1778.

(Uddrag). Vor stude- og hestehandel har i nogle aaringer viist sig saare ustadig og ofte givet os anseelig tab, og kornhandlen, vore gaarders og godsers eeneste støtte, hvor vaklende har denne handel ikke og været? Kornvahrenne har ei alleene været i lave priiser, men det har og været vanskelig at faae solgt, ofte ei før mit i følgende sommer paa hovedgaardene og ei engang bleven betalt førend til snapsting aaret derefter. Og hvor fuldkommen erfare vi, som laa Norge saa nær og eene hidindtil har skuldet afsætte ald vor korn der, at exporten dertil hvert aar aftager, hvorved vi trues end meere for følgende tiid . . .

Kornets tørring er umueligt at kand tænkes paa her i Thye, hvor ildebrand er saa lidet . . . Men det korn, som Thye og egentlig afgiver, nemlig byg og hviid haure, trænge og mindre til tørring end nogen anden kornslags . . . Thi . . . naar mand har indhøstet sit byg og haure fuld moed, ført det ret tør i laden, ladet det paa det bæste reengiøre efter tærskningen, taget ald det agterste rundelig fra og saa oplagt det paa lofterne, har det kundet uden mindste skade ligge i dyngge vel 1 allen høyt, uden at mand har haft nødig at kaste det heele foraaaret over . . .

Hovedmiddelet . . . er at opfinde paaliidelig raad til, at vore kiøbmænd ei skal kunde udføre andet end godt korn og derfor ei heller at kand indkiøbe andet . . . Thi naar landmanden kun ei kand afsætte andet end godt reent, hammelt korn, saa nødes hand til at iagttage [*reglerne for at avle rent og godt korn*]. Men hvad har skuldet bevæge nogen landmand hidindtil til denne fliid? Jeg veed intet, men tvertimod veed jeg meget, der har maattet afholde ham derfra. Thi saalænge vore kiøbmænd søge end meere begiærlig det ringeste korn, fordi de kand faae det for ringere priiser, saalænge de gaarde, der har

behandlet deres korn vel, har aldtiid maattet ligge med deres korn til sidst, ja ofte ei solgt, fordi de har fordret $\frac{1}{2}$ eller heel mark meere for tønden, end andre har faaet for deres ringe korn, saalænge . . . har jo ei alleene ald opmuntring til at skaffe godt korn manglet, men endog ald fristelse til at behandle det ringe jo været. Thi hvor læt er den regning ikke giort, at een, der sælger for exempel sit agterste byg af loen om vindteren for 1 rdl. tønden, har solgt bedre end en anden, der sælger sit fremmerste, reeneste og i foraaet overtørret korn for 2 mk. dyrere tønden.

RÅSTRUP, *Hundborg hrd.*, L. Chr. Schiønning, ejer. 4. 10. 1778.

(Uddrag). Til . . . reenere og bedre kornvahre . . . [*er intet*] tienligere (nest den retteste og bæste behandlingsmaade med at giøde og beblande jordarterne efter deres forskiellighed) end til visse aarets tiider oftere at ompløye, harve og rense jorden, førend samme besaaes. Thi saa længe dette . . . efterlades, kand umelig vendtes reen korn . . . Ingen land kand vel heller fremviises, hvor mand . . . sliper saa lett derved som paa en stor deel stæder her i Danmarch, da mand som oftest ikkuns pløyer jorden en gang til den allervigtigste sæd. Og at dette ikke bedre iagttages, kunde vell anføres mange aarsager til, hvoraf fordomme, uvidenhed og en alt for overdreven høragtelse for alledomens sædvaner ikke ere de ringeste . . . Mangen hosbonde . . . som indseer nøtten deraf, maae vel og afstaae derfra for ey at forøge deres underhavendes hovarbæide, som desuden kand være nok formedelst en urigtig inddeeling fra begyndelsen af. Undersøges tillige, hvilken slags giøde, som frembringer det reeneste korn, da vil mand befinde, at mergel eller jordmarv, kalk og deslige vil have en merkelig fortrin frem for møg eller anden giøde, hvor dette rettelig bruges. Og var det at ønske, at landmanden . . . meere maatte opmuntres dertil end hidindtil . . . Overalt troer jeg vist, at ingen udførsel af reen korn kand excistere, saalænge ingen grændser foresættes de vindesyge kiøbmænds utilladelige blanding . . . af det ringeste med det bæste, hvilket de for en ringe penge kand kiøbe og giøre sig største fordeel ved.

ØLAND, *Hassing hrd.*, P. L. Lillelund, ejer. 22. 10. 1778.

(Uddrag). Kiøbmændene (ere) tildeels aarsag til det slette renomé, vores danske kornvahre staae i udenlands; thi . . . paa de fleeste sædegaarde i Jylland produceres saa reent og got korn, at det ey giver det korn noget efter, som udføres fra Østersøens havne. Men naar en kiøbmand har kiøbt 2 a 300 tdr. korn paa saadan en gaard, saa kiøber hand ligesaa meget bønderkorn . . . og blander i det reene, og det bliver da altsammen ureen. Thi hos bonden i almindelighed at give forslag paa, hvorleedes reen korn kand produceres, seer jeg ey er muelig, saalænge fællesskabet ey er ophævet.

IRUP, *Hassing brd.*, (SØNDERVANG OG VOLDBJÆRG, *Hing brd.*, *Ringkøbing amt*), *A. Høyer, ejer*. 20. 9. 1778.

(A. Høyer ejede Irup 1754—69, 1770—71 og 1778—82, Søndervang 1769—78 og Voldbjærg 1772—78).

(*Uddrag*). Ved Irup ... vare de feede marker ... som havde været aldsæd, giort til brødjord med 5 aars (forlænge) hviile, hvoraf kom ... at ruggen, naar dend havde opnaaed ald sin høyde og noget nær fuld kjerne sidst i julij maaned, naar heeden var stærk, blev svang. Derimod brugte jeg ... at lade ... harve liidet ... og at udmattre jorden med byg og hviid havre, da mand til 5. kierv kunde avle got og reen rug. Hvor skraad ... tager overhaand, der er ingen anden redning end ... at løse skraaden af ruggen ... at grave ald frøet af tærskningen ... need i en dyb graab, at ingen creature faaer det ... [og] at kiøbe reen sæderug ... Paa disse maader haver jeg i forrige tiider reddet Irups marcker.

Aldsædjord, som mand til større nytte vil bruge til brødjord, bør icke hviile uden 2 aar. Og haver jeg ved Syndervang viist at kunde avle derefter 5 kjerne: [2 byg, 2 rug og 1 havre eller 1 byg, 3 rug og 1 havre]. Denne marck havde alleene været for min tiid besaaed med 1 kierv byg, 1 kierv rug, 3 kjerne havre. Ruggen groede icke uden paa ryggen af agrene, byggen og havren blev stedse fuld af ... brandenborger ... Jeg saaede først byg, derefter 2 kjerne rug. Ruggen lod jeg ickun eengang overharve, jeg lod kaste graabe igiennem hver agger og ... hovedgraabe ved enderne ... Vinterrug er det eeneste, hvormed mand fordriver brandenborger. Og avlede jeg ved denne dyrkningsmaade af rug saa meget ... at i stædet for tilforn ej kunde sælges fra denne staare gaard 100 tdr. rug, saa kunde jeg sælge 300 tdr. og derover. Dend liden harving og suurhedens udtapning gjorde, at ruggen blev overflødig hammel og reen, ja fordrev endog det saakaldet rass ... [som] er en følge af for megen harving ... formegen fugtighed ... og af for liiden hviile, og hvilken ved graabkastninger, men ingenlunde ved høyryggede agre maae afværges.

Saaledes som jeg nu dyrkede Syndervangs mark ... begyndte og bønderne at drive deris marker, hvilket, tilligemed at jeg opmaalede og uddeelede fælledeerne imellem dem, gjorde, at de avlede næsten 2, 3 a 4 gange saa meget rug som forhen, at de ... blev velhavende, ja saaledes at det kom til at svie til mig selv, da de gjorde dem oprørske og om deris hovarbejde lagde sig i process med mig ... uagtet deris fæstebreve, contracter ... og approberede hoverireglement.

Saaledes som jeg nu dyrkede Synderwangs mark ... dyrkede jeg og dend større gaard Woldberg, men befandt, at den fordervelig skraad eller rass ... icke kand gaae bort uden ved oprykning med roed ... Klinte eller klitt kommer gierne i feed [og geil] jord og fordrives icke uden ved reen sæd ... At saae rug til 1. kierv i de feede marker ... at lægge giøden ud i junij maaned og needpløyes i julij maaned og at pløyes igien ved michaelij og besaaes med

rug giver . . . dend reeniste og hamleste rug . . . Efter saadan rug kand mand atter saae 2 kierve byg og siden havre, ja tilsidst endnu en rugkærv. Heire [*kan på sumpige steder indtræffe i ren saaet hvede*]. Altsaa er vandtapninger og reen sæd det beste middel [*mod*] samme. Og . . . at intet creatur faaer frøet at æde, thi det . . . bevares i giøden . . . Skulle nogen ville have nytte deraf, maatte det [*gøres*] til brændeviin, som nu uden i kiøbstæderne ere forbuddet. Men efter at dette tilligemed ald andet frøe, som er i det bageste af kornet, og hvormed aldtiid følger endeel korn, er gruttet paa møllen, siden sadt i mærskarret til giering og . . . brændt til brændeviin, kand masken dog være sviins og andre creaturers føde . . . Hvad reen byg er angaaende og havren, som indfinder sig deriblandt, da erklæres reen ud . . . at det er sædemandens egen skyld; thi saaer hand reen byg . . . der skal icke indfinde sig havre . . . Bonden, som er belagt med havre i sit byg, hand lader derfor være at saae af det agterste korn, men aldeeles kaste og reense det vel og tage bag fra hans sæd til andet brug, saa skal bygget nok blive frie for havre. [*Ganske vist er det agterste korn i og for sig bedre til sædekorn, da »ansigtet eller sædestædet bliver aldrig fordervet . . . som gierne under tærskningen og kiørningen skeer paa det fremmerste«, og der af det agterste korn saaes flere kærner*]. Hvad skalter i bygget er, veed jeg icke. Er det de saakaldede knobkaal . . . da kommer dend icke til nogen skade, uden hvor bygget bliver saaed for tiilig i kold vejer, eller der kommer uformodentlig stærk kulde efter bygsæden eller og meget hastig kold regn . . . Det beste middel derimod er . . . at lade byggen overharve . . .

Men hvor vanskelig bringer mand almuen under regler. Det kand icke skee paa hovedgaardsmarkerne, saavidt de der haver hovarbejde — mindre paa deres egne. Intet er lettere for bonden end at skille sit byg fra beblandelse med havre, og dog troer hand det icke, i hvormeget jeg end prædiker for ham derom. Havren kand icke bevare sig i jorden vinteren over, og dog vil bonden troe, at jorden giver havre af sig selv, endskiøndt jeg tydelig viiser ham contrarium. — Dend steen, mand icke kand løfte, faaer mand lade ligge.

DUEHOLM, *Morsø Sønder hrd.*, P. Tøttrup, ejer. 2. 9. 1778.

(*Uddrag*). [*Angiver midler til rent korn*]. Mens som reen og godt sædekorn koster . . . 2 a 3 mk . . . meere tønden end andet korn, ved at afløse ukruden paa ageren tager kornet skade, især naar det staar tykt og godt, meget seen er det at fratage ved tærskningen, og en stor afgang vil der blive ved harpning [*som er bekostelig*], da ei alleene ukruden, mens endeel af det smaae korn, som gaar igiennem harpen, icke kand komme til nogen synderlig nytte som forhen, da det . . . var tilladt privilegerede stæder at brænde brændeviin, hvortil alleene sligt tiener, saa [*kan*] landmanden ei faae saadanne bekostninger og skadeslidelser betalt . . . hvis en tønne reen korn ei . . . skulle koste 3 a 4 mk. højere . . . end ureen korn . . . Desuden kand . . . ei herunder forstaaes

uden alleene herre-, sæde-, auls-, præste- og andre gaarde, som har deres jorder samlede uden fællig; thi bønder heromkring, som nesten alle er i fællig og ikke . . . synes at kand komme ud af dette skadelige fælledskab, synes jeg ikke at kand frembringe reen korn . . . af aarsag: een bonde kand saae reen, en anden ureen ved siden. Jorderne her bruges desuden forskiællig, og hender sig ofte, at een bondemand har rug i sin agger, en ærden ved siden af da byg, den 3. hafre, den 4. blending . . . og kand altsaa umueligt baade ved saae og høsten saa nøie iagttages, at der jo . . . kand skee beblandelse. Ligeledes i en bondes lade, som meestendeel bestaaer af en 4 a 5 gulve, og hvorudi skal være ligesaa mange slags korn, og altsaa indseer jeg ikke, at bønder i almindelighed kand producere reenere korn end hidtil, da det kand falde foranførte, som har samled jorder og større rum til at bevare deres korn udi, vanskelig nok.

ULLERUP, *Morsø Nørre hrd.*, T. Adeler, ejer. 6. 10. 1778.

(Uddrag). [*Adeler er ny indenfor landvæsenet og må derfor bygge på andres erfaringer og teoretiske beretninger. Han omtaler ukrudtsfrøets spredning og mener, at dets udryddelse er betinget af*] fælledskabets gandske ophævelse, saavel imellem byer som enkelte gaarder . . . Dette . . . og gaardernes udflytning hver i sin tildeelte og indhegnede lykke, anseer jeg som nøglen til heele bondestandens forbedring; men jeg anseer tillige denne nøgle som brændende for den, der tager fat derpaa for alvor, medmindre det er velhavende. Og derfor bliver landvæsenet i henseende til det almindelige og den største deel i sin gamle tilstand.

Den sikkerste maade at formindske ukruddet, og som alleneste . . . kunde skee paa eendeels marker, er: Aaret før vangen skulde besaaes med den første kierv at lade den pløye 4 gange, første gang strax efter at ploven kunde komme i jorden, at pløje i smale furer, som raadner best; derpaa strax harve med stærke harver, om det er stærk jord, seenerne el. græsroederne af. Dernæst pløjes, naar ukruddet vel kommer i grøde, og saa harves; hvilken pløyning og harving fortfares . . . fire gange om sommeren. Næste foraar skeer denne pløjning og harving een gang før bygsæd, og saa, naar jorden er beqvem, pløjes til byg som almindelig. I Engelland bruges at plante hvidkaal, gulerødder eller jordæbler for at skiøre og rense jorden, hvilket, om een bonde havde eendeels jord, og han ej frygtede for tyve, vilde have uendelig nytte. Herregaardsmarkerne er for store . . . hertil og bøndernes hoverie i nærværende tilstand for stræng til, at dette kunde iværksettes. [*Om rigtig omgang med gødningen*]. Ligeledes bør kornet omhyggelig renses og kastes. Men hvad kastningen angaar, da ere de almindelige bønderloer ey lange nok, saa kornet ey vel nok kan skilles fra frøet. Og naar dette skeede, kunde kornet igjennem de almindelige solde lettelig renses. Om bonden nogensteds, som her er en umuelighed, kunde bekoste een af de for nylig opfundne rensemaskiner, vilde

samme biedrage meget til reene kornvare. Een stoer fejl . . . med at tage endog det hamleste fra sædebygget til grynbyg forvolder rimeligviis, at avlen bliver ej saa hammel, som den kunde blive. Bonden, ja endog de som bædre burde være vidende, troer, at det smaae byg er ligesaa god, og bædre, end det fremmeste . . .

Paa sædegaarderne, som haver adskilte og tildeels indelukte marker, kunde anførte rimelig best føres i brug. Men de, som driver gaardernes avling uden hoveriebøndernes hjælp, haver saa meget at bestille og saa mange bekostninger . . . at de reddes for ethvert nyt forslag, som skulde forøge antallet af tjenestefolk, heste, redskaber og deslige. Og de, hvis gaarder drives af bønderne, haver som oftest nok med at udrede forskud, sæde- og ædekorn og skatter for bønderne, saa de deels nænner ikke at forøge bondens trælsomme hoverie, deels tør ikke for ikke at tilsette paa den eene maade, hvad de kunde vinde . . . ved nyttig indretning. Derimod om bonden boede paa sin eendeels mark, kunde han sikker hiemme forrette det markarbejde i 2 dage, som nu udkræver fire. Hvormeget tid vant han da ikke til sin egen og sin hosbonds nytte? Og hvad kunde ej heele Danmark vinde, om denne indretning kunde have stæd?

Sø, *Morsø Nørre hrd.*, J. Stadel, ejer. 3. 9. 1778.

(*Uddrag*) . . . daglig erfaring fremviiser, at en velhavende mands ager, paa een og den samme mark, altiid staaer i en bedre tilstand end den fattiges . . . thi den velhavende har evne at holde fornødne tjenestefolk, gode bæster og andre creature, got arbeidsreedskab, og hans velstand giver ham lyst og mod til at . . . iverksætte det, ham er . . . fordeelagtigt, da derimod den fattige, som mangler foranførte og er nedtrykt under næringsssorger maae drive . . . hans jord, som hand kan, og saae af det hand selv avler, enten det er ond eller god, hvorover hans tilstand forbliver slet og ey kan forbedres, især i disse maadelige tiider, da det meeste, som landmanden haver at afhænde, lidet gjælder, og den paabudne ekstraskat saa haardelig trykker alle stænder.

ÅLBORG AMT

For Ålborg amt henvises til Hjørring amt, hvor den for de to amter fælles amtmandsbetænkning findes.

Som nævnt i indledningen til Hjørring amt er besvarelserne fra de to amter prægede af en stærk pessimisme m. h. t. mulighederne for forbedringer og fremskridt. Pessimisme m. h. t. til nytten af overhovedet at fremsætte forslag herom træder stærkt frem i følgende fyndige udtalelse af N. Duus til Hals Ladegård: »At gjøre forslag er læt, men hvad nøtte deraf er udkommen, har erfaringen lagt for dagen. I hvor patriotiske og velgrundede disse endog har været, ere de dog som intet at ansee, naar dets author har ingen gehør, eller fødselen har ikke bevaget ham med

et noble navn og en høy stand. Tiiden, der altsaa anvendes i saa fald, anseer jeg ilde spilt for min deel, i hvor læt det var at gjøre det forøndskede forslag — øndskende at de patrioter, der har tid at spille, eller haab at staae i grace, ville viise deres pligter imod det almindelige, da en maadelig indsigt behøves til dette forslag.* — Kanhænde at lignende tanker deles af flere, uden at de taler lige så frimodigt derom. Mange udeblevne eller intetsigende svar har måske den samme baggrund af irritation over regeringens stærke spørgelyst og følelse af et svars formålsløshed.

RØDSLET, *Kær hrd.*, J. Gleerup, ejer. 28. 8. 1778.

[*Indledning*]. Den eeneste maade [*til at opnaa rent korn*] som er grundet paa erfaring og saa bekiendt, at endog hver nogenledes fornuftig bonde ved det, er: 1) At jorden nyder den behøvende hvile, som er i almindelighed 3 aar til god jord, men længere til skarp heede- eller skovjord. 2) At mand forskaffer sig sundt reent og paa andre stæder voxet sædekorn i det mindste hvert andet eller 3. aar . . . Naar da dette . . . er tilbørlig iagtaget, bliver følgen . . . at frugten og auflet ved den følgende behandling kand produceres saa reen og forsvarlig, som det er mueligt efter landets og climatets beskaffenhed, dog ingenlunde saa fuldkomne som østersøisk eller andre federe landes producter befindes. Herimod paa den anden side vil blive at indvende: a) At landmanden i almindelighed her i Wensyssel formedelst matriculens temmelig høye taxt, og at næsten alle onera derpaa henger, hvilke immer meer og meer forhøjes, ikke meer kand taale at lade jorden den fornødne hvile, og b) at det nu næsten er umueligt saavel for proprietair som bonden ved saa mange aars svare skatter, misvext i nogle aar, især det sidste, da de fleeste bønder denne sommer har maattet sælge senge- og andre klæder til kiøbstæderne for korn til føden, at tilkiøbe sig det behøvende nogenlunde forsvarlige sædekorn, da ald næring synes ikke alleene at standse, men endog virkelig at aftage.

Her i egnen voxer ellers meget sielden og enda kun paa faae stæder reent korn, formedelst jorden bruges til alsæd uden hvile. Tilmed er vanskelig nok, ja paa mange stæder ugjørlig at saae vinterrug, mindre hvede, saa vaarrug og byg er det meeste, her saaes, af hvilke det første sielden eller aldrig er frie for klit eller anden ukrud, saa det her ville være forgiæves at arbejde paa nogen tid at aufle samme reent. Men byg derimod kunde ved forberørte behandling forbedres for en stoer deel, naar landmanden var istand til at kiøbe sig got sæd og som meldt hafde ævne og raad til at forunde jorden den nødvendige hvile.

VISBORG GÅRD, *Hindsted hrd.*, Fr. v. Arenstorff, ejer. 8. 9. 1778.

[*Uddrag*]. Jeg vil aldeles gaae bondestanden forbie . . . [og] allene henvende mig til di proprietairier og præster, som selv bruger deris avl. Hvorfore jeg excluderer de, som . . . forpagte deris gaarde bort, er aarsagen denne, at naar de pagtende have det det sidste aar i pagtning, er det dem ligemeget, hvor-

ledes di besaaer jorden, og enten det er reent sædekorn eller ikke, kann det være dem ligemeget, sær naar di er intet forvisset om selv at kand vente at faae gaarden paanye igien forpagtet. Deels og af andre raisonger, som jeg just ikke kann melde. Dog er hovedhensigten deraf at forkleine gaarden, det den kann faaes desto ringere i forpagtning. [*Han har ejet gården i 14 år, selv drevet den, og gjort eksperimenter, hvoraf mange slog fejl. Brugte 7—8 år »den gammel stiiil«, men nåede endelig frem til rent rug*]. Derfor er mit raad: stræb at faae reen korn, saae lidt, behandle det vel. Jeg troer vist, at det vil belønne umagen. Mens naar mand haver giordt sig fliid . . . og seer saa intet igien . . . for sin umage, hvad kommer saa deraf? Man . . . lader af og forfalder igien til di gamle skikke . . . I disse sidste aaringer, at jeg haver solgt min kiøbmand mit rug og byg, som vist haver været af det reeneste, hand haver faaet, har hand dog ikke betalt mig mere for det, end andre haver faaet for deris, som haver været fuld af ukrudt.

VIBORG AMT

Det nuværende Viborg amt består af de gamle Skivehus og Hald amter samt herrederne Sønderlyng og Hovlbjerg fra det gamle Dronningborg amt og herrederne Lysgård og Hids fra det gamle Silkeborg amt. Besvarelser fra disse 4 herreder er, for så vidt de medtages, anbragt her under Viborg amt.

Besvarelserne fra Skivehus amt er alle af særdeles beskeden kvalitet, som det også fremgår af følgende oplysning i amtmandens betænkning: »... hvorledes kornvarene kan bringes til reenhed, derom har snart ingen af proprietairerne gjort noget forslag.« De fleste af svarene går ud på at afvise korntørring, idet der henvises til Sallings store mangel på »ildingsbrand«.

Fra Hald amt er besvarelserne gennemgående mere fyldige. Uden at være fremragende rummer mange af dem en del oplysninger og betragtninger af interesse.

SKIVEHUS AMT, *amtmand C. Chr. Gabel, M. Biørn til Grindeslev Kloster, J. Tolstrup til Hostrup*. 14. 9. 1778.

[*Indledning*]. Det 1. spørgsmål, hvorledes kornvarene kan bringes til reenhed, derom har snart ingen af proprietairerne gjort noget forslag. Sagen har og sin vanskelighed; thi naar kornet paa marken er fyldt med ukrud, ukrudet er ført i laden (thi at opluge det paa marken om sommeren var tilligemed at nedtræde kornet), er det ikke mulig om vinteren ved rensning med de brugelige spaansolde at fraskille det, efterdi disse ikke ere saa glatte, at ukrudet, hvoraf eendeel har en laaden- og klæbrighed hos sig, kan løbe igiennem. Harper have ogsaa viist sig utilstrækkelige; thi deres virkning viiser sig meest ved støvets fraskillelse. Intet ansees derfor bedre end jern- eller messingsolde, hvoraf den, som vil have sit korn reent, maa være forsynet med 2 à 3 stk., et mindre i hullerne end et andet, fordi at hvad ukrud det eene ej kunde lade

afgaae, maatte det andet. Naar da bønderne først med deres sædvanlige solde har rensset kornet ved den gaard, de gjør hoverie til, kunde et par mennisker bagefter med disse jern- eller messingsolde rense det igiennem, og da skal man see, at en stor deel ukrud, naar disse solde ere ret afpassede, skal afskilte sig fra rugen. Det bliver ellers en nødvendig følge, at reent korn maa saaes især fri for klinte, som er en ukrud, der ikke groer uden først at være saaed, og som tillige er vanskelig at fraskille, naar den først har taget overhaand. Dog denne ukrud er man meere i Sælland end i Jylland plaget med. Paa denne maade meenes, at hovedgaardene kunde producere nogenledes reent rug. Bønderne, som ikke har meget at selge, er her ej meent. Man veed vel, hvad herimod kan indvendes, at ved saadan rensning bortgik eendeel bagerste korn, som ville følge med ukrudet igiennem soldene, og at man ikke nu som forhen kan anbringe det til brændeviinsbrænden; men dette maatte da anvendes til sviin etc. Paa forbem:te maade kunde ogsaa byget renses fra sit frøe etc.; men man drister sig ikke til at sige, at den i byget værende haure lader sig fraskille. Derimod . . . naar man vil bevare reent og got sædebyg fra at komme til haure, voxer heller intet haure derudi; thi det har ej den beskaffenhed med haure som med eendeel ukrud, der kan opvoxe uden at være saaed, og uden at nogen kan udfinde aarsagen til dets opkomst. Hvede er en sæd, som slet ikke bruges i dette amt . . .

Den 2. post berører tørhuuse . . . Intet middel er kraftigere til kornets bevaring, men . . . de fleeste af dette amts proprietairer ansee umuelig saadant at iværksætte formedelst mangel paa ildebrand . . . Og . . . maa vi tilstaae, at mange ikke have det fornødne ildebrand, ligesom det og er vel bekjent, at Salling har mangel paa skov, heede og tørvemoser. Desaaarsag driste vi os ikke til at gjøre forslag om slige tørhuuse . . . men indstille til høyere eftertanke, 1) at da det er saa vigtig en sag, at kornpriserne her i landet ikke blive for ringe, om det ikke da var nyttig, i fald Hans Mayestet . . . ville anligge magaziner til korns indkiøb i frugtbare aaringer. Dertil ville reent og tørt korn, og naar saadant blev betalt noget skikkelig, skulle den eene med den anden kappes om det reeneste korn, og alle de, som havde lejlighed, skulle uden tvang oprette tørhuuse, naar de saae deres regning, besynderlig de aaringer aulingen var god, og afsetningen til andre var ringe. Proprietairerne, der maae staae til ansvar for saa meget, kunde da afsætte deres korn, om de ville behandle det vel; den ringe kornpriis i frugtbare aar forebygges; den dovne og lade lediggenger viide, at han maatte arbejde, om han ville have føden; betlerne ej foragte brødet; og endelig ved paakommende misvæxt de trængende hielpes. Og 2) . . . om det jydsk korn, som i godhed og reenhed overgaar andre provincers, besynderlig naar det saaledes, som foran er melt, renses og ellers vel behandles, ikke bør nyde afsætning til Norge fremfor det østersøeske eller andet udenrigs korn, hvilket siste, om endog derpaa var bedre kiøb, dog synes ved forbud at maatte udelukkes, saalenge Danmark kunde

forsyne Norge, ligerviis som de danske maa give de norske for deres tømmer etc., hvad de vil have.

HALD AMT, *amtmand C. Urne, Peder Friis til Lundingård, L. Buch til Randrup*. 3. 12. 1778.

[*Indledning*]. 1) Burde landmanden hvert andet eller 3. aar forskaffe sig fra passende egne fremmet, reent og vel moent sædekorn [*under oldermandens indseende og under strafansvar*]. 2) Maatte det . . . nøye paasees, at der aldrig kom frøe enten af høe eller korn imellem giødningen. 3) Paa de stæder, hvor der blandes jord i giødningen, der maatte paasees, at ingen suur heedejord blev tagen til blanding, helst naar samme ikke i forveien var vel forraadnet; thi gandske at afskaffe denne jordblanding er, omendskiønt samme for een stoer deel misbruges, ikke mueligt, da den paa sine stæder efter jordens art og natur er fornøden. 4) Saavidt det efter jordens beskaffenhed var passende, maatte paasees, at giødningen blev udført i efteraaret til rug eller anden vintersæd, samt at den udførende giødning aldtiid var aargammel. Men for at faae et aars giødning for et andet, fik at spares $\frac{1}{8}$ eller $\frac{1}{10}$ part i de første 8 a 10 aar aarlig, fornemmelig paa de stæder, hvor der findes enge eller kierjorder, som hidindtil er opgræsset, uagtet de enten er eller kunde giøres beqvem til høe auling; thi der og ethvert andet stæd, hvor engene kand sættes i een lige forhold med aggerjorden, kand af den aarlige giødning uden nogen synderlig savn spares til forraad. 5) Hvor der blev sparet giødning til forraad, maatte ogsaa indtages saa meeget mindre jord til sæd, da den indtagende jord stædse maatte giødes og behandles forsvarlig og vel samt i beqvem veierligt, ligesom og efter jordartens forskiellige natur omgaaes med pløyning, harvning og deslige, da sæden derved kommer vel frem og, som det visseste og fordeelagtigste middel, qvæler ukrudet. Men da jordarterne . . . behøver enhver sin egen behandlingsmaade, saa kand herudi ey skee nogen almindelig bestemmelse eller anordning, helst bondens afmagt i almindelighed og hans fordomme i særdeleshed gjør, at man neppe hos ham skal vente noget til forbedring i aggerdyrkningsmaaden. Derfor bliver det fornøden: 6) At den heire, klinte og skraad, som findes i rugen, med behændighed paa bare føeder og af mandfolk i korte klæder afluges paa marken, naar dette ukrud staaer i blomster, og da strax opbrændes. Men paa det saadan lugning ey skal vorde efterladt, skulle oldermanden med de 2 bæste byemænd ved deres . . . viide- og vedtægtstævne aarlig bestemme een viss tiid paa nogle dage om sommeren, udi hvilke enhver mand i byen skulle luge sit korn, og de, som til den tiid ey indfandt sig at luge, eller nogle dage derefter ey havde sit korn reen for ukrud, skulle [*betale mulkter*]. 7) For at vogte byget fra haure maatte under tilbørlig mulct ingen hæstegiødning, som ey var aargammel, udføres i foraaet til byg, ligesom i laderne ey heller maatte sættes byg og haure sammen. 8) Maatte landmanden skaffe sig vedbørlig og goede instrumenter til kornets

rensning i laden, og kasteloerne fornemmelig hos bønderne indrettes større og længere. Der maatte altsaa ved hver hoved- og præstegaard være een harpe og i hver bondeby een toe a 3 saadanne harper efter byens størrelse, som for byemændenes fælleds regning maatte anskaffes, ligesom det og var got, om der kunde haves solde af messing eller jerntraad til kornets første rensning efter kastningen. 9) Skulle der være kornvragere i eenhver kiøbstæd, ikke til at vrage landmandens korn, naar han kom dermed til kiøbstæden; thi saadant ville alleene tiene kiøbmanden til et middel, hvorved han kunde aftvinge landmanden sit korn for, hvad han vilde, og dog siden udføre det til saare ringe priser bekomne skidne korn enten blandet eller ublandet med andet korn; men til at vrage kiøbmandens udskibende korn; thi naar kiøbmanden ey faar tilladelse til at udføre skiden korn, saa nødes han til ey at kiøbe andet end reen korn, og landmanden for at faae penge for sit korn til sine mange nødvendige udgifter blive[r] nød til . . . at skaffe reent korn.

Den 6., 8. og 9. af foranførte poster ville fornemmelig befordre kornets meere reenhed, de øvrige kand formoedentlig ikke uden den 9. ventes med vished efterlevet. Det ville og opmuntre landmanden til . . . bedre kornvahre . . . om kornets vægt ved salg blev taget i betragtning.

Ellers er Halds amt een af de egne, hvor man auler den reeneste og bæste rug og byg. Men bonden kand sielden selge noget deraf, da hartkornet er saa smaat indeelt, at han den meeste tiid ey auler synderlig meere, end som til hans egen og families underholdning behøves.

STÅRUPGÅRD, *Fjends hrd.*, H. C. Moldrup, ejer. 9. 10. 1778.

(Uddrag). Aarsagen til denne fordervende landeplage [*urent korn*] ligger ikke saa meget i folks uforsigtighed . . . thi ingen er saa enfoldig, at han jo skyer den som en pest. Men den sande aarsag er . . . den over det heele sig udbredende store fattigdom. Den største part af bønderne ere saaledes paa knæerne, at de ikke kand holde de fornødne folk og beester, den fulde besætning og andre høystfornødne ting til avlens fuldkomne drift. Jorden bliver følgelig ilde dyrket og giver meere ukrud end korn, hvoraf den endog paa sine steder . . . ikkun faaer sin halve sæd. Det aftorskede korn maae i skieppen og [*til*] kiøbmanden, thi skal skarnet bort, bliver der alt for lidet tilbage.

Saalenge desuden et par stude bringer forliis i steden for gevinst, saalenge korn, smør og øvrige vahre neppe kand betale det derpaa anvendte arbejde, saalenge . . . 5 a 6 velhavende kiøbmænd i Aalborg er i stand til at sætte folk paa 20 miile i omkreds de priiser, de skal lade dem nøye med, saalenge vi skal give en skieppe korn for en potte brendeviin, som vi selv før har kundet have for ingen penge, saalenge vil vist alle forbædringer aftage i stæden for at tiltage . . .

STRANDET, *Fjends hrd.*, H. H. Jørgensen, ejer. 25. 8. 1778.

(*Uddrag*). I Fiends herred er . . . rugen det eeniste korn, som kand produceres til forhandling. Det er og af saadan bonité, at inttet rug her i riget overgaaer samme i reenhed, og troer jeg neppe, at det kand faaes bædre fra Østersøen. Byg avles her icke synderlig meere, eend hvad i eenhver huusholdning kand forbruges, og havren maae kiøbes andenstæds fra. Kunde mand være vis paa at afsætte sit korn til nogenlunde convenable priis, troer jeg og, det var giørlig at tørre samme saaledes, at det uden at tage skade kunde forsendes til langt bordt liggende stæder. Men skal dend handel alleene beroe paa omliggende kiøbstæders kiøbmænd, bliver der aldrig noget af; og især for dend væstre deel af Jylland, som alleene har Aalborg, hvor eenhver landmand maae finde sig udi at bordtgive sine vahre for hvad priis, kiøbmanden behager; da derimod alle landmandens fornødenheder . . . er udi overdreven høy priis . . .

LUNDGÅRD, *Fjends hrd.*, Peder Friis, ejer. 7. 9. 1778.

(*Uddrag*). Det var at ynske . . . at de kornvahre, som udi Danmark kand afhændes, kunde bringes til noget højere priiser; thi det quantum korn, som udi disse aaringer af landet sælges, er lidet imod det, som den for endeel aaringer siden kunde afhænde . . . Norge behøver nu icke saa megen tilførsel . . . som udi forrige tiider. Saalænge derfor Danmark er forceret til at afhænde sine vahre til Norge . . . kand Norge tvinge landet her til hvad priiser, de vil . . . [*Mener at ukrudtet i de senere år har bredt sig p. gr. af dårligt vejrlig*]. Dog kand . . . reent rug her fra egnen leveres, naar følgende poster iagttages. [*Om lugning, rensning og harpning*]. Det vilde . . . icke blive vandskelig at conservere denne egns rug saaledes, at det hverken skal blive olm eller andstukken og bedærvet ved at føre over søen, naar følgende poster iagttages. [*Om rugens modning, før den høstes, om kornets tørring på marken*]. Særdeles er bonden herudi meget uagtsom, og dersom det icke undertiden var, at tienden skal af hans korn, før det kand indagges, blev det endnu meget gallere. Mit eget rug . . . som jeg lader tærse og opmaale af laden, kand jeg . . . med ringe umag conservere . . . Men derimod det, jeg faaer af bønderne enten udi landgilde, tiændekorn eller deslige, som alle tiider bliver lagt udi en dyng for sig selv, behøver og faaer dobbelt saa megen oppasning og kand dog fast aldrig bevares uden i ringeste at faae nogen tanke af olmhed . . .

HERSUMGÅRD, *Rinds hrd.*, Chr. Rosenørn Teilmann, ejer. 10. 11. 1778.

(*Uddrag*). Fra de speculative agerdyrckere i studerekamre, hvis ager er een urtepotte eller et havebeed, bevar os kiære Herre Gud! saavel som og fra misbrugen af de kunstige og chymiske giødningsmidler. Hvor vidt de første kand lade sig henrive af deres indbildningskraft . . . kand læses i . . . Journaux Encyclopedique . . . da een saadan agerdyrckere gandske alvorlig foreslaaer at sætte ruugplanter ligesom kaal. Disse planter gave 100 fold, altsaa: hand

havde erfaringen af hands urtepotte eller plantebed for sig; men da ruug maae avles i tønde- og ey i pundetall, og halmen i henseende til dends nytte i landhuusholdningen sicker kand regnes for $\frac{1}{3}$ deel af kornets verdie, hvo kand da ved slig project blive alvorlig. Hvad skade det andet kand giøre, hører mand . . . baade engelændere og andre bevidne, naaer de yttre frygt, at Englands kunstige agerdyrckningsmaade, især hvad giødsckningen angaaer, vil svie til efterkommerne, Engeland, som ey alleene i Dannemarck, men og udenlands sættes til exempel for en retskaffen agerdyrckning, mueligvis de fleeste gange uden behørig sammenligning med andre stæder og omstændigheder.

HALD, *Nørlyng hrd.*, *Fr. Schinkel, ejer.* 4. 10. 1778.

(*Uddrag*). Den beste maade . . . bliver . . . at man især beflitter sig paa . . . reen sædekorn, og dersom jorden er fordærved af ukrud, da i dend beqvemmeste tiid af sommeren, hen sidst i junii maaned, naar de skadelige vexter florerer, og førend frøet moednes, at aflugge samme paa nøyeste, forsigtigste og behendigste maade ved mandfolck paa bare fødder og i korte trøyer, paa det at . . . rugen icke skulde formeget . . . tage skade, hvilcket nogle aar vil igientages saaleedes at rense jorden.

SØDAL, *Nørlyng hrd.*, *A. Friisenborg, ejer.* 26. 8. 1778.

(*Uddrag*). Her i denne egn bruges icke anden maade . . . end . . . godt reen sædekorn . . . og aarlig noget før høstens tiid [*aflugning*] og endelig . . . kastning og rensning . . . hvorved ungefæhr det øvrige ukrud fraskilles det til kiøbmandsbrug og sæd . . . reengiorte korn. Paa denne maade har landmanden, især ved sæde- og præstegaardene, kundet tilveiebringe sig fuldkommen saa reene kornvahre som de, der fra fremmede stæder indføres. Anden middel sees icke heller at kand opfindes; thi ved harpning og deslige kand ukrudet ey fraskilles. Men som der nu ved sæde- og præstegaardene (der egentlig ere de stæder, hvorfra de betydeligste exporter kand ventes) ey som tilforn maae brændes brændeviin, hvorved det frakastede og afrensede ukrud tilligemed den svange og ringe kiærne kunde føres til nogen nytte, saa er det ventelig, at kiøbmanden ey nu . . . kand erholde . . . reene kornvahre . . . Men . . . det korn, som bonden sælger . . . kand være tienlig . . . til indenlands brug som til brændevinsbrændens og anden brug i kiøbstæderne. Og da samme de fleeste aaringer icke kand komme i nogen ligning med de kornvahre, som sælges fra sæde- og præstegaardene, saa kand samme vel ey komme i nogen betragtning i henseende til udførselen . . .

VINDUM OVERGÅRD, *Middelsom hrd.*, *S. Holm, forvalter.* 2. 11. 1778.

(*Uddrag*). Den . . . for nogle aar siden grasserende fæsyge tilføyede mest alle i almindelighed et stoert pengetab; men landmanden, og især bondestanden,

paa de fleste stæder tabte meere end daabelt, ved dette at giødskningen til aggerjorden tilligemed fæet blev borte, et tab som i mange aar icke forvindes . . . Aggerjorden, som fra den tiid af er giødet med blanding af dynd, moesejord og andre deele . . . er fordærvet og paa mange stæder saa befængt med ukrud, at det neppe er muelig nogensinde igien at faae den derfra rensat . . .

Naar det endog kom dertil, at landmanden . . . aulede reen korn, og at hand deraf noget kunde sælge, følgelig da det bæste . . . til hvad brug skulde hand anvende det ringeste, efterdie brændeviinsbrænderiet er ham forbudet? Til hands huusholdningsbrug er det udrøy og altsaa unyttig, og at falholde det hos kiøbmanden . . . var til heller ingen nytte uden at afhende det for halv værd. Hand og kom i priisen til kort, om hand blandingsviis solgte det ringe under et med det bæste . . . Naar landmanden maatte tilstædes ved brændeviinsbrænderiet at benytte sig af sit smaae og ringeste korn samt de frøedele, som sammenblandet følger samme, saa kunde hand ey alleene derved tilbringe sig penge for meere end kornets værdie samt nyde det fornødne til sit huuses behøvende istæden for at dyre kiøbe det i handelsstæderne, hvor de nu efter eget tykke sætter priiserne (en landmand og bonde dog, især paa visse aarsens . . . tiider, nødvendig skal have brændeviin til sig og sine), men hand og kunde drøye og forøge foeringen til sine kreaturer med bærmæn eller spøelen . . . Det i øvrigt formodes, at om brændeviinsbrænderiets brug blev tilladt i almindelighed eller hos alle dem, der kornauling har (alle huusmænd og indsiddere undtaget) vilde der blive en kiendelig forandring til ikke liden nytte. [*Misbrug kunne forekommes ved mulkter*].

Hvad angaaer kornvahrenes conservation . . . naar samme fra kornladen vel tør og rensat bringes paa kornlofterne og siden kastes og renses med saalde eller kornharper, især fra martii maaned af, med tillige fra den tiid af ugentlig at vorde kastvendt, saa kommer det neppe til skade og allermindst, om kornet ey ligges paa de lofter, hvorunder er kreature, beester, fæe, faaer eller sviin, som giver stærk varme og een deraf kommende stank fra sig. Vil nogen paastaae, at kornet i almindelighed skal tørres . . . i nogle dertil indrettede tørrehuuse . . . vil neppe saadant forehavende være mange fleere til sand nytte end opfinderen . . . Begyndelsen lader sig see paa visse stæder . . . men vedvarer ikke; thi naar ingen anden middel er, end at tøringen skal skee ved ildvarme i ovner, er folkemængden til arbeidet og træmængden til ilden alt for een a toe gange nock til at ophæve ydermeere brug, og hvor tøringen skulde skee ved tørveildsvarme, især den svogele tørv, og kornet derefter kommer under skibsfarten, sammenmænget i et fartøj, blev det især bedærvet.

VINDERSLEVGÅRD, *Lysgård hrd., M. H. Lunn, ejer.* 13. 9. 1778.

(*Uddrag*) . . . i den tiid jeg har haft jordegods, har det aldeles været ufor-
nøden . . . at have tørrehuus til kornet; thi bonden har med sine grædende
taarer nødte mig at selge sig af det korn, som jeg . . . behøvede til min huus-

holdning, og med glæde givet mig 3 rdl. for tønden af rug, da det dog solgtes i Randers og andre kjøbstæder for 14 mk. tønden. Aarsagen er let at begribe. Bonden, som i 3 a 4 aar ikke har solt et chreatour, nødes, saasnart som kornet er kommet i laden, at terske med kone og barn for at føere til kjøbstederne og selge for, hvad de vil give ham, paa det hand kand engang blive mægtig at betale en af alle de nu meer end tilforne paaløbende skatter, som fra juul er bestandig paadraget til hosbondes store skade; thi om hand ikke clarerer paa amtstuen, maae hand forstaaelig vente sig execution. Saaledes er tilstanden . . . hos mig, da jeg dog paastaaer, at mit gods er best . . . af alle de her i egnen værende godser, saasom de snart ingen hoveri forretter. Gud give, det kunde komme saavidt med landvæsenets opkomst, at . . . der kunde behøves tørrehuuse til korens conservation, saa var det tegn til, at den tomme lyd (landvæsenets opkomst) engang var bleven opfyldt.

ALLINGGÅRD, *Hids hrd.*, J. A. Fischer, ejer. 7. 9. 1778.

(Uddrag). Ethvert land og . . . enhver provintz . . . haver sine herligheder og vanskeligheder, saa at det, som kan være passelig paa et stæd, kan icke paa et andet. Vil man betragte de feedeste egne i Holsteen, hvor jorden er af naturen saa god, at indtet kan giødes, men giødningen sælges, der er ophold uden nogen hielp baade for mennisker og creature, og deres arbejde kand betales ved jordens velsignelse. Derimod, vil man see hen til den ringere egn i Nørre Jylland, hvor lidet og indtet voxer, og hvor det i den sandet egn giver liden afgrøde, som skal kjøbes af jorden med giødningen, her betaler arbeidet sig icke, her er hunger og lidet til creaturenes føede, medmindre det reene korn skal bruges, og paa anden maade bliver det en umuelighed at holde de fornødne ved live . . . Kornvahrene . . . kan . . . icke med nogen fordeel afsættes, saalenge at jordens afgrøde er overflødig i de feedere og varmere egne; thi saa kan vi . . . icke holde priis med Østersøen, da der gives de stæder, hvor de efter en tønne udsæd kan auvle 20 a 30 tønner, naar vi her i Nørre Jylland . . . neppe faar 3 a 4 . . .

For dette aar har . . . fleere af bondestanden . . . kjøbt end solgt rug, og for tilkommende aar vil de blive endnu fleere, da grøden . . . har slaget sig. Altsaa vil exporterne af kornvahre blive ubetydelig. Men hvad creaturene angaar, dem haver vi i saadan overflødighed og mængde, at enhver bonde ønsker, dette maatte underkastes Kammerets opmærksomhed som bondens vigtigste indkomst. Derimod hvad kornet angaar, er en vendtende sag.

FRISHOLT, *Hovbjerg hrd.*, H. T. Rosborg, ejer. 10. 9. 1778.

(Uddrag). At bruge reen og gott sædekorn . . . haver mestendels medført een reen afgrøde . . . Dog kand jorderne af sig selv . . . give ukrud i auflet, hvilket brave auflsfolk deels ved agtsom afløsning imedens det groer og deels efter

tærskningen med kastning, seldning og harpning har stræbt tilforn at reengjøre . . .

Bygget her, ogsaa tilforn bæst reengiort for haureblending saaledes: Strax efter at bygget er høstet og sammensatt paa ageren, da haver høstekarlene (imedens optagerne river) gaaet tilbage og af hver kierv sancket det vel kiendelig havre, hvilket af høsterne er giort paa hver ager udi 4 a 5 minutter i min ejendomsstiid forhen ongefæhr. 20 til 30 aar. Men dette med meere fornøden gierning vil særdelis een deel af bønderne, men i almindelighed deris trodsige arbejdsfolk nu omstunder ikke gjøre her saa oprigtig som i forrige tiider, under det eenfoldige bondenauns formeenende frihed i at raade sig selv. Thi med største skiødesløshed imod deris sande menneskeforstand forhiasker, aftræder, nedvæltter og spolerer de syndig meget af den velsignede liden grøde paa hovmarken her i disse møjsommeligt fattige tiider, saa jeg (og min liige af skiæbne) hverken kand faae min gaards aufling dreven som tilforn, mindre kand udvirke nogen nye gaunligheder, men mange af de gamle forhen giorte ting til baade min og bøndernes gaun og velgaaende taalmodig maae efterlade . . .

RANDERS AMT

Det nuværende Randers amt omfatter i hovedsagen de gamle Dronningborg og Kalø amter med undtagelse af Sønderlyng og Hovlbjerg herreder, som tidligere lå under Dronningborg amt, men nu hører til Viborg amt.

Besvarelsene fra de to amter er ikke meget fyldige. Den fremgangsmåde, amtmand Buchwald for Dronningborg amt har fulgt, har heller ikke tilskyndet godsejerne til omfattende besvarelser, idet han har indrettet sine cirkulærer med $\frac{1}{4}$ sides plads til hver hovedgård, hvoraf de fleste vel har sluttet, at svarene forudsattes påtegnet cirkulærerne og holdt inden for den afsatte plads.

Amtmand Buchwalds betænkning for Dronningborg m. fl. amter er ikke medunderskrevet af andre. Han anfører i indledningen, at han har overlagt problemerne med de kyndigste proprietærer, men nævner ikke, hvem disse er. Til grund for hans betænkning ligger øjensynlig overvejende personlige godsejererfaringer. Han ejede Gudumlund i Fleskum herred, Ålborg amt.

Amtmand Gersdorffs betænkning for Kalø amt er medunderskrevet af J. F. Sehested til Høgholm (fra hvem ingen særskilt besvarelse foreligger) og P. K. Hoff til Ryumgård.

Begge amtmandsbetænkninger tager udtrykkeligt standpunkt til selve kornhandelspolitikken, men kommer til højst forskellige resultater, idet Buchwald går stærkt ind for ophævelse af kornmonopolet (jf. Hans Drejer på Ålækkegård, Odense amt), mens Gersdorff går ind for dets skærpelse.

DRONNINGBORG M. FL. AMTER, *amtmand F. Buchwald*. 20. 10. 1778.

[*Indledning*]. Af alle hosfølgende erklæringer sees tydeligt, at endskiøndt næst

Ungarn og Spanien Jylland nok er det land i Europa, hvor aggerdyrckningen drives med største efterladenhed, ere dog principia af den gode cultur, som giver reent og tungt korn, bekiendte. De gaaer alle ud paa at betroe til hviilt eller giødet jord efter foregaaende flittig pløining og harving reent og tørdt sædekorn. Rigtigheden af denne theorie er in praxi ved den til fuldkommenhed af . . . grev Moltke paa hands grevskab Bregentved drevne nye indretning noksom beviist. Jeg selv, som . . . i det smaae efterfølger bemeldte stoere, men ey nok bekiendt excempel, har nu i denne sidste høst, skiøndt jeg kuns arbeider i 3 aar, allerede høstet rig frugt af de giordte forandringer.

At nu en saadant systematisk aggerdørckning ikke i alle deele sees indført i almindelighed, dertil ere 2 aarsager: 1) Mangel paa indsigt til at legge saadan en plan, som udfordres til en gaards indretning efter den moltkiske maade, og denne kunde allerbæst afhielpes, naar (ligesom maaden, hvorpaa fælledskabet imellem de bernstorfiske bønder blev ophævet, ved Baden blev bekiendtgjort, og hvoraf jeg haver ved samme med mit gods giordt operation haft megen oplysning) ligeledes den med hovedgaardsmarckerne paa grevskabet Bregentved giordte indretning blev ved tryken bekiendtgjort og geleidet med kort om marckernes tilstand saavel før som efter den nye . . . holsteenske indretning. Vilde Hands Kongelig Mayestæt lade et lidet værck, nemlig Verhältnis der Viehzucht zum Ackerbauen, oversætte . . . og uddeele til alle herregaardseiere, troer jeg . . . at saadant . . . vilde have nyttige følger; thi samme haver været mig til stor nytte. Author er hr. amtmand Christiani i Sverin, som var practicus og lykkelig practicus, førend hand blev author. 2) Den anden hovedhindring er mangel paa formue, da denne nye indretning medfører omkostninger, nemlig med at lade giøre karte over eiendommen, indgrøftninger, fodninger[?], rydning etc., og dernæst, naar icke særdeles lykkelig hazard indtræffer, er som oftest i de første 2 à 3 aar afgrøden slettere, og skiøndt de følgende aars afgrøder rigeligen belønner saadant tab, saa doeg, da de proprietairers tal kuns er meget ringe, som ei skylder meere end det halve af deres gaarder, ere der heller kuns faae, som (saalænge extraskatten continuerer, og mand ved bøndernes ulydighed mod brændeviinsforordningen seer sig ved inquisitionen exponeret til extraudgifter af 6 à 800 rdl. aarlig) ere i stand til at oppebie denne lykkelige epoqve. Renter skal betales hver 6. maaned, og ingen forbedring i aggerbruget giver nytte inden 36 maaneder.

Doeg uagtet aldt her anfødte drister jeg mig ikke til at paastaae, at de foreslagne midlers anvendelse og berørte hindrings ophævelse kunde være tilstrækkelige, saalænge som kornhandelen ei gives andre love. Det slags monopolium, vore kiøbmænd have med deres kornvahre paa Norge søndenfields, giør, at aldt korn, endten det er reent eller ei, er dem lige kiærtdt, helst da de for største deelen betaler det med norsk tømmerlast, hvorpaa de da som bekiendt haver 100 pro:ct fordeel. Saalænge aldt saa, som dette monopolium vedvarer, bliver slette kornvahre ligesaa vel betalt som de goede. De jordegseiere altsaa, som legge vind paa en forbedret aggerdyrckning, høste deraf

ickuns fordeel, forsaavidt tøndertallet formeeres, men ikke i henseende til kornets bonité og tyngde, hvilket burde være hovedsagen og give den bedste erstatning for de giordte udlæg. Jeg troer derfor, at det vilde blive fordeelagtig, om kornskatten blev udskreven . . . pundeviis og icke i skieppetal. Dog maatte proprietairerne til udskiftning af fælledskab imellem deres bønder paa det kraftigste opmuntres; thi saalænge at de ligge imellem hinanden ager om ager, kand mueligheden af goed agerdyrkning og af det derved alleene voxende reent og tungt korn ei tænkes.

Skeede dette, og desuden kornhandelen blev frie som det sikkerste middel til kiøbstædernes opkomst uden landets fornærmelse, vilde alle producter ved formeeret consumption stige, og de præmier, som . . . forundtes flittige landmænd, saa blive immanquable midler til almindelig velstand grundet paa goed aggerdyrkning, især om ingen hindring for kornvahres consumption blev lagt, men dertil givet ald muelig indirecte anledning, thi det gaaer med aggerdyrkningen som med alle andre fabriqver, joe meere der af det producerede forbruges og følgelig søges, joe meere florerer fabriqven.

KALØ AMT, *amtmand Poul Rosenørn Gersdorff, J. F. Sehested til Høgholm, P. K. Hoff til Ruumgård. 24. 9. 1778.*

[*Indledning*]. At landmanden . . . i almindelighed ikke kan forskaffe saa reene kornvahre, som var at ønske, foraarsages tildeels af sædekornets reenhed [!], jordarternes forskiællige beskaffenhed, sammes forskiællige behandling, veyerligets beqvemhed i og efter sædetiiden saavel som ogsaa i kornets opvext. Jylland kan paa mange stæder frembringe reen rug, der holder over den i Østersøen antagne vægt paa gode kiøbmandsvahre, er vist og unægtelig, men at det jo var meget at ønske, at sliige reene kornvahre her i landet var meere almindeligere . . . kan ingen modsige, og at kornvahrenes paa mange stæder ved fliid og vinskibelighed kunde have bedre . . . er ligesaa vist.

Det beste middel til . . . reene kornvahre er . . . at beflicte sig paa reent og godt sædekorn, hvilket enhver fornuftig landmand, som dertil har evne, tilforladelig ogsaa gjør. Erfarenhed viiser og, at den velhavendes bonde næsten stedse har bedre og reenere korn end den fattige, skiondt denne [*er*] ligesaa god avlsmand og ofte bedre end hiin. Hvorfore? Den velhavendes bonde har raad til at kiøbe sædekorn, har stedse fleere creaturer og i særdeleshed bedre hæste til auflets drift, altsaa meere giødning, og saaleedes . . . kan gjøre sin jord meere beqvem til at bære god frugt. Reent sædekorn var altsaa det første og beste middel, men hvorleedes dette hos den fattige landmand . . . skal blive giørligt, er vel neppe mueligt at sige, især i magre egne, hvor $\frac{2}{3}$ deele ofte af en proprietairs bønder ere fattige. Fra hvem skal vel saadanne nyde penge laan til at kiøbe reent sædekorn for uden fra hosbonden, og hvor faae af disse har vel formue til at gjøre saadant forslag til sine bønder . . . Een haaben af landmandens kornvahre kunde visselig ofte leveres kiøbmændene reenere, end

skeer. Men saa lenge den udenrigs kornhandel ikke udviides til landets smaae kiøbstæder, og fremmed korn til Norge indføres, giøres af kiøbmændene ingen rimelig forskiæll udi priiserne . . . som foraarsager, at landmanden gjerne sparer den umage at giøre sit korn ret reent . . . der kuns føeder tab. Derimod er det vist, at kiøbmændene kunde forhandle renere kornvahre . . . naar kornet betaltes efter dens bonite, og dertil var den paa mange stæder brugelige maade at sælge efter vægt mest passende; thi derved anskyntes landmanden at legge sig vind paa godt korn, naar det betaltes bedre og efter dets værdie, som nu ikke finder stæd, da kiøbmanden ikke betaler det gode korn høyere end den almindelige priis, det ringe korn derimod (som dog i sig selv billigt) betales ringere, mens kiøbmanden for at bringe dette i nogenleedes værdie imod det gode melere alt imellem hinanden paa sine lofter, hvilket altsaa udskikkes for gode kiøbmandsvahre, hvorved vores korn settes i miscredit. Hertil kommer nu dette, at den allerbeste rug forbruges til brændeviinsbrønderie, og lige beskaffenhed har det med maltgiøringen som een af de fornemmeste næringsveye for kiøbstæderne, da dette er meest afsettelig i Norge. Det er en bekjendt sag, at imellem 100 tønder byg meleres et anseeligt qvantum haure, som dog sælges for skibsmalt. Det er altsaa øyensynlig, at vores kornhandel paa saadan maade maae komme i forfald, og naar herpaa kunde raades bod, samt at kiøbstæderne vilde anlegge tøreovne for at giøre vores korn transportabel, saa tviles ingenlunde, at jo disse riger i nærværende tiids forfatning maatte høste de ønskeligste frugter.

Efter saadanne omstændigheder viides intet bedre forslag . . . end: 1) at . . . de handlende udi landets kiøbstæder ved belønning blev opmuntret til at sende korn til forhandling paa udenrigs stæder, 2) at de til saadan ende blev paalagt at forsyne sig med fornødne tøreovner, 3) at intet korn fra nogen kiøbstæd udenrigs blev udført, uden at det i forveyen var . . . befundet af en vis bestemt godhed, som efter vægt i betragtning af enhver egns beskaffenhed kunde determineres, 4) at intet korn saavel til Danmark som Norge og Holsteen fra fremmede stæder maatte indføres, saalenge kornpriiserne ikke oversteeg 14 mk. en tønne rug, 9 mk. en tønne byg og 6 mk. en tønne haure, 5) i særdeleshed maatte det nøye paaagtes, at ald snigehandel kunde ophøre, og at intet korn fra østersøiske stæder blev indført til oplag for siden at forsendes til Norge under naun af landets producter. [*Slutning*].

KELLERUP, *Onsild hrd.*, *Rasmus Brask*, ejer. 12. 9. 1778.

(*Uddrag*). I forrige tider kunde landmanden med stoer fordeel see dette ringe korn emplojeret, da hand brænte brændeviin og kunde af een tønne korn udgiøre 2, 3 a 4 rdl., bærmene undtagen, som hand havde til sine svin og creaturer. Derimod maae hand nu needgrave eller henlegge det paa saadanne steder, at det ikke skal komme i giødningen . . . Kiøbstædmanden vil indtet kiøbe det, formedelst hand skal svare consumption, ildebrand er ham kostbar, hand

brænder derfor [brændevin af] det reene korn. Og i brød kand ingen spise det. Efter boghvedestub falder gemeenlig dend bedste og reeneste rug, endog paa kolde og skarpe marker, der ellers giver overflødig skraad; men een fattig bonde kand ikke besaae ald det grønne jord med boghvede, med mindre det igien blev tilladt at brænde brændeviin paa landet . . . Byggen kand ved reen sæd blive frie for haure, og vinterhvede saaes her i enen ikke.

RYUMGÅRD, *Sønderhald hrd.*, P. K. Hoff, ejer. 15. 8. 1778.

Saa vist som det er, at vi haver her i Jylland reen ruug, der holder over den i Østersøen antagne vægt paa god kiøbmandsvahre, nemlig 117 til 120 \mathfrak{R} , saa ønskelig var det, at de handlende meere ville legge sig efter tørremachiner, hvorved voris ruug kunde blive ligesaa beqvem til udenrigs handel som hiin, og er det derfor høystpriselig den omhue, det høykongelige Rente Cammer herudi bærer, at landets exporter meere kunde udføres, allerheldst om Norge ey for fremtiiden skulle tage imod saa mange kornvahre, udi hvilket tilfælde det var høystbillig, at naar ruugen var gaaet under een viss fastsatt middelpriis, den fremmede ruugs indførsel aldeeles blev forbuden, mens saadan forbud da og at strække sig til Holsteen, der ved saadan leylighed indfører den og igien udfører samme til Norge under nafn af landets producter.

. . . naar eenhver beflitter sig paa reent sædekorn . . . afluggede klinte og skrader, thi heyre have vi icke, og skalter er mig ubekientd, var mand alt nu i stand at levere det saa reent, som det nogen tiid kommer fra Østersøen, og dette ville blive meere almindelig, naar kiøbmanden reflecterede først paa kornets bonite efter vægten, som Randers bye især alt nogle aar haver begyndt.

ÅRHUS AMT

Det nuværende Århus amt består af de gamle Skanderborg, Åkær og Havreballe-gård amter samt Nim herred af det gamle Stjernholm amt og Vrads herred af det gamle Silkeborg amt.

Besvarelserne fra dette område udmærker sig hverken m. h. t. antal, omfang eller indhold. Amtmand Bülow, Skanderborg og Åkær amter, har overvejet problemerne »med een og anden erfahrne landmænd«, men oplyser ikke med hvem. Af midler til kornavlens forbedring ved han kun at foreslå de gængse: rent sædekorn, god gødning, rensning på loen osv. Amtmand Rosenørn, Havreballe-gård og Stjernholm amter, har måttet foretage »igientagne erindringer«. Ej heller han oplyser, med hvem han har rådført sig. Hans originale betænkning er meget defekt, men har kunnet rekonstrueres ved hjælp af amtets kopibog.

Købmændenes adfærd med kornvarene indtager en fremtrædende plads i disse amters besvarelser, og dette afspejler sig i amtmændenes betænkninger. I modsætning til mange andre både her og andetsteds synes amtmænd Rosenørn at have blik for, at også købmændene har deres vanskeligheder at kæmpe med, ikke mindst mangel

på kapital. At kornet overvejende går til Norge animerer ikke til en særlig indsats fra købmændenes side.

SKANDERBORG OG ÅKÆR AMTER, *amtmand H. L. Bülow*. 24. 9. 1778.

Efter at jeg fra proprietairerne ... har indhændtet ... betænkning ... samt desuden derom med een og anden erfahrne landmænd overveyet, hvad ... kunde være nyttigst at indføre, har jeg hermed den ære tienstskyldigst at ... foreslaae følgende behandlingsmaade, nemlig: a) At eenhver, fornemmelig i henseende til rugaulen som den fornemmeste og betydeligste her i provintzen, beflitter sig paa reendt og got sædekorn samt benytter sig af sædekorn fra fremmede stæder i det mindste hveranden aar, da ... den sædekorn, som bruges af egen aul meere end et aar i høyeste, aldrig voxser saa reendt og vel som det fremmede i sær paa tyllige og feede egners jorder. b) At jorden efter fornøden hviile forsiunes med goed giødning og vel behandles ved pløyning og harven med vidre, der er een hovedpost, og om det var mueligt, at forraad af et aars giødske for et andet kunde have ... hvilket sidste dog neppe er mueligt ved hovedgaardene, endsiiger at skulle kunde skee ved bonden i almindelighed. c) At kornet paa loen vel kastes, meere end eengang, om fornødenhed det udkræver, og rendses med de saakaldede klindtesolde, (thi harpe kand bonden icke bekoste, holde eller have) heire og skraae at aflæses paa aggeren, inden kornet og ukrudet kommer til fremvext eller moedenhed.

Hvilcke foreslagne poster jeg ... henstiller til ... bedømmelse med erindring, at naar nu alt foreskrevne af landmanden i almindelighed er skeet og nøye iagttaget, bliver spørgsmaalet ... om og kiøbmændene icke selv er skyld i, at ureendt korn udføres, ved at kiøbe saavel reendt som ureendt korn af alle slags, blande det i een dyngge tilsammen for at give lættre priiser, og saaleedes sætter handelen i miscredit.

HAVREBALLEGÅRD OG STJERNHOLM AMTER, *amtmand P. Rosenørn*. 29. 12. 1778.

Efter at have erholdet det hølivolige Rente Kammers ... pro memoria ... har jeg requireret d'herrer proprietair og jordegodseieres formeening derom ... af hvilke endeel efter igientagne erindringer nu først er indkommet og ... vedføies for at viise deres forskiællige indsigter, hvorimod jeg efter overlæg med nogle er af formeening, at det ville blive til største fordeel for de danske provinser, om disse kundeournere saa godt, reent og tørt korn, at dette ligesom fra de ved Østersøen liggende oplagsstæder kunde conserveres og exporteres, allerheldst Norge, hvor kornet fra Danmark for den allerstørste deel forhen er afsadt, nu og i adskillige aar har haft saa godt kiøb paa alle kornsorter, at vore kiøbmænd for at ersætte deres tab derpaa har været nødsaget at forhøie priisen paa de derfra tilbage førende producter, som landmanden og bondestanden uomgiængelig behøver og maae have, ihvad de end koster, saa at tabet retournerer paa dem alleene.

Her bliver altsaa at overveje, 1) om kornets reenhed eller 2) dets tørring kand giøre forandring herudi.

ad 1) Det er unægtelig, at agerdyrkningen i de sidste 30 aar er kommet til en anseelig forbedring, hvorved jordegods uagtet haarde og trykkende omstændigheder samt svære udgifter er steget til meget forhøiede priiser. Mange, ja de allerfleeste jordbrugere har gjort sig megen møye ved godt og reen sædekorns anskaffelse, vandets afgravning, jordens hvile og retskaffene bearbeidelse at faae deres indauflede korn saa godt som mueligt. Dette har og lykkedes i visse egne, hvor jorden ey var ald for kold og vaad, samt de aaringer, hvor kornet i tiide kunde faae fremvext for udkrudtet, men ellers ikke uagtet ald muelig bestræbelse. Da nu saaledes kornets reenhed og bonite dependerer af jordens og veyerligets beskaffenhed . . . bliver saadant neppe ved noget forslag at forandre. Ikke heller synes, at kiøbmændene giør nogen betydelig forskiæld paa kornets bonite, men søger alleene dets priis saavidt muelig nedsadt.

ad 2) Om kornets tørring. Dette vil i almindelighed finde adskillige hindringer saavel paa landet som i kiøbstæderne. 1. Paa landet. a) For herregaardene, da enhver søger at afhænde sit korn aarlig og fører dette (naar det er mueligt) lige af laden til kiøbmanden, saa at det overskydende, som kunde oplægges, ikke betaler den bekostning og møie, som til slig indretning udfordres, med mindre kornpriiserne maatte blive noget ringere og korn uafsættelig, da enhver, der har ævne dertil, ventelig selv ville falde paa det, som eragtedes fordelagtigst. b) For bondestanden, der deels ingen leilighed har til kornet at tørre, deels feiler ildebrand dertil, og deels maae udføre kornet, ligesom det aftærskes, for at faae penge til udgifternes bestridelse, og deels ikke tør vente nogen synderlig forhøielse i betalingen af kiøberne. Det blev altsaa føyeligst 2. til kiøbstæderne at indrette tørreovne. Betragtes derimod, a) hvorledes de allerfleeste kiøbere ikke ere formuende til at betale kornet . . . førend dette efter udskibning er solgt og pengene derfor annammet, b) den bekostning, som tørreovnes indretning udfordrer, det derved faldende arbeide og de faae kiøbmænd, som ere formuende til at beholde korn til oplag, er disses antal saa ringe, at neppe tvende saadanne kunde nævnes i heele stiftet. De øvrige handle alle paa Norge . . . og ei videre, følgelig er meget faae i stand og villige til tørreovnes anskaffelse. Derimod ville det være meget nyttig, om ved hver amtstue en tørreovn for Hands Mayestæts regning (til magazinkornets tørring og conservation ved oplag eller transport) kunde indrettes, og amtsforvalteren imod billig gotgiørelse for kornets tørring og indsvinding blive ansvarlig til dets conservation. Og som kornaulingen i Norge mærkelig paa nogle aar skal være tiltaget, ansees meget fordelagtig for Danmark, om frieheden for de 2 nordenfjælds stifter i Norge at indføre fremmet korn saaledes blev indskrænket, at saadant alleene paa . . . ansøgning, og naar det eragtedes fornøden, blev dem tilstaaet. [*Slutning*].

KALBYGÅRD, *Gern brd.*, J. J. Rosborg, ejer. 11. 8. 1778.

Vil kornhandlerne . . . betale efter vægt og . . . bonite, bekommer de ufejlbarlig baade reent og, saavit som mueligt er, tørt korn . . . Aldmindelig mand stræber for at sælge, hvad mest kan give penge. Hidtil har de kundet faae ligesaa meget for ringe og ureent korn som for got, har derfor beholt de bedste kierner til deres huusholdning. Bondestanden derfor og mange gange har kiærer, det er ureent end reent, da de siger, skarn fylder, og de erholder næsten lige meget for, hvad som kommer til kiøbstæden. Det verste synes at være, at de svange kierner og klinten icke kan komme til den nøtte, de burde . . . da kiøbstædmændene for den høye consumption ej kand brende det i brendeviin, og landmanden icke maae . . .

MATRUP, *Tyrsting brd.*, T. J. de Thygeson, ejer. 28. 8. 1778.

{*Uddrag*}. Denne egns . . . ruug findes saa god og svær som nogen stæd i Nørre Jydland samt frie fra all klinte og heyre, saa den alleene maae viige den østersøeske udi meelets hviidhed. Formedelst jordens skarphed kan ingen hveede her i egnen saaes, og af samme aarsag frembringer jorden ey større quantum af byg, end ohngefær igien egnen udi deres oeconomie kan forbruge.

TYRRESTRUP, *Vor brd.*, O. J. Søltoft, ejer. 5. 9. 1778.

{*Uddrag*}. Jeg er ikke af de tanker, at en vitløflig beskrivelses publication over omgangen med at luge kornet i marken eller paa loen, at afklippe de gode og fuldvoxne vipper, at lade opsanke vipper eller kiøbe dem af fattige, som dem har opsamlet, for at bruge dem til sæd, kiøbe sædekorn fra fremmede steder, hvor det falder reen og tienlig, at kaste og reense kornet, at pløye og tilberede jorden, saa ukrudet dempes, og dend gode sæd faar fremvekt, med utallig meere betreffende at faa reen og tienlig sædekorn, vilde medføre synderlig nytte; thi i dend henseende mangler ey paa skrifter; ey heller mangler største deelen af landboer og bønder paa kyndighed at practicere. Aarsagen er derfor ey uvidenhed om behandlingen at faae reent sædekorn, men denne at vore handlende ey gjør nogen synderlig forskiæl paa kornets bonité. En tønne efterkorn . . . betales ligesaa dyrt (eller paa 8 sk. nær) som det beste fremmerste korn, saa en tønne ansees for en tønne, enten det er ondt eller gott, da de ey har vidst anden afsatts end Norge, hvor ikkun maadelig skiønnes paa boniteten undtagen i lette aare, da man har ondt ved at afsætte det skidne eller slette korn.

VEJLE AMT

Fra det nuværende Vejle amt foreligger kun enkelte besvarelser fra Bjerge og Hatting herreder, indsendt til amtmanden over de daværende Havreballegård og Stjernholm amter (se om disse amter iøvrigt under Århus amt).

Som et eksempel på en ikke helt ualmindelig overtro meddeles et uddrag af besvarelsen fra forvalter Iver Bie på Barretskov. Næsten pudsigt er det at se, at hans dispensationer fra naturlovene dog ikke strækker sig til også at omfatte byggen.

BARRETSKOV, *Bjerge brd.*, *Iver Bie, forvalter*. 18. 12. 1778.

(*Uddrag*). I kornauvl har jeg kun maadelig indsigt . . . Dog troer jeg, at af en vinterhveedekiærne efter en siid jords natur kand opgroe 3 straae, det eene vinterhveede, det andet som vi paa jydsk kalder hviine, det tredie heyre, alt af een rod og kiærne, og endelig tet ved siden en klinte, tilsammen af reen vinterhveedesæd. Rug troer man og kand tildeels give klinte efter grund og væjrligs beskaffenhed. Og ligesom rug af naturen meenes at kand forandre sig til klinte, saa er det og proberet, at haure kand saaes og i andet aar blive til rug. Men byg er uden for vinterhveeden, rug og haure, derfor dend bonde, som sælger byg blandet med haure, har selv skyld i blandingen, som gierne skeer ved tærskningen, at de ey renser ladegulvet imellem kastningerne, som de burde, og bliver ved aarlig at saae af saadan blandet sæd.

WILLIAMSBORG, *Hatting brd.*, *J. H. de Lindenpalm, ejers svigerfader*. 22. 8. 1778.

(*Uddrag*). Det er vel blot en svag indsigt, som synes underlig derom, at Norge (et land af naturen dannet til at frembringe det i Dannemark . . . feilende . . . bygningstømmer . . .) faaer ey allene tilladelse, men endog belønning for at rydeliggjøre [*skov*] for at give leylighed til kornsædens og vextens desto større overflødighed der i landet; hvorimod Dannemark (et naturligt kornland) hverken har slig tilladelse, mindre belønning, men endog maa befrygte straf, naar noget til andet end brende unyttigt skov der i slig hensigt op- og udryddes, da dog Danmark med sit naturlige forraad af korn næsten altid kunde komme Norge til hielp og Norge derimod hielpe Danmark med sit naturlige forraad af bygningstømmer og saaledes uden penges udførsel af landene forsyne hverandre med det fornødne af disse producter. Men hvad vil der blive af, naar den tid kommer, som allerede nærmer sig, at Norge avler selv sit behøvende korn eller den største deel deraf, haver intet eller kuns lidet bygningstømmer at undvære, ja vel endog vil fattes brændetræ til sine værkers fortsættelse. Danmark derimod kan ikke afsætte korn til Norge, ikke heller faae sit fornødne bygningstømmer derfra. Følgen er aabenbar og tildeels i disse tider kiendelig mærket. Hverken der eller andensteds kan kornet afsettes. Tømmeret maae meget over sædvanlig priis betales, ja mod reede penge søges i det fremmede.

RINGKØBING AMT

Det nuværende Ringkøbing amt svarer til de gamle Lundenæs og Bøvling amter bortset fra, at Øster Horne herred, som lå under Lundenæs amt, nu hører til Ribe amt.

Besvarelsene fra dette område er ret talrige, men kun få er af nævneværdig interesse. De fleste er ganske korte påtegninger om cirkulærets modtagelse og afsendelse. At kortfattet dog ikke i alle tilfælde er ensbetydende med interesseløshed (sålidt som længde behøver at være andet end ordgyderi) ses bl. a. af det lakoniske svar fra Nørre Karstoft, der lyder: »Her kand til gaarden ey aules mere end kand fortæres.«

Amtmand C. F. Hansens betænkning er medunderskrevet af 4 personer, der, skønt deres fornavne ikke har kunnet fastslås med fuld sikkerhed, formentlig kan identificeres med justitsråd Jens de Linde til Handbjerg Hovgård, kammerjunker Jens Jermiin til Avsumgård, kammerråd Peder Hansen til Landting og forvalter O. M. Laurberg på Estvad Kloster.

LUNDENÆS OG BØVLING AMTER, *amtmand C. F. Hansen, Jens de Linde til Handbjerg Hovgård, Jens Jermiin til Avsumgaard, Peder Hansen til Landting, O. M. Laurberg på Estvad Kloster. 6. 3. 1779.*

Ingen ting synes meere at kunde forvise landet om reene kornvahres aul, end at de ureene ey kunde debiteres. Vel er der eet og andet enckelt sted, hvor ingen fliid formaaer at qvæle ukrud iblandt sæden. Følgen deraf er at ansee som en skiæbne baade for landet og jordbrugeren; men hvor en forsætlig, følgelig overvindelig, forsømmelse tillader ald ukrud en skadelig fremme, der tilveyebringder den forsømmelige sig sin velfortiente løn, neml. den visse armod, som er afskyelig at see i møde. Den udmærcker ogsaa saadan en mand til et exempel for mange, og alle andre de ønske sig præcaverede imod den og følgelig anvende alt, hvad deres evne og bruugende jorders . . . beskaffenhed tillader dem, for at guarandere sig og tilveyebringe gode og af-sættelige kornvahre. Fra hoved- og sædegaardene sælges de anseeligste partier kornvahre. Kiøbmændene er i handelen meget kræsne. Den, som ey har reent og got korn, kand ey naae den priis som gode avlsmænd for deres vahre; følgelig maae enhver beflitte sig paa at have reent og got korn til forhandling. Vilde derimod kiøbmanden antage slettere vahre til en priis, som landmanden fandt sig convenable, saa synes der ey at være en riimelig aarsag at udfinde, hvorfor landmanden skulde anvende enten penge eller umage paa at tilveyebringe sig en ting, som var ham unyttig; thi hand gjør ret, naar hand handler til sin beste fordeel, og at see den i møde er den stærckeste drivere, der kand være for mennisker til at anvende alt, hvad der er i deres evne og formue for at naae den. Næringsveye findes sielden aabne, at de jo og godvillig søges. Kiøbmændenes kræsenhed i handelen involverer, at der fra sædegaardene in genere leveres gode og reene kornvahre, men kiøbmændenes omgang er siden ey saa ganske rigtig; thi naar bonden sælger ham et pr. tønder eller meere kornvahre, som ey liigne de andre enten i godhed eller reenhed, saa kaster han dem under de reene, og da kiøbmanden saaledes indsamler mange ureene kornvahre, og disse ved kastningen paa lofterne beblendes med de gode, saa forringes de natuurligviis til ey meere at kiendes igien. Købmandens fordeel kalder ham ofte til at viise, hvor ringe kornvahrenes icke ere, og til at beskyldde landman-

den for det, som er frugten af hands eegen vindesygge; thi bonden maae nøyes med en efter vahrenes intrinsiqve bonitet overeensstemmende priis, følgelig har bonden ved at sælge tønden 1 à 2 mk. ringere betalt kiøbmanden for at rense hands korn. Dette gjør kiøbmanden ey, hand beklager sig, at kornvahrene aules saa ringe. Derom lader hand sin dyngge vidne og fortier sine kneeb. Hand vil, at bonden skulde levere ham kornvahre af samme bonitet som sædegaardene, men 1 à 2 mk. pr. tønne ringere. Derved kunde kiøbmands-, men aldrig bondestanden bestaae. Vi holde for, at det er gandske umueligt, at bønderne nogensinde kand skaffe saa reene og gode kornvahre, som der haves fra sædegaardene. Derved formeene vi og, at der ey af bonden kand forlanges meere, end der virkelig skeer, nemlig at hand gjør sig ald den umage for at aule got korn og at rense det, som hands evne og omstændigheder tillader ham, sampt betaler kiøbmanden for at gjøre det, som fattes. Enten saa mangelen reyser sig af den eene eller den anden feyl hos bonden, saa synnes kiøbmandens feyl endda baade evident og størst. Hvorfor gjør hand icke det, som bonden betaler ham for? Saa bliver kornet reent og got.

De midler, som paa sædegaardene anvendes og daglig raffineres, ere mange og liigesaa forskiællige som stæderne. Deraf bringe ogsaa icke alle liige god nytte. Kornvahrene kand være ringere paa det eene end det andet stæd, skiøndt liige fliid paa liige maade er anvendt paa begge stæder, hvoraf vi slutte, at almindelige regler, hvis efterlevelse kunde love almindelig god og reen kornavl, ey ere at udfinde. Vi tilstaae gierne, at nogle ere liigesaa almindelig gode som gode i sig self, for exemp. at søge fremmed og rensed sædekorn, at giemme giødningen i eet eller fleere aar . . . og saa viidere; men bonden kand ey enten anskaffe fremmed sædekorn, hand har ey formue dertil, eller giemme giødningen kuns eet aar over, da ligger hands aul, og det sidste er værre end det første. Det gaaer saaleedes med mange af de andre raad. Den bonde, som kand overkomme at følge dem, hand gjør det af sig self, hands fordeel kalder ham dertil, og den uformuende maae i eet og alt tiimeligt nøyes med det, hand kand naae. Det eeneste vi . . . tør fæste vores tancker ved, er sædens lugning; thi dermed er kuns haandarbeyde, som hver menniske i landet supponeres at kunde overkomme, forknyttet. Saaleedes indstilles underdanig, om der ved love kunde bestemmes noget, som kunde tvinge dem, der ey vilde luge ukruden op af jorden, til meere alvorlig at anvende sig derpaa, end hidtil er skeet.

RAMMEGÅRD OG HERPINGGÅRD, *Vandfuld brd.*, J, P. Hald, *fuldmægtig*.
16. 9. 1778.

(Uddrag). [*Understreger betydningen af rent sædekorn*]. Det rug, som er fuld af ukrud, medens det staaer paa marken, veed jeg ingen raad til siden at faae reen . . . Dog ved at harpe . . . meget langsom kand vel en stor deel ukrud gaae igiennem; men saa gaar og en stor deel af ruget med. Ligesaadan beskaffenhed har det . . . med bygget. Af hveede saaes her i egnen saa at sige slet intet.

Det lidet rug og byg, herfra . . . kand undværes, sælges til Aalborg og bliver ey udskibet før sidst i junii eller først i julii maaned. Da det til den tiid ligger paa loftet enten over en vaanings- eller øxenhuus og 2 gange om ugen bliver kastet og derforuden harpet engang imellem for at faae alt støv derfra . . . er det til den tiid gandske tør . . .

SLUMSTRUP, *Bølling hrd., S. V. Rosenvinge, ejer.* 31. 8. 1778.

At reent og godt sædekorn er jo et tilforladeligt middel til derefter paa en god mark at aule gode og sunde kornvahre, er unægtelig; men hvor marken først er befængt med ukrud, kand den ey uden stor vanskelighed derfra blive rensed. Med sædekornet maae . . . bruges den beste forsigtighed med rensen og harpen, hvorved det fra kastningen tilbageblevne frøe . . . fraskilles. Nogle bruger den maade, naar sæderug kastes i laden, da at fratage saavel det forreste (som er de største og blaaeagtige korn) som det bagerste af dyngen (som er det ringeste og meest indsvundne korn) og derefter udtager det mitterste, som harpes og renses til sæderug. Den reene sandmarksrug holdes her for den beste sæderug især til huulmarksjord. Dernæst (bør) en mark, som er beladt med ukrud, i nogle aar efter hinanden forfriskes med fremmed . . . sædekorn samt nøye iagtages, at indtet frøe om vinteren udkommer af laden i giødningen (hvilket alleene endog kand formeere ukrud paa en mark), men slig frøe nøie at samles, kaages og gives til smaaecreature. Een kold, fugtig og saakaldet sløset mark kand vel endog . . . frembringe ukrud, hvilket vist nok kunde forekommes ved grøftning, hvorved den kolde og suure vædske . . . kunde faae afløb . . . Her paa egnen er det værste ukrud i rugen saakaldet raaes, hvilket endeel lader sanke, førend det bliver modent, falder af og besaaer sig selv; men ved saadan sanken tillige nedtræder endeel af rugen . . . og udfordres dertil baade endeel folk og tiid, som . . . er kostbar i travelt avlingstiid. Bonden i almindelighed her paa egnen, som ey kand grøfte, ey kiøbe . . . fremmed sædekorn . . . af mangel paa evne og penge, som hand desværre saa ofte feiler til skatter og andre høifornødne udgifter, besaaer sin mark med det korn, hand har og avler selv. Marken bliver da det samme, sædekornet det samme, ukrudet det samme, aulen det samme og bonden den samme, og ingen af deelene forbedret meere, end det var tilforn. Angaaende korntørringen, da kunde vel slige tørrehuuse best indrettes af kiøbmænd og andre, som modtager leverencer af korn. Thi det vilde blive vanskelig for endeel landgodser og umuelig for bonden . . . deels i henseende til bekostning, deels i henseende til ildebrændsel.

RIBE AMT

Det nuværende Ribe amt består foruden af det gamle Riberhus amt tillige af Øster Horne herred af det gamle Lundenæs amt samt af Anst og Slavs herreder af det gamle Koldinghus amt. Fra de to sidstnævnte herreder er der sålidt som fra Koldinghus amt overhovedet indkommet besvarelser.

Kun ganske få af de 20 besvarelser fra dette område er af nævneværdig interesse. De fleste er intetsigende påtegninger. Amtmand Levetzau har overvejet problemerne med A. C. Teilmann til Nørholm (i Øster Horne herred) og T. Øllgaard til Bramming. Betænkningen fremtræder som forfattet af disse to mænd og underskrevet på henholdsvis Nørholm og Bramming, medens amtmanden kun har forsynet den med en påtegning, dateret i Odense den 20. december. Den originale betænkning er noget defekt, men har kunnet rekonstrueres ved hjælp af amtets kopibog.

RIBERHUS AMT, *amtmand T. Levetzau, A. C. Teilmann til Nørholm, T. Øllgaard til Bramming*. 11. og 20. 12. 1778.

Til at kunne have reent og godt korn eragtes den bedste maade at være denne: 1) Man maae see derhen, at sædekornet er reent og godt, og følgelig enten maae forskaffes fra steder, hvor det saaledes er at bekomme, eller og af egen afgrøde maae omhyggelig luges saa meget, at sædekornet deraf kan have. 2) Møddingen maae man lade ligge en sommer over, før det paa ageren udages, derved ukrudsfroet forraadner og ødelegges. Nogle mene vel, at det samme kan naaes ved at lade frøe m. v., som opfeies i laden, henkastes ikke i møddingen men andensteds; men er ikke saa paalideligt. Thi omend derved kan forekommes, at intet ukrud kommer i møddingen fra laden, kan dette ikke desmindre skee med hvad, som feies fra kreaturerne. Man skulde og synes, at denne med flere præcautioner vare unyttige, naar allene blev sørget for, at udsæden og afgrøden var reen; thi saa maatte laden og halmen og endelig være det. Dette har og sin gode rigtighed, hvor ingen tiender tages paa kierven; men hvor dette skeer, og alle de byer, hvor tiendes, ikke ere ligesaa reene som egne marker, maae man bruge saa megen forsigtighed ved eget sædekorn og afgrøde, man vil; foruden at lade møddingen ligge en sommer over, vil marken aldrig blive reen. 3) Ved kornets kastning i laden maa een-deel tages bag fra, hvorved kornet bliver saa meget desmere fri ikke allene for allehaande frøe, men endog for de ringeste og letteste kornkierner. Resten af kornet bliver saa meget des tungere, som er en betydelig artikel, hvor saasom i Hamborg eller Holland korn kiøbes efter vægten. Paa denne maade kan man naae endog mere for 100 tdr. rug, naar omtrent 3 tdr. ere tagene bag fra, end for de samtlige 103 tdr. uden adskillelse; thi hvad man i saa maade vinder ved mængden, tabes ved vægten. Og dog kan man desuden af de fratagne 3 tdr. efterkorn, naar man det beholder selv, have god tjeneste, saasom til heste, hunde, svin, høns m. v. 4) Merker man, at ukrud ikke desmindre indfinder sig paa marken, maa det omhyggelig afluges, forinden det faar saa

megen fremgang, at dette ikke kan lade sig giøre. Lugning er fornemmelig fornøden ved saadant korn, som giemmes over i jorden fra indtægt til anden, saasom de saakaldte onde urter eller morgenfruer. Thi det nytter ikke, at sæden er reen, naar jorden er ureen og i sit skiød nogle aar kan overgjemme ukrudsfrøet. Har morgenfruer faaet saadan fremgang og formerelse, at de ikke lade sig afluge, bliver vel det . . . eneste raad at lade jorden hvile saa længe, til den ved frøets forraadnelse har rensat sig fra dette ukrud. Muligt sommerpløining en 8 dage efter st. hanses i deslige hvilende jord kunde og meget bidrage til dette frøes des hastigere ødelæggelse. 5) Man giør vel i at lade sædekornet harpe saavel som og kornet paa loftet et pr. gange om sommeren. Det forstaaer sig derhos selv, at kornet paa loftet desuden maa kastes eller skydes engang eller toe om ugen hele sommeren igiennem, fornemmelig for st. hanses. 6) At bygget ikke skal blandes med haure, ikke heller enten af delene med boghvede, adskilles naboeskabet i laden ved at legge rug derimellem. Thi rug, som bliver saaet med vaarkorn, faar ingen fremgang, ikke heller vaarkorn, som saaes blandt rug. Følgelig bliver afgrøden altid reen og uden blanding.

Foruden disse præcautioner har man og andre. Reensemachiner, blandt hvilke engelske roses meest, og hvoraf skal efter sigende paa Brahetrolleborg goeds i Fyhn eller der i egnen efter een af hr. græve Reventlow indført modell kunne forferdiges. Men erfarenhed har lært, at foranførte maade, hvorpaa de . . . indkomne betænkninger og for største delen gaar ud, ere, som afkappende det onde ved roden, tilstrekkelige nok og giøre videre reensemachiner ufornøden, og det ikke allene i Riberhuus amt, hvor man ikke har saa stor nød af ukrud, men formodentlig hvorsomhelst det saa og maatte være.

Hvad kornets tørring angaar, da, som Rente Kammerets skrivelse . . . rører om en maade, som dertil tienlig er befunden, men ikke forklarer, hvori den bestaar, forudsettende at samme maatte være bekiendt, men den det dog ikke er i disse egne og følgelig ikke heller her indført, ynskede man gjerne derom nærmere at blive underrettet.

A. C. Teilmann.

T. Øllgaard.

Til at overveje denne sag og de deri fra Riiberhuus amts proprietairer indkomne . . . betænkninger haver jeg . . . udnævnet og trædet sammen med ovenunderskrevne proprietairer hr. etatsraad de Teilmann til Nørholm og hr. cancellieraad Øllgaard til Bramminge, hvorefter dette forslag og af mig underskrives.

T. Levetzau.

NØRHOLM, *Øster Horne brd.*, A. C. Teilmann, ejer. 25. 8. 1778.

De almindelige reensemachiner ere bekiendte og kunne have fra alle store stæder. Følgelig er det ufornødent disse machiners indretning, der skeer paa adskillige maader, her at anføre eller betegne, der heller ikke for dem, der

ikke kiende dem, kunde skee uden tegning. Kan og for min deel saameget mindre love for deslige machiners virkning og paalidelighed, som jeg ikke bruger eller nogensinde har brugt dem, men forekommer deres nødvendighed paa følgende maade: 1) Seer jeg derhen, at sædekornet er reent og godt, og følgelig enten forskaffer det fra steder, hvor det saaledes er at bekomme, eller omhyggelig lader luge saameget af gaardens afgrøde, at sædekornet deraf kan tages. 2) Møddingen lader jeg ligge en sommer over, før den paa ageren udages, hvorved ukrudsfrøet forraadner og ødelegges. 3) Lader jeg ved kornets kastning i laden en heel deel tage bagfra, som anvendes til høns, sviin m. videre. 4) Saasart jeg fornemmer, at ukrud ikke desmindre indfinder sig i afgrøden paa marken, lader jeg det omhyggelig afluge, forinden det faar saamegen fremgang, at dette ikke kan lade sig giøre. 5) Lader jeg kornet harpe paa loftet et pr. gange om foraaaret og sommeren. 6) Før at bygget ikke skal blandes med haure, adskilles naboeskabet i laden ved at legge 1 gulv boghvede eller, fornemmelig, rug derimellem. Erfarenhed lærer, at ved deslige præcautioner er rensesmachiner uforholdne.

ENDRUPHOLM, *Skast hrd.*, T. R. Teilmann, ejer. 1. 9. 1778.

... rugen saavelsom øvrige kornarter falder meget reene her i egnen. Klinte findes aldels icke her, og heire er meget rar. Det værste ukrud, der falder her iblant kornet, er det saakaldede rass eller rassel. Og til at blive dette saavelsom andet ukrud qvit viides icke vissere og bedre raad end at forskaaffe sig andet sædekorn.

KROGSGÅRD, *Skast hrd.*, J. L. Bruun, ejer. 5. 9. 1778.

At avle reen korn dependere aldeles af egnen, tiden og maaden at conserve, af behandlingen. Her vil aldrig i alt gielde almindelige regler; men hver landmand maae nogenleedes under Guds velsignelse af sin grund efter sit fagh kunde garandere sit. Jeg lader strax efter høst fælle til rug, besørger giøden tørt underplovet, vogter mig for dyb plovning og ureent sæd samt for megen harven, bestyrer sæden lagt 14 dage før eller efter michael, efterseer og til tiid lader marken udrense for mindste ukrud, tager efterkorn i laden, lader kornet opbære i efterseete reengiorte sække, same hveranden dag i trækvind skyde paa reene og tætte lofter samt engang maanedtlig harpe. Derved har jeg haft rug, hvori i 100 tdr. udskibbet ey maae findes en haandfuld ureent eller fremmet, derhos saa sund at det efter 4 ugers forløb uskudt i et fyldt skib er arriveret lige frisk ved udlosnings- som indladningsplads. Anderleedes at tørre vores rug vil vel de altonaiske og hamborgske brendeviinsbrendere ey kalde ligegyldig.

ESTRUP, *Malt hrd.*, H. H. Chr. Laurrup, ejer. 10. 9. 1778.

(Uddrag). ... tørrehuse er ... ubekjendt her paa vestereggen af Jylland, lige-

som det og snart ville være inpracticabel, hvor tømmer og anden bygningsmaterialier er kostbar og næsten ufangelig, og man har det begreb, at naar kornet faaes vel tør i husene og fornemmelig lægges under steentække, har det ingen fare.

Det bliver høistpriselig, at kongeriget Norge for fremtiden kand undvære de danske kornvahre, og lyksalig for os danske, om vi kunde undvære deres tømmer, salt, jern, tiere og fisk. Dog tænker mand, at Norge gierne for fremtiden kand behøve den qvantité af kornvahre, som Danmark kand producere, naar det østerlandske korn ej der maa finde stæd.

Paa denne vesterlige kant af Jylland er rug snart det eeneste af kornvahre, som her kand have til afsætning, der ej paa disse sandige grunde er befængt med nogen slags ukrud uden aleene det saakaldede rass eller raas, og naar iagttages at holde sædekornet reen derfor, har det ingen betydenhed, og jeg tænker, at denne egns rug skal give det østerlandske lidet efter, og skulle herudi noget mangle, da bliver vel aarsagen denne: Da vi forhen var tilladt at brænde brændeviin, tog mand ald smaaakornet derfra, som blev forbrugt til brændingen; men nu, for ej at kaste det ringe korn hen til unytte, saa lader mand det følges med det gode, saavit mueligt er.

BRAMMING, *Gørding hrd., T. Øllgaard, ejer.* 11. 9. 1778.

Her ved gaarden er rug den betydeligste aul. Naar i den findes nogen ukrud som ras (thi anden slags ukrud er ikke her paa marken), lader jeg den nogle gange rænse ved en kornharpe, hvorigiennem all ukrud falder og separerer sig fra ruggen . . . Og paa samme maade meener jeg, enhver landmand kand aule og forskaffe sig reene kornvahrer, naar till rænsning have kornharper efter hver slags korns beskaffenhed eller størrelse. [*Slutning*].

LENSBESIDDERE

Som det fremgår af Landvæsenskontoets registrant (1778 maj—dec., nr. 626—46), er cirkulæret af 14. nov. 1778 udsendt til ialt 21 lensbesiddere. Dette var imidlertid ikke dem alle. Uvist af hvilken grund, sandsynligvis ved skødesløshed, er 6 blevet sprunget over. Af disse havde dog 3 fået cirkulæret ad anden vej, nemlig grev A. C. Holsten til baroniet Holstenshus i egenskab af amtmand over Nyborg og Tranekær amter, grev C. D. F. Reventlow til grevskabet Christianssæde og baron Fr. C. Krag-Juel-Vind-Frijs til baroniet Juellinge gennem stiftamtmand Krogh (Ålholm m. fl. amter) som »menige« gods-ejere. Til grevskaberne Knuthenborg, Gyldenstæen og Christiansholm er cirkulæret ikke sendt. Har de i lighed med Christianssæde og Juellinge modtaget det gennem vedkommende amtmand, er det i hvert fald ikke besvaret. Under alle omstændigheder har Rentekammeret ikke kunnet vide, at enkelte cirkulærer var nået ud til lensbesidderne via amtmændene.

Kun fra 16 af de 21 lensbesiddere foreligger der besvarelser. Grev Heinrich Holstein til Holsteinborg, baron Iver Holck til Holckenhavn, baron Iver Rosenkrantz til Villestrup, baron Chr. Fr. Güldenchrone til Vilhelmsborg og grev Hans Schack til Schackenborg har siddet henvendelsen overhørig, eller deres besvarelser er gået tabt. De er forgæves søgt i Landvæsenskontoets indkomne sager 1778—79.

Som man vel kunne vente, findes nogle af de vægtigste betænkninger blandt lensbesiddernes. Omfattende og værdifulde er navnlig besvarelserne fra Brengentved, Brahetrolleborg, Lindenberg, Marselisborg og Frijsenborg. Den flittige Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg har, som han havde for vane, egenhændigt renskrevet sin betænkning.

Af de ikke medtagne betænkninger fortjener grev C. G. v. Ahlefeldts til Langeland at fremhæves for sit omfang. Ingen anden fra hele landet kan i denne henseende blot tilnærmelsesvis gøre den rangen stridig. Hvad indholdet angår, frembyder den ikke meget af principiell interesse. Den behandler uhyre omstændeligt de problemer m. h. t. rent sædekorn, vands afgravning, klimaets indflydelse, god gødning, omhyggelig rensning osv., som går igen næsten overalt. Grev Ahlefeldt tror som så mange af hans samtidige på sædarternes forvandlingsevne, f. eks. rug til hejre; m. h. t. byggens evne til at forvandles til havre er han mere skeptisk og søger ligefrem at modbevise den. Han giver ellers i det store og hele indtryk af at være en tænksof og praktisk anlagt

landmand, der i de mindste enkeltheder har fulgt driften på sine godser. Af positive oplysninger i hans betænkning er der grund til at fremhæve følgende: »Hveede er først i aar andet aar, det jeg nogensinde har ladet den saae, ej heller den her saaliidet som i Fyen i min tiids minde har været saadet.« Om den i nutiden berygtede flyvehavre har Ahlefeldt følgende betragtning: »Den saakaldte flye-havre er af ingen betydenhed, uden for saavidt den vanziirer sædens afgrøde, saalænge den staar paa agern, da den for resten ingen frugt sætter, og kommer vist af alt for lang vedblivende drivt af jorderne.«

Baron M. H. Løvenskiold til Løvenborg fremhæver betydningen af at »tilspærre [*bonden*] veyene for ureene sædevahres afsætning«, hvilket bl. a. kan ske ved at mulkttere købmænd, der udskiber urent korn.

Baron C. D. Knuth til Conradsborg har gjort den iagttagelse, at kornets forurening har tiltaget i de sidste 5—6 år, hvilket han sætter i forbindelse med den store misvækst i begyndelsen af 1770erne, da »bygget . . . (kom) udi saa høi en priis, at bonden . . . maatte give købmanden mange gode ord og penge til for at faae noget at saae udi jorden; men det paafølgende aar saae jeg med forundring virkningen af det foretagende, da jeg iblant bøndernes ydende landgildekorn fandt en deel sort havre . . . hvilket forhen ikke hafte været seet.«

Også grev F. L. Wedell til Wedellsborg anser en større prisdifferentiering for afgørende. »Der er vel faae eller ingen, endog iblandt bønder, som jo nok veed«, hvorledes jorden skal »forsvarlig dyrkes og behandles«, »men saa lenge de handlende ey gjør støre forskiel paa priiserne, kand . . . icke ventes andet end slet korn.«

SAMSØ, *Holbæk amt, F. L. v. Danneskiold-Samsø (moder til den mindre-årige lensbesidder)*. 12. 1. 1779.

[*Indledning*]. Tørrestuer paa grevskabet Samsø kan aldeles ikke anbringes hos nogen bonde af følgende aarsager: 1) Fordi baade gaarde og huuse der paa landet ere saaleedes indrettede, at der mestendeels i hver stue hos bonden er en skorsteen, hvoraf han i steden for kakkelovn benytter sig. 2) Avler bonden ikke saa meget korn, at han deraf kan bortsælge noget af betydenhed, langt mindre taale . . . at gjøre bekostning paa en tørrestue eller kammer for paa samme alene at tørre de faa tønder korn, som han i et got frugtbar aar maaskee kunde afhænde, ei at tale om det tab, bonden i saa fald vilde lide ved indsvinding og indtørring samt bekostning paa brænde fra fremmede steder med videre. Hvad de 2 hovedgaarde Brattingsborg og Bisgaard betreffen, da formeener jeg og, det var aldeles unøttig paa nogen af disse at opbygge en saadan tørreovn eller indrette nogen tørrestue, efterdi det landgildekorn, som grevskabets bønder aarlig skal yde, aarlig er overladt til visse skippere paa landet for en akkorderet priis. Disse have egne fahrtøier, som ei ere beqvemme eller indrettede til at gaae paa længere farvand end til Norge, hvor de enten

afsetter ommelte kornvahre eller og i nærmeste kiøbstæder. Dette landgildekorn er da næsten alt, hvad fra Samsøe om aaret bliver bortført og solgt, undtagen hvad kornvahre forpagteren paa landet sælger aarlig, som dog ei heller kommer længere end til Aarhus, Kallundborg og undertiden til Kiøbenhavn. Om der nu endskiønt paa grevskabet . . . kunne med megen bekostning blive opbyggt et saakaldet tørrehuus, var man endda lige nær, da man i saa fald manglede et oplagsmagazin.

I henseende til . . . reen sæds conservation, da bliver mine tanker disse, at ligesaavel som jeg selv af yderste ævne skal bestræbe mig for reen sæds vedligeholdelse, hvad grevskabet Samsøe angaar, saa ville jeg og, at bønderne sammesteds under vilkørlig straf dertil skulle forpligtes, hvilket jeg formeener best at skee paa denne maade: At det først ved en bekientgiørelse fra øvrigheden paa landet skulle bønderne forstændiges til efterretning; og den bonde, som siden befandtes at være efterladen i at forskaaffe sig reen sæd, burde straffes paa pungen, saa meget meere som bonden paa Samsøe bestandig er hinandens naboe i marken eller reensbroder, saa at, om een nu fantes villig og stræbsom efter at avle og vedligeholde reen sæd, og den samme kunde have en reensbroder, der . . . var ligegyldig, kunde den første . . . dog aldrig see sin attraae efter reen sæd opfyldt, efterdi hans reene sæd lettelig af hans naboes ureene kunde blive beblandet; men naar en saadan reensbroder, som enten i sit huus eller paa marken befantes at have eller saae ureen sæd, og sligt blev anmeldt for landets foresatte, skulle han strax betale en fastsat pengemulkt enten til den bye, hvori han boede, eller til herredskassen, og ifald han oftere treffedes med ureen sæd, da straffen hver gang at fordobles. [*Slutning*].

BREGENTVED, *Ringsted hrd.*, A. G. Moltke, *lensbesidder*. 5. 12. 1778.

[*Indledning*]. Det er unægtelig, at det for landet vilde være og blive en meget vigtig sag, om kornvahrene kunde bringes til den reenhed og godhed og blive saaledes tørrede, at de ligesom de østersøiske kunde uden fare for at blive bedærvede forsendes over søen til fremmede stæder eller og giemmes i forraadsmagaziner fra et overflødig aar til et andet mindre frugtbar aar.

At ved hovedgaardene kan tilveyebringes saavel reene som gode kornvahre, har erfarenhed overbeviist mig om. Ikke alleene paa grevskabet Bregentved, men og ved mine øvrige gaarde i Fyen og Laaland haver jeg ladet hovedgaardenes marker, som var 3, 4 eller 5 ved hver gaard, inddeele og indrette i 11 à 12 sædekaabler eller marker. Jorden hviiiler nu lige saalænge, som den bruges til at frembringe sæd, og jeg kan af erfaring beviidne, at der avles dobbelt saameget korn som forhen, der baade er reener og bedre og tillige kan holde prøve og priis med det holsteenske. Efter at eet kaabel eller een mark har hviiilet eller været udlagt til græsning i 5 aar, saa bliver samme i det 5. aar om efteraaret oppløyet og dernæst i paafølgende 6. aar pløyet og adskillige gange harvet, førend samme om efteraaret besaaes med hveede eller rug.

Giødningen vorder om st. hansdag udført og derefter needpløyet, og efter at jorden saaledes er tilbereddet og forsynet baade med brak- og vandgrøvter, at ey noget vand derpaa kan blive staaende, især om efteraaret, naar marken er besaaet, og dernæst om foraaret, naar sneen bortsmelter, saa kan samme frembringe god og riigelig samt reen sæd af hveede, rug, byg og havre udi 5 efter hverandre følgende aar. Det er tillige fornøden, at sæden, som jorden skal besaaes med, er fuldkommen moeden, thi ellers bliver det indavlene korn ey got. Man maae ogsaa søge at faae andet sædekorn enten ved bytte eller kiøb fra en anden provinz. Eet korn eller een tønne efter tøndens udsæd meere erstatter riigeligen de dermed forbundene omkostninger. Vintersædens udsæd maae heller ikke udsættes til sildig om efteraaret, som her i landet meget er brugelig, men samme maae skee enten sidst i september eller først i october, naar jorden endnu er tør; thi dersom man bier med vintersæden videre hen i efteraaret, falder gemeenlig vaad veyerligt ind, og da bliver jorden vaad og bindende, saa at sæden, naar den er saaet, ey tilbørlig kan blive needharvet.

Hvad bøndermarkerne angaaer, da findes mange vanskeligheder, førend det vil komme saavit, at deraf kan forventes reener kornvahre end tilforn. Fælledskabet imellem bye og bye og det indbyrdes fælledskab i een bye legger i den henseende mange hindringer i veyen. Bøndernes agre ligge i fleng med hverandre, de have ager om ager ved hinanden, saa ikkun een plougfuur adskiller agrene. Naar een bonde og imellem gjør sig umage for at saae reent sædekorn, saa kan dog deraf ey indavles reen sæd, siden hans naboe enten ikke saaer til samme tiid reen sæd eller det samme slags korn i sin ager næst ved eller ikke høster med ham til een tiid; thi den mindste blæst i sæde- eller høstetiiden foraarsager sammenblanding. Bondens tænkemaade i almindelighed samt hans uformuenhed bidrager ey lidet til, at fra bøndermarkerne ey tilveyebringes reent korn.

Bonden kan tilforladelig tilveyebringe og forskaffe reene kornvahre, dersom enhver jordbruger havde sine jorder, om ikke ganske for sig selv udskiftede og indhegnede, saa dog i samlede lodder, og jorderne dernæst anderledes behandles, end i almindelighed ellers skeer.

At udflytte de fleeste bøndergaarde til de for hver gaard efter foregaaende opmaaling bestemte jorder er og bliver uimodsiigelig den beste og nyttigste indretning, men dertil udfordres stoert arbeide, lang tiid og stoere omkostninger, som overstiger proprietarens ævne. Man kan alligevel sætte bonden i den stand, at han kan forskaffe reener og bedre kornvahre paa en maade, der vel er bekostelig, men ey forbunden med saa stoere udgifter. Jeg haver derpaa overbeviisende prøver. Adskillige bønderbyers marker paa mit grevskab Bregentved ere, efter at fælledskabet imellem bye og bye i forveyen er ophævet, og medlodseyerne er bleven udskiftet, inddeelte og indrettede i flere sædekaabler eller marker. Een bye har faaet 9, een anden 10 og nogle 11 sædekaabler eller marker, alt efter omstændighederne og

situationen, og har een bye mange gaardbeboere, saa maae een og anden gaard udflyttes ved markskiel, som da faaer sin jord udskiftet og samlet for sig selv. Efter denne inddeeling i kaabler faaer hver jordbruger sine jorder samlet paa et sted i hvert kaabel, og hver kaabel besaaes ikkun med et slags sæd. Da jorden hviiler i 4 à 5 aar og dernæst bliver behandlet og forsynet med brak- og vandgrøvter ligesom ved hovedgaardene, saa indavler bonden ikke alleene meere og bedre, men endog reenere sæd, og han har desuden den fordeel, at have bedre græsning end ellers paa de saakaldede fællede, og at faae sit korn næsten lige saa godt betalt som det, der avles ved hovedgaardene.

Jeg er altsaa af den meening, dersom denne indretning, som er indført ved alle mine hovedgaarde, og som ogsaa indføres ved bøndermarkerne, blev almindelig, saa vilde der kunne tilveyebringes reene og gode kornvahre, der kunde holde prøve med udenlandske; thi efter denne inddeeling og dermed forbundene agerdyrkningsmaade kan heyre og klinte, hvilket sidste især udbreder sig meget og fører megen vædske med sig, ey tage overhaand, og byg og havre bliver ogsaa reenere, siden hver slags saaes for sig i et særskildt kaabel.

Kiøbmændene i kiøbstæderne maatte derefter søge at tørre kornet, som de vilde udskiibe til fremmede stæder.

Endnu maae jeg tilføye dette: Da jeg først begyndte med at indrette bøndermarkerne i kaabler, mødte adskillige forhindringer fra bondens siide, da dermed er forbunden ikke lidet arbeide, men disse ere alle overvundene. Og naar man i begyndelsen ligesom maatte nøde bonden til at behandle sin jord anderledes, saa er han nu ganske villig dertil, siden han af erfaring seer, at han behøver mindre udsæd, men derimod har større og bedre indavling end tilforn og faaer sine kornvahre bedre betalte. Dette har saaledes opmuntret andre byer, at den eene bye efter den anden beder om at maae faae deres jorder inddeelte i kaabler.

VALLØ, *Bjæverskov hrd.*, J. Rosted, *stiftsinspektør*. 1. 12. 1778.

(Uddrag). [*Stiftsinspektøren har »som dend, der aldrig har været saakaldet plovmand eller har haft . . . avl under bedrift for mig selv« rådført sig med stiftsforvalteren, nogle af forpagterne og nogle bønder »hver for sig af det smaa slags, men i mængden de fleeste og . . . dem, som indtager det største af avlsbrug . . . i landet«*].

[*Ren afgrøde afhænger af jordens beskaffenhed, dyrkningsmåden og rent sædekorn*]. Men over alt opgiver de, at saa længe jorderne drives paa dend gamle . . . maade . . . saavel ved endnu nogle hovedgaarde, som ellers almindelig ved alle bønderbyer, bliver ukrudet liggende i jorden, fordi dend ikke ret kand blive giennemdreven og til dend ende ikke afdeelte i lukker nok, paa hvilke at skifte . . .

[*Som det bedste middel til renere korn og rigeligere høst anfører forpagterne »de ved hovedgaardene nu paa mange stæder ... indførte ny indretningsmaader med kobler og mange lukker, samt ... længere hviile ... der og ... tilstaaes at kand des bedre sættes iværk ved en stoor gaard og et viist rum af marker ... under een mands bedrift med hielp af hoverie.« Men mens bønderne tidligere altid »har raabt paa, at det var best at blive ved det, som forfædrene for dem har anlagt«] er her dog nu ... talt og overlagt med 5 af de beste avlsmænd blandt bønder ... saa længe, at de eenstemmig have tilstaaet, at de ny indretninger med flere marker ... til hver bye var det beste og kraftigste middel ey alleene til at faae reen afgrøde ... men endog til at vendte sig kiendelig bedre nytte ... af deres avlsbrug ved en forandret behandling, særdeeles med hviile ... og vands udgravning, hvilket blev saadant omtalt at skulle iværksættes, at der maatte blive 9 marker til hver bye, der var saa at forstaae, at de trey hovedmarker ... blev i deres omkreds under de sædvanlige hegninger. Følgelig hvor fælledskabet ikke allerede imellem de paastødende byer ... var ophæved, maatte det endnu skee paa forordningens maade af 13. may 1776. Derefter afdeeles 3 marker i hver hovedmark, som da gjør 9 marker til hver bye, men ikke fleer eller nogen nyhegninger for de indvortes afdeeler, som ... var dem for besværligt ... derimod kuns til skiæl imellem de indvortes mindre marker ... smaae, som vandgrøfter ...*

Saadanne markernes afdeeler maatte da skee ved opmaaling af landmaalere, at hver fik sin rette deel samlet af hver slags jord ... efter sit skyld og hartkorn, hvor saa ogsaa en bye fik aarl. 4 sædemarker ... og ... 5 til hvile, hvoraf to at tydre udi eller slaae og bierge høe af, og trey, som blev da vexelviis (under et af de gl. udvortes hegn, efter tilfald), at være som fælled til løscreatures græsning, hvori og kunde være brakmark.

ROSENLUND, *Fakse hrd.*, H. Rosenkrantz, *lensbesidder*. 15. 1. 1779.

Saa ønskelig ... det er ... at beflitte sig paa at avle reene kornsorter, saa bliver dette alletider vanskeligere paa kolde og siide grunde, som denne egn bestaaer af ... Her ved gaarden er bestandig aarlig kiøbt eendeel tønder reen sædekorn, men ved næste og følgende aars brug igien bliver beblandet med klinter, heyre og flyvehaugre. Det lidet, som bøndernes kræfter ... tillader dem at anskaffe sig af reent sædekorn, bliver immer igien bedrevet af ukrutt. Bønderne her i denne egn avler ikke meere korn, end die selv bruger og har behov.

KØRUP OG EINSIDELSBORG, *Skam hrd.*, H. Holm, *birkedommer og forvalter samt forpagter af Einsidelsborg*. 28. 12. 1778.

(*Uddrag*). Jordegodsejere og jordbrugere burde ... saae mindre og hviile meere jord, end som nuomstunder skeer. De avlede ligemeget korn, bespa-

rede noget arbejde og sædekorn, fik meere græsning, og ved jordens elde og hviile forraadnede ikke alleene endeel af det ukrudt, som ligger udi den ofte besaaede og uddrevne jord; men jorden gav endogsaa langt reener koren af sig. Det er og best baade at fælde jorden om foraaet reen og god, saa og at saae ruugen, i særdeleshed den tydske, som kiøbes, forinden mikkelsdag, at den inden vinteren . . . kand blive godt rodfæstet . . . da den ellers, hvor haves sand eller løs muldjord, i stærk blæst flyer bort tilligemed jorden, som jeg ofte har seet ligge gandske tyk under gierderne og i dalene.

BRAHETROLLEBORG, *Sallinge hrd., L. Reventlow, lensbesidder.* 4. 12. 1778. Det kongelige Rente Kammers skrivelse . . . har jeg imodtagen med megen tacknemlighed som et nyt beviis paa den omsorg, det . . . bærer for landmandens og agerdyrkningens opkomst.

Aarsagerne hvorfor Danmark hidindtil altid har havdt kornvahre, som til udførsel ere uduelige, troer jeg bestaaer fornemlig i følgende.

1) Jordens slette behandling. Det er ikke længe siden, nogle har begyndt at indsee nytten ved at forbedre den, og i hvor meget den endog paa adskillige herregaarde i faae aar har tiltaget og endnu aarligent tiltager, saa er den dog langt fra ikke bleven allmindelig endnu, og allermindst indført hos bønderne eller andre, der troer at have for liden ævne til at viige fra den sædvanlige maade. Man seer derfor endnu næsten overalt slett pløvede, drevne og besaaede marker, der paa mange stæder oversvømmes af vand, og disse kan umuelig frembære godt reent korn. Saalænge altsaa jorden ikke drives med meere fliid, giødes forsvarligen, besaaes med bedre reener sæd, og vandet ved grøfter afleedes, maae man vente, at den største deel af grøden vil bestaae i klinte, heyre eller anden ureenhed. Af bonden selv tør man vell ikke vente nogen forbedring i landvæsenet, førend han paa det tydeligste indseer nytten og paa en eller anden maade dertil opmuntres. Hans ævner og vilkaar tillader ham heller ikke at begynde noget nytt, førend han er viss paa dens fremgang. Det vilde derfor være meget nyttig, om ham kunde forskaffes leylighed til at faae en bedre og rigtigere kundskab om avlingens drift, hvorved han blev befriet for alle de fordomme, som nu have saa stor indflydelse udi hans foretagender. Dette vilde unægtelig best iværksættes ved gode exemplar af herremanden eller dem, der ere i stand til at give det, eller og ved den fornødne underviisning i skolerne. Maaskee det kunde tillige have sine fordele, i fald de første almindelige grundsætninger af agerdyrkingen bleve indrykkede i saadanne skrifter, der falder bønderne i hænderne, og de haver tilliid til. Naar de, som da saaledes vilde begynde at udmærke sig med deres vindskibelighed, behørigen bleve opmuntrede og belønnede, vilde det vist snart frembringe den forønskede virkning og landmandens opkomst derved tiltage, saa at man med grund kunde haabe at see landet i tiiden forsynet med godt reent korn i stæden for det nu sædvanlige.

2) Fælledskabet hvori de fleste ligger. Dette gjør, at den eene altid maae rette sig efter den anden, og i hvor vindskibelig en end er, saa kan all hans fliid dog ikke befrie ham for de farer, hans jorder underkastes ved hans naboers skiødesløshed. Det vilde derfor ikke hielpe ham meget at saae reent korn, naar de andres agre ere fuld af klint, heyre eller andet saadant ukrudt, eller at drive jorden vell, naar han ikke kan afleede vandet. Ham betages derfor lysten til at begynde paa noget, saameget meere siden han derved gemeenligen kun tilveyebringer sig hans medbeboeres misundelse og had, som den der vill viige fra deres gamle sædvaner. Naar enhver derimod fick sine jorder saavidt som mueligt for sig og samled paa et stæd, vilde han faae leylighed til at møde alle de hindringer, han nu ey saa vell kan overvinde, og derved saa meget meere opmuntres til at udbringe sin jord paa det høyeste samt legge vind paa saadanne kornvahre, han fand meest afsettelige og fordeelagtige.

3) Kiøbmændenes ligegyldighed i at gjøre forskiæl imellem gode og reene kornvahre eller slette. Dette anseer jeg næsten at være hovedgrunden, hvorfor landet har saa lidet til udførsel bequemt korn. Thi saalænge enhver er viss paa afsætningen af hans vahrer, enten de ere gode eller ikke, og han alleene faaer meere umage og slett ingen fordeele ved at skaffe dem bedre, kan man vell ikke vente nogen forandring, saameget mindre da kiøbmanden selv tiidt blander de gode med de slette for at ligne dem nogenledes. Søgte kiøbmændene derimod kun reene til udførsel tienlige kornvahre, eller gjorde i henseende til priiserne betydelig forskiæl, saa vilde enhver vist søge at have saadanne vahrer, som best kunde afhændes. Jeg skulde derfor troe, at om udførselen af alt ureent korn enten ganske blev forbuden eller med en høy told belagt, og derimod det meget gode forsynet med en viss premie til den, der har avlet det, saa vilde de, som ikke avlede det, derved dog nødes i det mindste at faae det vedbørligen rensat og med tiiden endog stræbe at avle det. Maaskee vilde det være betænkelig at gjøre saadan en indretning strax, men da kunde til advarsel for enhver fastsættes en tiid, naar den skulde tage sin begyndelse. I hvor slett kornet end maae være, saa kan det ved adskillige maskiner dog tilsidst renses saaledes, at det bliver nogenledes godt. Alt mit korn, som jeg selv afhænder, gaaer igiennem tvende maskiner: først igiennem den ordinaire harpe, naar det er kastet, hvor støvet afsondres, saa igiennem den engelske vindmaskine, der renser kornet fra all den lette urenhed, og endelig løber det igiennem den Duhamelske cilindermaskine, som adskiller heyren og klinten for kornet. Naar dette behørigen iagttages, kan man næsten paa det nøyeste rense kornet. Der bliver vell eendeel afharpningskorn, men dog mindre end de fleste troer. Dog foraarsager det en deel meere umage og arbeide. Skiønnes dette ikke af kiøbmændene, saa tør man heller ikke haabe, det vill blive allmindelig.

Endelig er maaden, hvorpaa kornet maales, saa uviss, at man aldrig med

vished kan viide, hvad udfaldet vill blive; thi forskiællen ligesom det sættes i tønden til kan være 2, 3, 4 til 5 procent. Var maalet derimod paa en bestemtere maade indrettet, saa vilde det være sikkrere for kjøberen og sælgeren og ingen noget tab i den henseende være underkastet. Efter min indsigt vilde det være bedre og angenehmere for begge, om maalet, endog større, saaledes var indrettet, at den ikke beroede paa maalernes ulige sætning udi tønden. Om vægten tillige blev antagen til regel, vilde det maa-skee have den fordeel, at det gode reene korn da alletiid fick saa meget større fortrin frem for det andet.

LINDENBORG, *Hellum brd.*, *Niss Andkier*, inspektør. 23. 11. 1778.

[*Indledning*]. Det er unægtelig, at vores jydsk aggerdyrkning langt fra ikke er bragt til den fuldkommenhed, som var muelig. Men ligesaa sandt er det og, at denne nordre deel af Jydland har mangfoldige vanskeligheder med deres aulingsdrift, som Holsteen, Syder Jydland, Sælland etc. enten aldeles ere befriede for eller føle i en mindre grad, hvorunder fornemlig kan regnes den stærke, længe vedholdende foraarskulde og den heele sommeren igienem vedvarende blæst og foranderlige veyrlig, som markerne af mangel paa skov og indhegning, af levende gierder fremfor endeel andre egne ere udsatte for, hvilket tillige med flere grundaarsager gjør, at vi aldrig i henseende til reen korns auvling kan vinde prisen med endeel i andre lande.

Imidlertiid skal dette forudsadt ligesaa lidet afholde mig fra at tilstaae mueligheden af en reenere avl som undskyldte mig for ... at fremsætte de midler, som jeg troer ville biedrage hertil. Det har ... syntes mig beqvem-mest at inddeele ald slags ... ukrud i 2 hovedclasser, nemlig a) saadant som enten alleene og for det meeste forplantes ved frøesæd og b) saadant som er jordens egne fostere, og efter jordens og aarenes beskaffenhed i en meere og mindre grad fremkommer.

I henseende til det første slags synes besvaringen ganske simpelt at være denne: man bør forskaffe sig fra andre stæder reent sædekorn. Mens med dette svar er endnu hensigten icke opnaaet. Den fornuftige bonde indseer nok vigtigheden heraf, og derfor aarlig efter hans ævne forskaffer sig ... reen sædekorn uden ... ret at opnaae sine hensigter. Sagen er denne: saa-længe fælledskabet har stæd, findes i hver bye alletiid nogle, som enten ere alt for ligegyldige eller og alt for fattige til at anskaffe sig til rette tiid reen sædekorn. Naar nu disse, som ligger reen om reen med andre, udstrøer deres skidne korn, hendes det lettelig, at ved harvningen og en under kor-nets udkastelse indtræffende blæst noget af det skidne korn eller rettere ukrudet bringes paa naboens med reen korn besaaede agger og saaledes gjør alle hans bestræbelser frugtesløse. Herimod vides intet bedre raad, end naar ved en almindelig foranstaltning i hver bye blev anskaffet en machine af engelsk facon, men ey af engelsk kostbarhed, hvilken enhver bondes sæde-korn skulle passere, førend det allerringeste deraf maatte udsaaes. Og paa

det hermed ingen skiødesløshed og ligegyldighed maatte have stæd, burde i alle byer 1 à 2 bønder . . . beskikkes til dermed at have opsig, som, ifald en eller anden befandtes at foragte dette tienlige middel og uden deraf at betiene sig udsaaede lidet eller meget, skulle have magt til at pandte den modtvillige for noget vist, der kunde være et slags belønning for deres umage. Ingen bør tvivle, at saadant joe ville have sijn gode nytte. Dette bliver alleene tilbage: hvorleedes skulle alle byer ved den i disse tiider iblandt bondestanden herskende armod og pengemangel blive forsynet med saadane kostbare machiner? . . .

I henseende til det andet slags ukrud . . . da som aarsagerne til sames mere og mindre fremkomst ere forskiællige, saa maatte og de derimod tienlige midler blive forskiællige. Nogle aarsager ere aldeles uovervindelige . . . fornemmelig foraarskulde, nattefrost, ubestendig veyerligt etc., som imellem disse fiorde frem for andre landets egne sædvanlig indfalder, hvorved kornets spæde spiire enten ganske qvæles eller og for endeel forknytted. Jorden, som altid frembringer noget, yder da sit eget, som faaer overhaand over kornet, hvoraf den uundgaaelige følge er smaat og skident korn, endog naar hverken paa sædens reenhed eller jordens behandling har været det minste at udsætte. Andre aarsager er vel tildeels overvindelige, mens forudsætter en formuende bonde eller efter bondesproget: den første ævne. Det mangler aldrig paa nogle indsigtfulde og vindskibelige bønder, der lader sig sin jords fordeelagtigste behandling være angelegen; men kræfterne fattes . . . Endnu ere aarsager, som have alleene bondens fordomme og urigtige begreeber til grund. Paa endeel stæder mangler det alt for meget paa engbond, og høeavvlen har aldeles ingen forhold med aggerlandet. Icke destomindre anseer bonden det for sin største fordeel at have en stor udsæd uden at considerere, om samme tilstrækkelig kan giødes. Denne feydelig er virkelig meere hærskende, end man skulle formode, og følgerne betydeligere, end man synes at indsee. Den saaleedes slet giødede meegen jord udfordrede naturligviis meere sæd og meere arbejde og kommer derimod med meere ukrud og mindre korn end den velgiødede liden agger. Græsningen bliver mindre og jordens hviile kortere; mens saalænge ey proprietairen eller bonden selv finder denne omstændighed en virksom eftertanke værdig, saa indseer jeg ey, hvorleedes samme ved en almindelig foranstaltning skulle kunde rettes . . .

Til slutning skulle jeg . . . anføre endnu en maaskee mindre bekientd aarsag til de handlenes klager over skiden korn. Kornhandlerne her i kiøbstæderne, ex. gr. i Aalborg, handler for største deelen med bønderne efter en contract, som kaldes gode kiøb. Dermed har det saadan beskaffenhed: bonden bringer sine kornvahre til kiøbmanden, som ifølge denne handlemaade strax betaler ungefehr de $\frac{2}{3}$ deele af de nærværende kornpriiser, og resten efter gode kiøbs priiser, som siden bestæmes af borgeren selv, i hvis magt det nogenleedes staaer i saa fald at forebygge høye priiser. Man skulle

tvivle, at bonden nogensinde indgik en saa øyensynlig fornærmelig accordt; mens man maae derhos vide, at endskiøndt bonden paa denne maade gjør sin contrapart til sin dommer, saa har dog contracten dette stiltiende i sig, at borgeren, efter det gamle sindbillede, maae være en blind dommere og imod den ham overdragne frihed med tillugte øyne imodtage hans korn uden at reflectere, om same er ureen eller svang. Ved dene selsome handelsmaade foranleediger købmanden et onde, som han til en anden tiid klynkende ønsker afskaffet.

MARSELISBORG, *Hasle bnd., C. R. Ph. Gersdorff, lensbesidder.* 23. 12. 1778.

Da bonden her i landet formedelst qvægaufi seer meere hen paa straaet end kiernen, kand for nærværende tiid intet reendt korn ventes auflet. Jordens forskellige beskaffenhed overalt i landet og de mange slags jordarter, som hidst og her falder, gjør sæden uliige blandet og ureendt.

Landets oeconomie, handtering og indvortes handling siufnes og for den største deel at biedrage meget dertil; thi da til saa stoer tillæg af beester og qvæg aarlig at opføde behøves en mængde foer og græs, og da opdrætten er snart det eeneste, ej mindst betydeligste, hvoraf bonden skal have sine indtægter til de mange slags udgifter, han har at udrede, saa maae hand nødvendig see hen til at vedligeholde den handel det bedste, han kan. Og dertil maae hand nødvendig have foer og græs i mængde til vinterhold, da høe-auflingen i de fleeste eegne her omkring er maadelig, nogle stæder gandske ringe og paa adskillige stæder snart ubekieendt. Det er af den aarsag og mangel, at her i landet saaes saa mæget hauvre, een sæd som dog er den ringeste, og bekieendt for at udslippe jorden og at efterlade sig i grunden een-deel ukrudt og skadelige væxter, der ikke alleene binder jorden, mens tvinger de goede græsarter i deres fremvæxt og gjør, at den paafølgende sæd (byg og ruug) fyldes med dængerie og ureenlighed.

Men da hauvrefoeret næst høet er meest beqvem og bæst til det unge qvægs opælskning og studenes stalding og foedelse, saa er og bliver hauvresæden (skiøndt til upligt mange stæder adskillige aard saet i en jord i rad) fortsadt som en fornødenhed.

Alleeneest da jorden overalt falder skarp og ringe i sin skorpe og overflade og alleene ved hviile, giøde og stærk arbeide kand giøres nogenleedes skikket og frugtbar, men da giødning til saa stoer jordstræknings forbedring er lidet og samles langsom, formeedelst qvæget holdes i marken, skov og kratte, disses opælskning og fræmvæxt til stoer hinder og ubødelig skade, saalenge jorden er bar og frie for frost og snee, følgelig tabes giøden ude, saa er det af saadan mangel, at ruug er tynd, smaae i vippen og fylder lidet i skieppen.

Endnu kand tillægges en post, ikke mindre betydelig end de foregaaende. Her i landet, fornæmmelig den østere kandt, bestaaer byernes marker af gribsjord, hvilket falder mæget uliige blendt, noget er i temmelig stoere

flanker, andre ligger afsiides og nogle paa den eene side byen, saa at saadan en gaard, der har sin meeste jord i en mark, er forlegen i sin brug, da hand derimod har forlidet i en anden, som gjør en stoer forskild i hans aarlige udsæd og hindrer meget byernes andre beboere i deres jorddrift og aarlige indtagelse til enhver slags sæd paa en strækning at saae.

Paa adskillige stæder, hvor en hosbonde eller jorddrott ejer heele byen og frie for fellig, er vel siden landmaaling skeet forandring ved at deele jorden og giøre alle beboerne lige i hartkorn; men denne maals jord, ihvor nyttig og gavnlig den for sig selv er, har sine besværligheder; thi da alle i byen ere fellig i hver fald, og alle ikke, som de burde, derudi pløyer eller saae paa en dag eller en tiid, men, som er almindeligst, med alle slags sæd, samt at vind og vejrlig ved sædemandens uforsigtighed føere det lette korn, hauvre og frøe, som kunde være i sædeløben, over paa næste eller naboeaggeren, hvor vinden bærer hend, foruden at et fald jord aldrig paa een dag eller med et slags sæd bliver besaaet, saa bliver den overslæbet med den sidste ploug og havre, ja vel af de fleeste, saadan blendes og adskielles mange gange, naar den er opløben, der kand saa ikke andet ventes end ureent korn efter saadan behandling.

Disse og flere uleiligheder foraarsages ogsaa ved de alt for mange sviin, som her i landet tillægges, der bedærver jorden [*ved*] deres vohlen og roeden, hvoraf gresset forminskes og gjør, at jorden de stæder den oproedes ingen korn i nogle aard vil bære, men begroer med tidsel og andet utøy. Mange vil meene, at sviinenes aande og tryne ligger dette uheld som en gift for jorden og dens væxt. Det siufnes og herimod kand indvendes, at sviinene bør ringes. Men hvorlænge kand ringen blive i trynen paa den slette, ja uforsvarlige maade, de ringer sviinene her i egnen? De sidder 3 à 4 dage; thi kløe, deraf kommer, forvolder, at de formedelst de saa slette og uforsvarlige ere ringede, med gevalt vroder, indtil den kommer ud, og trynen lægges.

Naar nu saa til disse mange andførte besværligheeder tillægges den skiødesløshed med ej at lade gaee sviinene under hiord og bevogtningen, saavel strax efter ævret er opgiven som ogsaa heele vinteren igiennem og foraaret, indtil vaarkornet bliver saaet, hvor da sviinene løber, hvor de vil, til stoer skade for det allerede saaede vinterkorn, mens endogsaa skovs opælskning, saa man ogsaa her tillægges den skiødesløse behandling og efterladenheed, vedkommende selv viiser ved jordens slette drift og dens tilberedelse, kand ikke ventes andet, end at jorden bærer ureent korn af klinte, heire, skroder, knop, blaaemænd og deslige ukrudt, som hindrer sæden og gjør den saakaldet skiiden, hvilken uorden og skadelige ting, mand og herefter kand haabe og vente at blive rettet og meere iværksadt til udfordrende fuldkommenhed, naar jorden bliver udskift, og hver mand faae sin lod for sig selv indhægnet uden at være i fællig med sine naboer; thi hvor saadan udbytte er skeed og tilendebragt, sees allerede en mærkelig goed begyndelse med steen og tornbalkers udrydelse, vandedts udleedelse ved grøfter, diger og steengiærders sættelse med meere om det deslige kiendelige forbedringer.

Saa denne høyprikelige indrætning med fellets kabs og overdrefternes op-hævelse vil visseligen blive landet til nytte og gavn i tiiden. Det giælder alleene, om bonden kand udholde den dertil gaaende stoere omkostning, da hver tønde hartkorns udmaaling og deeling foruden bondens sinkelse kommer imod 3 rdl. og nogle stæder derover.

Efter forandførte omstændigheder kand jeg ikke udfinde anden forslag til forbedring, end naar aarsagen, hvoraf noget kommer, borttages eller hindres, saa forekommes virkningen og tingene selv tillige.

Sviinenes forsvarlige ringen og bestandig bevogtning, saa at de stedse ere under hiord, goed giødskning, jordens beedre drift ved oftere omkastelse med ploven og dens synderrivelse og blanding med en goed jernharve er vel det allerbæste, mand ved, at jorden kand blive vel aabnet og lettet for soelens varme og vindens bedre igiennemtrængende, hvorved uddonstningen befordres og giør den varm og meere levende og sund til sædens fremvæxt og reenere afgrøde. [*Slutning*].

FRIJSENBORG, *Gern hrd.*, E. Wedel Frijs. 5. 1. 1779.

For at kunde give . . . oplysning og forslag, grundet paa den sande beskaffenhed og erfaring . . . har jeg baade talt og ladet mig give adskillige . . . erfarne mænds betenkninger, hvilke jeg har overlagt med egne kundskaber og derefter . . . indstiller samme saaledes:

1) Seer mand til grundene, hvorføre kornet til deels ei haver den reenhed, som ønskedes og fra nogen udenlandske søstæder haves, samt hvorleedes samme kunde afhielpes, da bestaar samme: a) I en uforsigtighed med got og reen sædekorn. [*På herregårdene sørger man for godt sædekorn, men dette kan de fleste bønder p. gr. af uformuenhed ikke gøre, og om enkelte kunne, nyttede det lidet p. gr. af fællesskabet*]. Naar den fattige bonde da ei heller kand overkomme at skaffe sig reen og sund fremmet korn, har mand . . . mange exemplar paa, at . . . ukrud ved sæden bringes paa naboernes agre og forderver sammes sæd. Ja, naar den fattige bonde ei kand overkomme at følge den meere formuende . . . og kornet paa mangel af giødningen ei faar saa goed og hastig vext som den bedre formuendes, maa hand dog høste det grønt og umoden for at have det i freed og indbierget lige tilig med de andre. b) Af jordens siidhed og vand . . . hvorved kornsæden qvæles, og andet ukrud i den stæd opvoxer . . . Her hindrer og reesbjerg og fellitzagre, da den bondes agger, som kunde trænge til at faae vandet . . . afgravet, ei kand, om hand end vilde, faae lov at grave over andres, mindre de andre selv vil grave over det heele fald. Og var end en vandrende for en gang, nytter det dog ei for eftertiiden. c) Ukrud som kand udbringes med giødningen og jorden selv giver af sig. Hvad det første angaar, da kand vel noget bedres, naar giødningen udkiøres om efteraaret og uddunster paa marken om vinteren, men med det sidste viides ingen viss raad, uden at jorden 3 gange i et aar pløies, harves og ukrudet afhøstes uden at besaaes under saadan behandling, men dette hindres som forrige, hvor jorden

ligger aggerviis blandet. Nu er vel herimod det middel, 1. at rense kornet vel i laderne og dertil have de bekvemteste rensningsmaskiner og reedskaber, men 2. hovedmiddelet . . . er fællesskabs ophævelse for jordbrugerne i marken, og at de faar deres jorder meest muelig samlede, saaledes som forordningen herom giver . . . anledning til, og jeg nu for meer end det halve af mine betydelige eiendomme alt har udført; thi derved udryddes ei alleene de forhen melte hindringer, men . . . en bonde, der har sin jord for sig selv, kand bruge samme som hand vil, dyrke den naar hand vil, indaule naar hand vil, saae den med hvad sæd den er tienligst til. Har ei nødig at frygte for ukrud af sin naboes sæd, kand pløi ukrudet bort, som jorden maatte give af sig. Har ei nødig at saae meere jord, end hand vel kand giøde, ei tage fleere kierve efter giøden, end den kand taale, har derimod meere . . . græs baade til at slaae og for creaturerne. Jorden forbedres ved hviile . . . vand kand afgryftes og jorden til fred indhegnes uden enten at hindres eller dependere af sine naboer, og saaledes den fattige bonde aule meere og got korn paa mindre, velgiødet og dyrket jord samt . . . forbedre sin jord ved desmeere hviilende, da det endog overalt troes at være en af de skadeligste hovedfeiler ved aggerdyrkningen, at jorden, sær her i Jylland, hviiler for lidet og bruges for meget til sæd uden at kand faae forsvarlig giødning.

Dette sidste [*o: fordelene ved fællesskabets ophævelse*] er da og de aarsager og tilfælde, som endnu paa nogle stæder har vedligeholdt landmanden og bondestanden under alle tryckende byrder samt ved aggerdyrkningens forbedring oprettet det sinkende mod. Men . . . saa maa jeg tillige sige, at . . . det var at ønske, at . . . landmaalere og landinspecteurer kunde findes og blive af saadanne qualiteter, at de tillige med mathematic vare jord- og landvæsenskyn-dige, saa de . . . kunde uddeele en mark . . . uden at fornerme den eene eiere imod den anden paa sin eiendom, men alle forbedres. I saa fald ei allene deele et charte, men marken ret og ei arbeide med lige hensigter som en handverksmand, der alleene er fornøiet for at tiene penge, hvilket desværre for meget afskrækker baade mig og andre for at betiene sig af disse persohner, som for størstedeleen falder i det uendelige og vil gribe meere om sig end de . . . forstaar til rette . . . tiider at udføre. Et tillæg herom kunde være høifornøden . . . og det ville mueligt ei være et af de ringeste, om det blev paalagt, at ingen landmaaler eller landinspecteur skulde have noget for sit arbeide, før det loulig var tilendebragt, da der nu fordres for stumper og stycker. Regressen er for viitløftig at søge; hvor intet er, kand intet faaes, og det var vist endda alt for stor tab for fattige bønder at være eet aar confunderet i deres aulings brug, da den deraf manglende frugt kand ruinere en heel bye.

[*Forslag om kontrol med det korn, der sås, hvor fællesskabet endnu består*].

2) Opmuntringen og anledning til at faae reen og sund korn, frie for ukrud af alle slags, skulle vel være, om samme kunde blive dyrere betalt end det ringere, men heri møeder igjen adskillige hindringer. a) Det meeste og fast eeneste korn af nogen betydenhed, som selges her i landet, er vel fra herre-

gaardene, og derom kand ei tvivles, at enhver jo selv finder sin regning ved at have samme det beste mueligt, men af det lidet, bonden kand selge, kand mand ei fortænke ham, at hand selv vælger det beste til egen fornødenhed og sæd samt selger det ringere, som hand ei til andet brug kand anvende. b) Det er end icke ubekjendt, at de faae kiøbmænd eller rettere høkkere her i landets smaae kiøbstæder ingen synderlig reflection gjør paa kornets bonitet, men vel endog, naar de faar reen rug og byg fra herregaardene, blandet det første med ringere og det sidste med haure til at gjøre i malt som det eeneste til nogen trafique, saa at kornets ringhed for den største deel har sin aarsag meere fra kiøbstæd- end landmanden. c) Det maa altsaa ankomme paa, om der kunde findes en saadan maade, hvorved det bedre og reenere korn kunde bringes i høiere priis end det ringere, og hertil veed jeg ingen anden at foreslaae, end om der ved capitulstaxtens sætning, som da maatte skee ved novembr. maanedes udgang i seeniste, aarl. tillige efter giorte forsøg af samme aars grøde blev bestemt en vis vægt, som en tønne forsvarlig korn skulle holde. Og derefter det bedre at betales og det ringere at rabatteres, hvorved enhver sælgere ei alleene ville beflitte sig paa vægtigste, men endog velrenset korn, ja kiøbmændene kunde endog accorderes at lade det af dem kiøbende korn, som ei var forsvarlig rensed, rense paa lofterne, da ingen kunde med føie klage, naar hand fik kornet betalt efter vægt, og dette veed mand, er ei alleene en almindelig brug ved ald udenlandsk handel, men jeg har endog selv forsøgt, at een tønne got utørret jydsk rug er meget vægtigere end det fremmede tørrede østersøiske, ja dette sidste endog findes meget svang i kiernen, har ingen saft eller drøielse, ja iblandt meget fuld af det ukrud heyrer og støv, som maa-skee tildeels kommer af dessen ælde. d) At Dannemarch har den beste . . . beliggenhed til at trække den betydeligste østersøiske kornhandel til sig for videre handel med andre europeiske lande, som samme kunde behøve, og disse gierne og hellere hentede dem saa meget nermere, kiendes fuld vel, men maa-den for oplag og bestandige magatziner deraf ved søestæderne, som kunde være i saa stor mængde, at der kunde baade holdes fra indkiøb i lette tiider fra Østersøen og siden i de dyre tiider have forraad, saavelsom den told for saadan udenlands handel og premie for indenlandske korn til udførsel udenlandsk eller andre agrements til fordeel baade for regieringen og handelen, tiltroer jeg mig saa lidet at indlade mig over, som jeg ikke seer, hvor formuen til saadan ønskelig trafique skulde komme fra, tillige med kyndige handelsmænd, som havde de udkrævende indsigter, da der uden for Kiøbenhavn og Aalborg vel neppe skulle findes 2 saadanne kiøbmænd i hver stift, som engang strax kunde betale, endsige lade penge henligge i kornvahre for 4000 rdl.; thi den liden kornhandel, de driver, kand de ei anderledes betale end ved terminerne at have det meeste soldt til Norge eller gjøre credit. Og som det i sig selv er rigtig, at Norge ei behøver saa meget korn som forhen, saa hører mand og stedse kiøbmændene at klage over tab paa deres kornvahre i Norge, og dette tillige afgiver den følge, at disse smaae kiøbmænd lader sig de hiem-

bringende tømmer- og fiskevahre som Norges producter af landmanden desto dyrere betale, saa at den slette negoce retournerer dog til landmandens tab. Kunde nu derimod kornhandelen bringes til en fordeelagtigere afsetning udenlands, var det en stor velsignelse for baade kiøbstædernes kornhandlere og landmanden, og som Dannemarch ei bør misunde deres norske brødre det beste kiøb, de kand faae paa behøvende fødevahre og fra hvad stæder lettest, saa ville Norge vel derimod, naar Dannemarch med fordeel kunde afsette sine kornvahre til fremmede, komme til at sende deres træ og fiskevahre selv til Dannemarch, og saaledes faaes bedre og lettere vahre samt vindes fremmede penge i landet.

3) Belangende kornets tørring, da maa samme vel ei kunde forstaaes uden om rug; thi byg, som meest kiøbes til Engeland at giøres i malt, og haure til beesters foeder ville ei taale tørring, og rugens tørring paa landet lige saa lidet finde stæd som være nyttig, deels paa mangel af ildebrand, den rette paalidelige tørremaade, og da bonden ei har noget tilovers at kand have i behold fra salg til udgifter, og herregaardene maa søge at faae kornet ud til kiøbstæderne om vinteren i beleilig tiid for bonden, før deres aulings bedrift falder. Dette maatte altsaa alleene finde stæd i kiøbstæderne og vel ei heller der, før magaziner til overleggelse og udenlandsk handel kunde etableres og komme i drift. I hvilket fald især den jyske rug ved sin vægt og bonitet langt ville overgaae ald udenlandsk.

At oprette kongelige rugmagaziner i lette korntiider ville ventelig være et sær nyttig forsøg og opmuntring for kiøbmændene samt fordeel og opmuntring for landmanden som tillige en styrke i alle tiider og tilfælde for riget. I saa tilfælde, saavel som at forsikre conservationen af alt kongelig magazinrug, troes at være sær got, at der blev fastsadt en vis betaling, indsvinding og undervægt eller maal paa hver tønde for de kongelige amtsforvaltere og andre kornoppebørselsbetiente, hvorimod de selv skulle lade alt rug tørre, inden det udskebodes og inden hver foraar, da de vist med glæde ville udføre sligt i stæden for at staae hazard i alle uventende tildragelser, som endog mod ald forsigtighed kand indtreffe. [*Slutning*].

RYSENSTEN, *Skodborg hrd.*, F. N. Hasle, *forvalter*. 12. 12. 1778.

(*Uddrag*). Til hvedesæd holdes denne egn langs med Væsterhavet alt for kold og derfor bruges icke, undtagen det kand være ved en enkelt hovedgaard, som dog ey er af betydning. Det som ellers meest klages over ved den sæd er, at meget deraf forandrer sig og giver bygax. I almindelighed avler bønderne i Vandfuld herret got efter deres udsæd, men samme er liden efter gaardenes hartkorn og bestaar meest i vaarkorn, men den blæst, som her i egnen regeerer ved bartholomei dag, gjør aarlig ubodelig skade . . . derfor sælger samme herreds bønder sielden vaarkorn, men tvertimod kiøber aarlig rug. Det meeste af Schodborg herret er rugegn, hvor og god og reen rug avles af de bønder, som driver deres gaarde vel.

ORDLISTE

I nedenstående alfabetisk ordnede fortegnelse er nærmere forklaret en del fremmedord samt andre ord og vendinger, hvis betydning ikke kan antages at være alment kendte eller af sammenhængen umiddelbart indlysende. Listen foregiver ikke at være udtømmende – hverken m. h. t. medtagne ord eller m. h. t. de enkelte ords og udtryks forklaring, men vil forhåbentlig være en og anden til nogen nytte. En del af de botaniske oplysninger skyldes havebrugskonsulent *Grethe Holmgaard*.

aflæse, se *læse*.

agerkål, fmtl. den samme plante, som i nutiden går under dette navn (*Brassica campestris*). Betegnelsen i ældre tid dog også brugt om agersennep (*Sinapis*) og salatsennep (*Eruca*).

agreements (s. 124), her vel nærmest: *du-sører*.

alsædjorder. Alsædsbrug var en driftsform, hvorunder den opdyrkede jord blev besået hvert år og aldrig hvilede. Var i visse egne i brug helt op i re-formtiden.

aksedrage, trække korn aks for aks ud af negene eller af kornet på roden.

aksesamle, samle det rene korn aks for aks.

axeltorv, det torv i købstæderne, hvor handelen mellem land og by foregik.

bartholomei dag, den 24. august.

blåmænd, kornblomst (*Centaurea cyanus*).

blåurter, det samme som blåmænd.

boghvede, se *hvede*.

brandenborger, gul okseøj (Chrysanthemum segetum).

brødjord, brødejord, den mark, der er under brud, brydes op til korn.

bulk, forhøjning, alm. brugt om den jordstrimmel, der danner skel mellem 2 marker el. andre jordlodder, s. 45 specielt om den strimmel jord mellem 2 furer, som ikke vendes af ploven.

confundere, bringe i uorden.

convenabel, passende.

credit (s. 78), ry for kvalitet.

debit (s. 58), her: afsætning.

eendels marker, særskilte marker (or-num), som ikke er delt ud i smålodder.

efterkorn, de (letteste og dårligste) kærner, som ved kornets kastning falder nærmest ved avnerne.

encouragere, opmuntre.

execution (s. 93), inddrivning ved eksekution, d. v. s. ved tvangsindkvartering af soldater, indtil det skyldige var betalt.

ex. gr., exempli gratia, f. eks.

exponere, udsætte for.

extension, udbredelse.

fald, jordstykke omfattende flere agre.

fatalia («overstaaed f.») (s. 33), klaret sig gennem den kritiske tid.

flyvehavre, (*Avena fatua*).

forkorn, fraserteret letvægtigt korn.

fuglevikke, fmtl. musevikke (*Vicia dracca*), dog også brugt om gærdevikke (*Vicia sepium*) og gul fladbælg (*Lathyrus pratensis*).

fælle, fælde, pløje, harve første gang.

giftigt, givtigt, frugtbart.

gribsjord, urebet jord, d. v. s. henliggende i uregelmæssige lodder.

grønfuld, grønfuld, fure pløjet i jord, der er dækket af græs.

grå havre, fmtl. flyvehavre (s. d.), betegnelsen dog også brugt om simple gråkærkede typer af dyrket havre (*Avena sativa*).

- grå ærter*, markært (*Pisum sativum* var *arvense*).
- gule rene cabsærter*, fmtl. alm. gule ærter.
- gul havre*, alm. dyrket havre (*Avena sativa*).
- hammelt korn*, kærnevægtigt korn, modsat *svangt korn* (s. d.).
- harpekorn*, fraharpet korn.
- havre- eller udjorder*, jorder i bymarkens udkanter, som kun var under delvis dyrkning (med visse mellemrum besåede med havre) og ikke blev gødet.
- hazard* (»staae den h.«) (s. 56), svæve i uvished.
- hejre*, (*Bromus*).
- huulmarksjord* (s. 105), fmtl. marker med lavninger, hvor vandet samler sig, og jordbunden derfor er fugtig og sur.
- hvede*. Når hvede omtales, kan der visse steder, i hvert fald i visse jyske egne, være tale om boghvede. Se herom *E. Viborg*: Bidrag til Boghvedens oeconomicke Beskrivelse, i Chr. Olufsens Nye oeconomicke Annaler, 4, Kbh. 1818, s. 35–62.
- hvid havre*, alm. dyrket havre (*Avena sativa*).
- hviine*, hvene (*Agrostis*).
- immanquable*, ufejlbarlige.
- inconveniencer*, ulemper.
- in genere*, i almindelighed.
- insinuere*, meddele, anføre.
- intrinsiqve bonitet*, virkelige kvalitet.
- involvere*, indebære.
- item*, ligeledes.
- jordmarv*, mergel.
- jordæbler*, kartofler.
- kaste korn*. Med dette udtryk betegnes to forskellige handlinger: 1) en kraftig kastning (med en kasteskovl) ud i luften med det formål at rense de lettere bestanddele (avner, ukrudtsfrø, lettere kærner) fra de tungere kærner, 2) en simpel omskovling af kornet for at lufte det og derved modvirke fugt og mug.
- kierv*, kær, 1) neg af korn el. halm, 2) årsafgrøde af en mark.
- klinte*, (*Agrostemma githago*).
- klit* (*klitt*), klinte (*Agrostemma githago*) el. giftig rajgræs (*Lolium temulentum*).
- knobkål* (*knopkaal*, *knob*, *knub*), kid-dike (*Raphanus raphanistrum*).
- kornpuget*, person som på spekulation om dyrtid opkøber og oplagrer korn.
- kornvragere*, bestillingsmænd til at syne og vrage (klassificere og evt. kassere det ringeste) korn.
- kunstnernes vare* (s. 62), industriprodukter.
- kørne*, ved udtrædning af heste el. kvæg el. på anden måde løsne stakken fra det aftærskede byg; *velkørnet korn*, korn, hvis spidser (og spireevne) ikke er ødelagt ved kørningen.
- landsbyerec-tor* (»bryde en landsbyerec-tor«, s. 39), fmtl. oldermand, volde en oldermand store vanskeligheder.
- lofttvungen*, hærdet ved rigtig behandling (med kastning m. v.) på loftet.
- læse*, samle, sanke, pille o. l.; *læse* (*af-læse*) *en mark*, rense den for ukrudt.
- læsse*, det samme som læse.
- meeldrøjer*, meldrøjersvamp (*Claviceps purpurea*), snylter på kornet, meget giftig.
- melmand*, melhandler.
- michaeli*, mikkelsdag, den 29. september.
- morgenfruer*, gul okseøje (*Chrysanthemum segetum*).
- negoce*, handel.
- obtinere*, opnå.
- onde urter*, gul okseøje (*Chrysanthemum segetum*).
- onera*, byrder.
- plov*, »*sette en plov i gang*« (s. 43), fmtl. indstille den rigtigt; »*ophugge en plov*« (s. 43), fmtl. tilhugge, tildanne delene til en plov.
- pp.*, praeter plura, med mere.
- prakkere*, uduelige personer, personer i dårlige økonomiske forhold, stymper o. l.

præcaution, sikkerhedsforanstaltning.
præjudicer, fordomme.

ras (*raaes, raas, rass, rassel*), skjaller (Rhinanthus).

rebning, opmåling (og fordeling) af jord ved hjælp af reb.

rebsjord, jord som er opmålt (og fordelt) ved rebning; jf. *gribsjord*.

rensbrødre, rensmand, bønder med sammenstødende agre.

ristning, pløjning (af grønjord) første gang, spec. om efterårspløjning af den grønjord, hvori der næste forår skal sås vårsæd; udtrykket anvendes også om al efterårspløjning undtagen såpløjning.

røre kornet, kaste kornet i betydningen lufte det for at modvirke fugt og mug.

sc., scilicet, nemlig.

seculum, århundrede.

skalder (*skalter*), skjaller (Rhinanthus).
skraad (*skraae, skrad, skrøder*), skjaller (Rhinanthus).

skyde kornet, kaste el. røre kornet.

slade, større fladt stykke land, markstrækning i ét sammenhængende stykke, skifte.

sløset mark (s. 105), fntl. jord i dårlig stand enten fra naturens side el. p. gr. af dårlig pasning.

slår sig igen, indsuger fugtighed igen (efter tørringen).

smal revet (*rebet*), delt i særlig små lodder (agre).

smaae reben jord, jord som ved rebningen er delt i særlig små lodder (agre).

småkorn, det samme som forkorn (s. d.).

snapsting, årets første tingmøde i januar, bruges navnlig om årets første landstingsmøde i Viborg.

sort havre, sort flyvehavre, flyvehavre (*Avena fatua*).

soutineres, støttes, holdes oppe.

spølen, affaldsprodukt, der ved brændevinsbrænding bliver tilbage efter destillation af den forgærede mask, anvendes til kreaturfoder.

supponeres, antages, formodes.

svangt korn, letvægtigt, ofte indskrumpet, ikke spiredygtigt korn, modsat *hammelt korn* (s. d.).

svingel, (*Festuca*).

svæltende græsgange (s. 46), sultende, som mangler næring.

søgsmaal (efter korn), efterspørgsel.

tornbalker, tørnebevoksede pletter på bymark og overdrev.

trafique (s. 124), handelsvirksomhed.

tydre, tøjre.

udslippe (jorden), udslæbe, udpine.

upligt, skade.

Verhältnis der Viehzucht zum Ackerbau. Forholdet mellem kvægavlen og agerbruget.

vexcere (**deres egen fordeel vexcerer ... derunder**, s. 55), deres egen fordel afhænger ... deraf.

vide- og vedtægtsstævne, bystævne, gademøde, grandestævne.

viftning. Kornets viftning foretoges med et blæseapparat forsynet med 4-6 trævinger på en aksel. Herved adskiltes som ved kastning de lettere bestanddele (avner, småkorn og ukrudtsfrø) fra de tungere kærner.

vigilere, våge over.

vinterprovision, vinterforråd.

vippedrage, vippetragte, trække korn vippe for vippe (strå for strå) ud af negene el. af kornet på roden.

ås, del af bymarken (under jordfælleskabet), bestående af flere som oftest smalle agre, der gik i samme retning.

PERSON- OG STEDNAVNEREGISTER

Registret medtager bortset fra Danmark og Europa alle stednavne med undtagelse af herreds- og amtsnavne, som kun tjener til identifikation af hovedgårde m. v. Adjektiver som stedsangivelser er opfattet som stednavne ud fra den betragtning, at det reelt er uden betydning, om en betænkning f. eks. taler om de altonaiske købmænd eller købmændene i Altona.

Fig. forkortelser er anvendt: a. = amt; amtm. = amtmænd; forp. = forpagter; forv. = forvalter; h. = herred; hgd. = hovedgård; insp. = inspektør; stiftamtm. = stiftamtmand; N. = Nørre; S. = Sønder; V. = Vester; Ø. = Øster.

- Adeler, C. H., godsejer: 18.
 Adeler, T., godsejer: 77, 83.
 v. Ahlefeldt, C. G., greve: 63, 110, 111.
 Albertin, P., godsejer: 18.
 Allerslev, landsby, Bårse h.: 15, 44, 49.
 Allinggård, hgd., Hids h.: 93.
 Altona: 108.
 Amager: 23.
 Andkier, Niss, insp.: 118.
 Anst. h.: 106.
 Antvorskov a.: 12, 27.
 v. Arenstorff, Fr., godsejer: 85.
 Arreskov, hgd., Sallinge h.: 63.
 Astrup, J., godsejer: 20, 27, 28, 38.
 Avsumgård, hgd., Hjerm h.: 103.
 Baden, Torkil, landøk. forf.: 95.
 Bang, J., amtsforv.: 27, 28, 31.
 Bang, fuldmægtig: 25.
 Barretskov, hgd., Bjerge h.: 102.
 Benzonsdal, hgd., Smørum h.: 24.
 Bernstorff, hgd.: Sokkelund h.: 95.
 Bie, Iver, forv.: 102.
 Bielke, J. R., amtm.: 15, 40, 41.
 Bille, H., amtm.: 61.
 Bisgård, hgd., Samsø: 111.
 Bjerge h.: 101.
 Bjæverskov h.: 40.
 Bjørn, Mads, godsejer: 13, 86.
 Blistrup, hgd., Morsø S. h.: 77.
 Boltinggård, hgd., Gudme h.: 63, 72.
 Borchsenius, J., godsejer: 27, 33.
 Bornholm: 11, 13.
 Brahetrolleborg, baroni, Sallinge h.: 107, 110, 116.
 Bramming, hgd., Gørding h.: 106, 107, 109.
 Brantsen, H., fuldmægtig: 76.
 Brask, Rasmus, godsejer: 97.
 Brattingsborg, hgd., Samsø: 111.
 Bregentved, grevskab, Ringsted h.: 95, 112.
 Bregninggård, hgd., Bølling h.: 18.
 Bremen: 47.
 Bremersvold, hgd., Fuglse h.: 55.
 v. d. Brinken, C., godsejer: 60.
 Brockenhuus, H. A., stiftamtm.: 19, 23.
 Buch, L., godsejer: 88.
 Buchwald, F., amtm.: 16, 94.
 Bülow, H. L., amtm.: 98, 99.
 Bülow, Johan, hofmand: 19.
 Bækkeskov, hgd., Bårse h.: 16, 40, 45.
 Børglum a.: 74.
 Børglumkloster, hgd., Børglum h.: 76.
 Bøvling a.: 102, 103.
 Christiani, amtm. i Schwerin, landøk. forf.: 95.
 Christiansdal, hgd., Lollands N. h.: 50.
 Christiansholm, grevskab, Musse h.: 110.
 Christianssæde, grevskab, Fuglse h.: 50, 55, 56, 110.
 Colding, D. A., godsejer: 74.
 Conradsborg, baroni, Ringsted h.: 111.
 Dallund, hgd., Skovby h.: 60, 61.
 v. Danneskiold-Samsøe, F. L., grevinde: 111.
 Delmenhorst: 19.

- Drejer, Hans, foged, landvæsenskommissær: 60, 61, 94.
 Dronningborg a.: 86, 94.
 Dueholm, hgd., Morsø S. h.: 77, 82.
 Dueholm a.: 77.
 Duus, N., godsejer: 84.
 Daae, Ludvig, hist. forf.: 19.
- Ebsen, forv.: 50.
 Egholm, hgd., Volborg h.: 25.
 Einsidelsborg, hgd., Skam h.: 115.
 Endrupholm, hgd., Skast h.: 108.
 Engestofte, hgd., Musse h.: 18, 50, 58.
 England: 58, 83, 91, 118, 125.
 Eskilstrup, hgd., Ringsted h.: 20, 38.
 Estrup, hgd., Malt h.: 108.
 Estvadkloster, hgd., Ginding h.: 103.
- Falster: 59.
 Fehmern: 36.
 v. Finecke, Th. E. Fr., godsejer: 60, 61.
 Fischer, J. A., godsejer: 93.
 Fjends h.: 90.
 Flakkebjerg, V., h.: 27.
 Flakkebjerg, Ø., h.: 27.
 Fleskum h.: 94.
 Flindt, H., godsejer: 50.
 Frankrig: 7, 48, 67.
 Frederiksborg a.: 11, 13, 26.
 Friis, Peder, godsejer: 88, 90.
 Friisenborg, A., godsejer: 91.
 Frijs, E. Wedell, greve: 17, 122.
 Frijsenborg, grevskab, Gern h.: 17, 110, 122.
 Frisholt, hgd., Hovlbjerg h.: 93.
 Fyn: 107, 111, 112.
 Fyns stift: 13.
- Gabel, Chr., amtm.: 13, 86.
 Gechel, Hans Chr., forv.: 25.
 Geddesdal, hgd., Tune h.: 25.
 Gerner, Henrik, kaptajn: 10.
 Gersdorff, C. R. Ph., baron: 120.
 Gersdorff, Povl Rosenørn, amtm.: 94, 96.
 Giesegård, stamhus, Ringsted h.: 19, 23, 27, 33, 39, 40.
 Gislum h.: 74.
 Gleeurup, J., godsejer: 74, 85.
 Grindeslevkloster, hgd., Salling N. h.: 13, 86.
 Gudumlund, hgd., Fleskum h.: 94.
- Gunderslevholm, hgd., Ø. Flakkebjerg h.: 27, 40.
 Guldencrone, Chr. Fr., baron: 110.
 Gyldensteen, grevskab, Skovby h.: 110.
- Hald, hgd., Nørlyng h.: 91.
 Hald a.: 86, 88, 89.
 Halkær, hgd., Års h.: 74.
 Hals Ladegård, hgd., Kær h.: 84.
 Halstedkloster, se Juellinge.
 Halstedkloster a.: 50.
 Hamborg: 47, 106, 108.
 Han, V., h.: 74, 77.
 Handbjerg Hovgård, hgd., Hjerm h.: 103.
 Hansen, C. F., amtm.: 19, 103.
 Hansen, Peder, godsejer: 103.
 Hasle, F. N., forv.: 125.
 Hatting h.: 101.
 Hauch, F., amtm.: 77.
 Havreballegård a.: 16, 98, 99, 101.
 Herpinggård, hgd., Vandfuld h.: 104.
 Hersumgård, hgd., Rinds h.: 21, 90.
 Hids h.: 86.
 Hincheldey, H. B., godsejer: 20, 58.
 Hindsgavl, hgd., Vends h.: 18.
 Hjerring a.: 74, 84.
 Hoff, P. K., godsejer: 94, 96, 98.
 Holbæk a.: 12, 27.
 Holck, Iver, baron: 110.
 Holckenhavn, baroni, Vindinge h.: 110.
 Holland: 106.
 Holm, H., birkeskriver og forv. samt forp.: 115.
 Holm, S., forv.: 18, 91.
 Holstein, Heinrich, greve: 110.
 Holstein, Niels Rosenkrantz, godsejer: 16, 20, 40, 41, 43.
 Holsteinborg, grevskab, V. Flakkebjerg h.: 110.
 Holsten: 19, 36, 59, 93, 97, 98, 118.
 Holsten, A. C., amtm.: 63, 110.
 Holstenshus, baroni, Sallinge h.: 63, 110.
 Horne, Ø., h.: 102, 106.
 Horns h.: 23, 25, 26.
 Hostrup, hgd., Rødding h.: 86.
 Hovlbjerg h.: 86, 94.
 Hvidkilde, hgd., Sunds h.: 63, 66.
 Hviid, Chr., forv. og forp.: 27, 28.
 Høgholm, hgd., S. Dyrs h.: 94, 96.
 Hørsholm a.: 11, 13, 26.
 Høyer, A., godsejer: 14, 77, 81.

- Irup, hgd.: Hassing h.: 14, 77, 81.
 Italien: 7.
- Jelstrup, L. J., godsejer: 74.
 Jensen, Adolph, statistiker: 19.
 Jermiin, Jens, godsejer: 103.
 Jomfruens Egede, hgd., Fakse h.: 16, 41, 44.
 Juellinge, baroni, Lollands N. h.: 110.
 Juellinge (= Halstedkloster), hgd., Lollands N. h.: 20, 54.
 Juellund, hgd., Bjæverskov h.: 21, 35, 40.
 Jylland: 14, 17, 49, 80, 87, 90, 95, 96, 98, 123. (Jf. Nørrejylland, Vestjylland og Sydjylland).
 Jørgensen, H. H., godsejer: 90.
- Kalbygård, hgd., Gern h.: 101.
 Kalundborg: 112.
 Kalundborg a.: 12.
 Kalø a.: 94, 96.
 Kampmann, N., forv.?: 23.
 Karstoft, N., hgd., Hamrum h.: 103.
 Kellerup, hgd., Onsild h.: 97.
 Klestrup, Søren, godsinsp.: 19, 20, 21, 23, 27, 28, 33, 40.
 Knuth, C. D., baron, 17, 50, 111.
 Knuthenborg, grevskab, Musse h.: 110.
 Kokkedal, hgd., Ø. Han h.: 74.
 Koldinghus a.: 12, 106.
 Korsør a.: 12, 27.
 Krag-Juel-Vind-Frijs, Fr. C., baron: 110.
 v. Krogh, G. H., stiftamt.: 17, 50, 110.
 Krogsgård, hgd., Skast h.: 108.
 Kronborg a.: 11, 13, 26.
 Krumstrup, hgd., Gudme h.: 63, 73.
 Kær h.: 74.
 Kærbygård, hgd., Hasle h.: 15.
 Kærstrup, hgd., Fuglse h.: 55.
 København: 10, 17, 19, 29, 39, 46, 49, 58, 59, 66, 112, 124.
 Københavns a.: 11, 13, 23.
 Kølbygård, hgd., Hillerslev h.: 79.
 Kørup, hgd., Skam h.: 115.
- Landting, hgd., Ginding h.: 103.
 Lange, J., godsejer: 63, 69.
 Laurberg, O. M., forv., 103.
 Lautrup, H. H. Chr., godsejer: 108.
 Lehn, Poul Abraham, godsejer: 15, 63, 65, 66.
 Levetzau, T., amtm.: 106.
- Lillelund, P. L., godsejer: 77, 80.
 de Linde, Jens, godsejer: 103.
 Lindenberg, baroni, Hellum h.: 110, 118.
 de Lindenpalm, J. H.: 102.
 v. Linstow, C. A., godsejer: 74.
 Lolland: 56, 59, 65, 112.
 Lund, Elisabeth Birgitte, godsejer: 63.
 Lundenæs a.: 102, 103, 106.
 Lundgård, hgd., Fjends h.: 88, 90.
 Lunn, M. H., godsejer: 92.
 Lübeck: 47.
 Lyngbye, Peder, forv.: 20, 54.
 Lyngholm, hgd., Hassing h.: 77.
 Lystrup, hgd., Fakse h.: 40, 41, 43.
 Løvenborg, baroni, Merløse h.: 111.
 Løvenskiold, M. H., baron: 111.
- Mariager a.: 74.
 Maribo a.: 50.
 Marselisborg, baroni, Hasle h.: 110, 120.
 Matrup, hgd., Tyrsting h.: 101.
 Mellerup, Søren, forv.: 24.
 Merløse h.: 27.
 Middelhavet («Middellandske søen»): 67.
 Moldrup, H. C., godsejer: 16, 17, 89.
 Moltke, A. G., greve: 14, 20, 95, 112.
 Mullerup, hgd., Gudme h.: 63.
 Munch, Mette Sophie, godsejer: 62.
 von Munthe av Morgenstjerne, O. C., godsejer: 16, 18, 40, 41, 44, 45.
 Muus, J. J., forv.: 40.
 Møller, M., godsejer: 63, 73.
 Møn: 58.
 Møns a.: 50, 52.
 Maar, J., forv.?: 63.
- Nakskov: 10, 50, 55.
 Neergaard, J. Bruun, godsejer: 15, 23, 25.
 Nielsen, S., fuldmægtig: 63, 72.
 Nielstrup, hgd., Musse h.: 50.
 Nim h.: 98.
 Norge: 7, 8, 9, 16, 19, 30, 32, 46, 62, 79, 87, 88, 90, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 109, 111, 124, 125.
 Nyborg a.: 63, 110.
 Nykøbing a.: 50, 52.
 Nysø, hgd., Bårse h.: 25.
 Nørholm, hgd., Ø. Horne h.: 106, 107.
 Nørrejylland: 93, 101, 118.

- Odense: 61, 106.
 Odense a.: 60, 63, 94.
 Oldenburg: 19.
 Olsen, Gunnar, dr. phil.: 12.
 Olufsen, Christian, landøk. forf.: 7.
 Oppendorph, gods i Holsten: 36.
 v. d. Osten, A. S., stiftamt.: 13, 17, 74.

 Polen: 69.
 Prehn, J. N., birkeskriver: 15, 44, 49.
 Præstø a.: 40.

 Qvistgaard, Jørgen, godsejer: 23.

 Rammegård, hgd., Vandfuld h.: 104.
 Ramsø h.: 23.
 Randers: 16, 93, 98.
 Randers a.: 94.
 Randrup, hgd., Middelsom h.: 88.
 Rasch, J. C., godsejer: 62.
 v. Reitzenstein, W. V., amtm.: 27.
 Reventlow, C. D. F., greve: 10, 14, 18, 20, 50, 55, 56, 110.
 Reventlow, Ludvig, greve: 20, 107, 110, 116.
 Ribe a.: 102, 106.
 Riberhus a.: 106, 107.
 Ring, J. M., godsejer: 77.
 Ringkøbing a.: 102.
 Ringsted: 36.
 Ringsted a.: 19, 27.
 Ringsted amtstue: 31.
 Rosborg, H. T., godsejer: 93.
 Rosborg, J. J., godsejer: 101.
 Rosenkrantz, Fr. Chr., godsejer: 25.
 Rosenkrantz, H., baron: 115.
 Rosenkrantz, Iver, baron: 110.
 Rosenlund, baroni, Fakse h.: 115.
 Rosenvinge, S. V., godsejer: 105.
 Rosenørn, P., amtm.: 16, 17, 98, 99.
 Roskilde a.: 23, 26.
 Rosted, J., stiftsinsp.: 114.
 Rostock: 47.
 Rudbjerggård, hgd., Lollands S. h.: 17, 50.
 Ryegård, hgd., Volborg h.: 25.
 Rysensten baroni, Skodborg h.: 125.
 Ryumgård, hgd., Sønderhald h.: 94, 96, 98.
 Rødkilde, hgd., Sallinge h.: 63, 69.
 Rødslet, hgd., Kær h.: 74, 85.
 Rønninge Søgård, hgd., Åsum h.: 62.
 Rørbæk, hgd., Vindinge h.: 63.

 Råstrup, hgd., Hundborg h.: 80.

 Sakskebøbing: 7.
 Salling: 86, 87.
 Samsø: 111, 112.
 Samsø, grevskab: 111.
 Sandagergård, hgd., Skovby h.: 60.
 Schack, Fr. Chr., greve: 35.
 Schack, Hans, greve: 110.
 Schackenborg, grevskab, Tønder h.: 110.
 v. Scherewien, C. L., godsejer: 63, 71.
 Schinkel, Fr., godsejer: 91.
 Schiønning, L. Chr., godsejer: 80.
 Schwerin: 95.
 Secher, A. J., godsejer: 15.
 Sehested, J. F., godsejer: 94, 96.
 Sejlstrup, hgd., Børglum h.: 76.
 Sejlstrup a.: 74.
 Selsø, hgd., Horns h.: 26.
 Silkeborg a.: 86, 98.
 Sjælland: 13, 34, 35, 87, 118.
 Skanderborg a.: 98, 99.
 Skerninge, V., landsby, Sallinge h.: 66.
 Skivehus a.: 13, 86.
 Skodborg h.: 125.
 Skovby h.: 60.
 Skrubbeltang, F., dr. phil.: 22.
 Skørringegård, hgd., Falsters S. h.: 50, 52.
 Slagelse h.: 27.
 Slavs h.: 106.
 Slesvig: 19.
 Slumstrup, hgd., Bølling h.: 105.
 Smith, Laurids, dr., rektor i Trondheim: 19.
 Smørum h.: 23.
 Sokkelund h.: 23.
 Sorø a.: 19, 27, 40.
 Sorø Akademis nordl. godsdistr.: 27.
 Spanager, hgd., Ramsø h.: 23.
 Spanien: 7, 67, 95.
 Stadel, J., godsejer: 84.
 Stampe, O., godsejer: 50, 52.
 Stavnstrup, Christen, godsejer: 77.
 Steen, J., fuldmægtig: 63, 73.
 Stege: 50.
 Stjernholm a.: 16, 98, 99, 101.
 Strandet, hgd., Fjends h.: 90.
 Stårupgård, hgd., Fjends h.: 16, 17, 89.
 Suhr, G. F., forv.: 10, 50, 55.
 Svanholm, hgd., Horns h.: 26.
 Svendborg a.: 63.

- Svenstrup, hgd., Ramsø h.: 15, 23, 25.
 Sydjylland: 118.
 Sæbygård a.: 12.
 Sæbyholm, hgd., Lollands N. h.: 50, 55.
 Sø, hgd., Morsø N. h.: 84.
 Søbo, hgd., Sallinge h.: 63, 71.
 Sødal, hgd., Nørlyng h.: 91.
 Søholt, hgd., Fuglse h.: 50.
 Søltoft, O. J., godsejer: 101.
 Sømme h.: 23.
 Sønderlyng h.: 86, 94.
 Søndervang, hgd., Hing h.: 81.

 Teilmann, A. C., godsejer: 106, 107.
 Teilmann, Chr. Rosenørn, godsejer: 21, 90.
 Teilmann, T. R., godsejer: 108.
 Tersling, H., godsejer: 19, 20, 50, 52, 60.
 Tersløsegård, hgd., Merløse h.: 27, 28.
 Testrup, S., godsejer: 74, 75.
 Thaning, T., forv.: 41.
 Thisted a.: 74, 77.
 Thonboe, J., forv.: 55.
 Thorum, P., fuldmægtig: 79.
 Thy: 79.
 de Thygeson, T. J., godsejer: 101.
 Thaarup, Fr., statistiker: 10.
 Toft, N., godsejer: 79.
 Tolderlund, fuldmægtig: 63.
 Tolstrup, J., godsejer: 13, 86.
 Torpegård, hgd., Horns h.: 26.
 Tranekær a.: 63, 110.
 Trudsholm, hgd., Volborg h.: 25.
 Tryggevælde a.: 15, 27, 35, 41.
 Tune h.: 23.
 Tyrrestrup, hgd., Vor h.: 101.
 Tyskland: 28, 67.
 Tøttrup, P., godsejer: 77, 82.

 Ullerup, hgd., Morsø N. h.: 77, 83.
 Ullerupgård, hgd., Hillerslev h.: 79.
 Ungarn: 95.
 Urne, C., amtm.: 88.

 Valnæsgård, hgd., Falster N. h.: 20, 58.
 Vallø, jomfrukloster, Bjæverskov h.: 114.
 Vandfuld h.: 125.
 Vejle a.: 101.
 Vemmetofte, jomfrukloster, Fakse h.: 41.
 Vendsyssel: 76, 85.
 Vennerslund, hgd., Falsters N. h.: 19, 50, 52, 60.

 Vesterhavet: 125.
 Vestervig a.: 77.
 Vestjylland: 108, 109.
 Viborg a.: 86, 94.
 Vibygård, hgd., Ramsø h.: 23.
 Viffertsholm, hgd., Hellingum h.: 74, 75.
 Vilhelmsborg, baroni, Ning h.: 110.
 Villestrup, baroni, Hindsted h.: 110.
 Vinderslevgård, hgd., Lysgård h.: 92.
 Vindum Overgård, hgd., Middelsom h.: 18, 91.
 Visborggård, hgd., Hindsted h.: 85.
 Volborg h.: 23, 25.
 Voldbjærg, hgd., Hing a.: 81.
 Vollerslev, landsby, Bjæverskov h.: 21, 35, 36, 37.
 Vordingborg a.: 15, 27, 41.
 Vrads h.: 98.

 v. Wallmoden, C. G., amtm.: 21, 50, 52.
 Wedell, F. L., greve: 111.
 Wedell-Neergaard, J., godsejer: 15.
 Wedellsborg, grevskab, Vends h.: 111.
 v. Werden, P., forv.: 26.
 Wichfeld, J., godsejer: 18, 50, 58.
 Williamsborg, hgd., Hatting h.: 102.
 Wilsbech, E., godsejer: 76.
 Winde, Lauritz, købmand: 10.
 Wismar: 66.

 Zeuthen, L., ORS.: 22.

 Ødemark, hgd., Alsted h.: 33.
 Øland, hgd., Hassing h.: 77, 80.
 Øllgaard, T., godsejer: 106, 107, 109.
 Ølstykke h.: 23.
 Ørbækklunde, hgd., Vindinge h.: 63, 73.
 Ørum a.: 77.
 Østersøen, østersølandene m. fl. former: 7, 8, 41, 48, 59, 67, 69, 77, 80, 85, 93, 96, 98, 99, 101, 112, 124.

 Åkær a.: 98, 99.
 Ålborg: 10, 13, 17, 89, 90, 105, 118, 119, 124.
 Ålborg a.: 74, 84, 94.
 Ålborghus a.: 74.
 Ålholm a.: 50, 110.
 Åløkkegård, hgd., Odense h.: 61, 94.
 Århus: 112.
 Århus a.: 98, 101.
 Åstrup a.: 74, 77.